

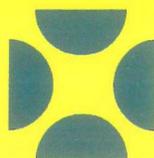
glasul
BUCOVINEI

CERNAUȚI

BUCUREȘTI

3 / 2008

An. XV. Nr. 59

INSTITUTUL
CULTURAL
ROMÂN

Revistă digitalizată gratuit de Asociația Rădăuțiul Civic, pentru păstrarea memoriei Bucovinei și pentru ca tot efortul oamenilor de cultură din Bucovina să fie accesibil și generațiilor de astăzi.

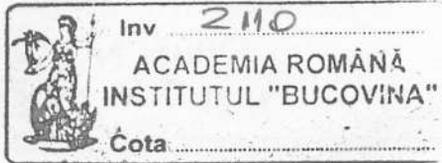
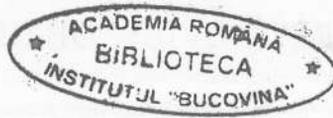
www.radautiulcivic.ro

Mai 2020

GLASUL BUCOVINEI

*

THE VOICE OF BUCOVINA

The Romanian Cultural Institute

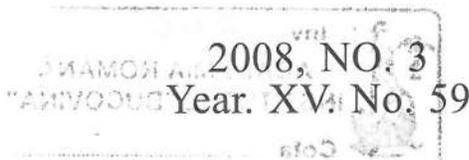

THE VOICE OF BUCOVINA

QUARTERLY REVIEW OF HISTORY AND CULTURE

CHERNIVTSI – BUCHAREST

Editor-in-chief: ALEXANDRINA CERNOV
Honorary Member of the Romanian Academy

EDITORIAL COMMITTEE: Univ. Prof. PhD. Mircea Angheliescu (Bucharest), Acad. Radu Grigorovici (Bucharest), Ștefan Hostiuc (Chernivtsi), Univ. Prof. PhD. Ștefan Purici (Suceava), Assoc. Prof. PhD. Florin Pintescu (Suceava), Univ. Prof. PhD. Ion Popescu-Sireteanu (Iassy), Arcadie Suceveanu (Chișinău), Bogdan-Alexandru Jitea (Bucharest), PhD. Constantin Ungureanu (Chișinău), Dimitrie Vatamaniuc, Honorary Member of the Romanian Academy (Bucharest).

EDITORIAL OFFICE: Prof. PhD. Alexandrina Cernov, Univ. Prof. PhD. Ilie Luceac, Assist. Prof. PhD. Harieta Mareci, Vasile Tărățeanu.

I.T. MANAGEMENT: Nadina Cioban.

Institutul Cultural Român

GLASUL BUCOVINEI

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ

CERNĂUȚI – BUCUREȘTI

2008, Nr. 3
Anul XV. Nr. 59

Redactor-șef: ALEXANDRINA CERNOV

Membru de onoare al Academiei Române

COLEGIUL DE REDACȚIE: prof. univ. dr. Mircea Anghelescu (București),
acad. Radu Grigorovici (București), Ștefan Hostiuc (Cernăuți),
prof. univ. dr. Ștefan Purici (Suceava), conf. univ. dr. Florin Pintescu
(Suceava), prof. univ. dr. Ion Popescu-Sireteanu (Iași), Arcadie Suceveanu
(Chișinău), Bogdan-Alexandru Jitea (București), dr. Constantin Ungureanu
(Chișinău), Dimitrie Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române
(București).

REDACȚIA: prof. dr. Alexandrina Cernov, prof. univ. dr. Ilie Luceac,
lector univ. dr. Harieta Mareci, Vasile Tărățeanu.

CULEGERE COMPUTERIZATĂ: Nadina Cioban.

CONTENTS

IN MEMORIAM

Radu Grigorovici , <i>Member of the Romanian Academy</i>	7
Mihai Popescu , <i>Speech at the funeral of Acad. Radu Grigorovici</i>	9
<i>Telegrams and messages of condolence from home and abroad</i>	12
Andrei Devenyi , <i>At the grave of Academician Radu Grigorovici</i>	18
Pavel Țugui , <i>Acad. Radu Grigorovici, Honorary President of the Society for Romanian Literature and Culture in Bucovina</i>	20

DIALOGUES WITH BUCOVINIANS

Ilie Luceac , <i>Nicolae Hacman – a spirited artisan of the sublime pact between violin and conductor's baton</i>	26
--	----

THE CITY OF CERNĂUȚI – 600TH ANNIVERSARY

Constantin Ungureanu , <i>The German Gymnasium in Cernăuți (1808–1918)</i>	50
---	----

BUCOVINA – HISTORICAL AND SOCIAL PROCESSES

Marin Gherman , <i>The epicentre of political decisions: a model of transition: Press Monitoring (15 April – 25 June 2008)</i>	72
Vera Burdeak , <i>The Specifics of the Development of Liberal Democracy in Ukraine</i> . 84	
Alexandrina Cernov , <i>Multi-cultural Universities – The Product of Political Contexts and Linguistic Traditions</i>	90

THEORY, CRITICISM AND LITERARY HISTORY

Dumitru Irimia , <i>Eminescu and Putna</i>	109
Nicolae Georgescu , <i>The Illness and Death of Eminescu. A Common-sense Philological Approach (III)</i>	124
Lucia Olaru Nenati , <i>Spiritual Links between Botoșani and Cernăuți in the Time of the Great Union</i>	148

ON THE OCCASION OF THE SIXTH-HUNDREDTH ANNIVERSARY OF THE FIRST DOCUMENTARY ATTESTATION OF THE CITY OF CERNĂUȚI, WE ILLUSTRATE THIS ISSUE WE PHOTOGRAPHS TAKEN BY ARTIST AND PHOTOGRAPHER MIHAI CRATOFIL

SUMAR

IN MEMORIAM

Radu Grigorovici , <i>membru al Academiei Române</i>	7
Mihai Popescu , <i>Cuvânt la înmormântarea acad. Radu Grigorovici</i>	9
<i>Telegrame și mesaje de condoleanță din țară și străinătate</i>	12
Andrei Deveni , <i>La mormântul acad. Radu Grigorovici</i>	18
Pavel Țugui , <i>Acad. Radu Grigorovici, președintele de onoare al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina</i>	20

DIALOGURI CU BUCOVINENII

Ilie Luceac , <i>Nicolae Hacman – un artizan al sublimului; pact dintre vioară și baghetă</i>	26
--	----

ORAȘUL CERNĂUȚI LA 600 DE ANI

Constantin Ungureanu , <i>Gimnaziul german din Cernăuți (1808–1918)</i>	50
--	----

BUCOVINA – PROCESE ISTORICE ȘI SOCIALE

Marin Gherman , <i>Epicentrul deciziilor politice: un model de tranziție. Monitoring-ul presei (15 aprilie – 25 iunie 2008)</i>	72
Vera Burdeak , <i>Specificul dezvoltării democrației liberale în Ucraina</i>	84
Alexandrina Cernov , <i>Universitățile multiculturală – produsul unor contexte politice și tradiții lingvistice</i>	90

TEORIE, CRITICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

Dumitru Irimia , <i>Eminescu și Putna</i>	109
Nicolae Georgescu , <i>Boala și moartea lui Eminescu. Abordare filologică de bun simț (III)</i>	124
Lucia Olaru Nenati , <i>Legături spirituale între Botoșani și Cernăuți în vremea Marii Uniri</i>	148

CU PRILEJUL JUBILEULUI DE 600 DE ANI DE LA PRIMA ATESTARE DOCUMENTARĂ
A ORAȘULUI CERNĂUȚI, ILUSTRĂM ACEST NUMĂR CU IMAGINI REALIZATE DE
ARTISTUL-FOTOGRAF MIHAI CRATOFIL

In memoriam

RADU GRIGOROVICI

(Member of the Romanian Academy)

A fighting spirit and dignity governed both in his entire life and during his passing away. He bowed his head only to God the Almighty, who unbeknown, has protected him along his long and troubled life and has brought him comfort in his old age.

97 years were not enough for him to fulfill his projects as a physicist and all he had dreamed of in his life. At the fading of his life he found himself placed, along with other fighting spirits like him, under the Latin dictum: „Tu ne cede malis, sed contra audentior ito, quam tua te fortuna sinet“. He died with deep sorrow in his soul and a broken heart for the disappearance in Romania of the true social democracy, in whose shadow he has grown up and for which his parents, George and Tatiana, have lost their lives. And also in deep sorrow for the fate of his beloved Bucovina and birthtown Cernauti.

The separation from his wife, after a 74-years long marriage, did not last more than four months. God has listened to his wish to not be left apart from his wife, like, it is said, the gods of ancient times have fulfilled a similar wish of the old Philemon and Baucis, by converting them into two neighboring trees.

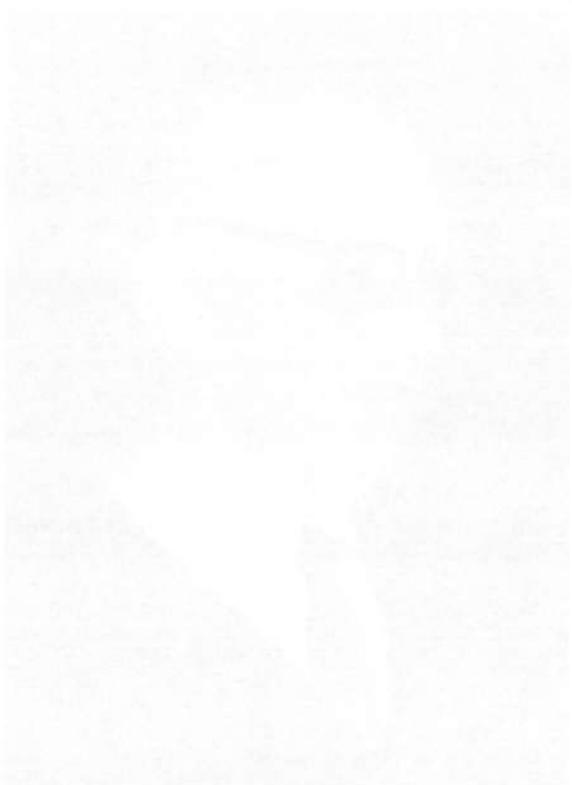

He will live with us as long as his remembrance in the hearts of those who have met and known or even loved him. To all of them in turn, on purpose but unaware to them, he managed in his old age to say a loving farewell.

We will depart of him on Tuesday the 5th of august 2008 at the Bucharest Bellu Cemetery, the Chapel, where will take place the funerals and burial on the Alley of the Great Men of Culture and Science.

*With the deepest sorrow, Rodica (daughter) and Dumitru Marchidan,
Daniela (grand-daughter) and Mr. gen Baier.*

Tel. 0040(0)21- 2103527.

CUVÂNT LA ÎNMORMÂNTAREA ACAD. RADU GRIGOROVICI

Dr. Mihai Popescu

Institutul de Fizica Materialelor, București-Măgurele

Întristată adunare,

Conducem acum, pe ultimul drum, pe profesorul, academicianul, savantul, prietenul și, mai presus de toate, Omul Radu G. Grigorovici, personalitate remarcabilă a secolului XX.

S-a născut în anul 1911 la Cernăuți, în Bucovina, în familia social-democratului Gheorghe Grigorovici, un lider remarcabil în peisajul politicii românești, viitor președinte al Partidului Social-Democrat în anii interbelici. Despre apariția sa pe lume profesorul Grigorovici spunea cu o oarecare mândrie: „M-am născut sub domnia împăratului Franz Jozef“.

Înzestrat cu o capacitate intelectuală deosebită, remarcată de mic copil, Grigorovici a făcut studii strălucite la Universitatea din Cernăuți între anii 1931–1934 și a dobândit două licențe: în fizică și în chimie.

A funcționat ca preparator și asistent la Universitate până în anul 1936 când, împreună cu mentorul său, Eugen Bădărău, pleacă la București, unde este încadrat ca asistent și apoi șef de lucrări la Facultatea de Științe a Universității bucureștene. Pregătește și termină cu succes teza de doctorat în fizică cu tema: „Potențialul disruptiv în vapori de mercur“ (Conducător științific: prof. Eugen Bădărău, 1938).

Este mobilizat în război (în 1942) și pleacă pe frontal din Crimeea, cu o unitate de pionieri. Povestind despre război și despre situația specială a pionierilor, adică a acelor care aveau misiunea de a găsi și a dezamorsa minele, profesorul nu uita să adauge: „Era o muncă îngrozitoare pentru că pionierul nu poate greși decât o singură dată“. Reîntors din Crimeea, în 1943, își continuă activitatea universitară. Devine conferențiar la Catedra de optică și spectroscopie în gaze și ține cursul de optică între anii 1944 și 1960.

Energia sa prodigioasă se revarsă nestăvilit. Ține cursuri diferite: optică instrumentală și aplicată, electronica solidului. Modernizează laboratoarele studentești. Desfășoară o activitate de succes în domeniul torței de înaltă frecvență și implementează analiza spectrală cantitativă.

În această perioadă se abat nori negri asupra familiei sale. Tatăl său este arestat în 1949 și închis la Văcărești pe motive politice. Moare în anul 1951. Familiei i s-a transmis telefonic să vină să ia urna cu cenușa lui Gheorghe Grigo-

rovici, dar să aducă și suma de 12 000 lei, contravaloarea incinerării. Tovarășa de viață a lui Gheorghe Grigorovici nu rezistă sfâșietoarei dezamăgiri față de foștii camarazi socialiști și își găsește sfârșitul în paharul cu otravă, în 1952.

În 1960, Radu Grigorovici și alte „cadre burgheze“ devin indezirabili la Universitate și este eliminat din învățământul superior. Atunci s-a deschis pentru profesor un nou drum, al cercetării academice în cadrul Institutului de Fizică București (IFB), proaspăt înființat, drum care a culminat cu valoroase descoperiri în domeniul fizicii semiconductorilor, în particular, al semiconductorilor amorfi, domeniu încă neexplorat până atunci.

Profesorul Grigorovici s-a dovedit nu numai un talentat cercetător, dar și un excepțional organizator. În calitate de șef de secție, apoi de director adjunct științific al IFB determină o orientare concertată în noul domeniu al semiconductorilor, ale căror aplicații se profilau cu putere în peisajul economic al țării, în industria electronică.

Grupurile de cercetare îndrumate de profesorul Grigorovici abordează în special structurile dezordonate, amorfe, și obțin succese remarcabile.

Pentru contribuțiile sale la înțelegerea structurii semiconductorilor amorfi, profesorul Radu Grigorovici este nominalizat la Premiul Nobel pentru Fizică pe anul 1976.

Autoritatea școlii de fizică de la București crește nemăsurat, iar profesorul avansează rapid la funcția de cercetător principal gradul I, ia titlul de Doctor Docent, este ales membru corespondent al Academiei Române, membru în conducerea Societății Naționale de Fizică și membru al mai multor Academii din țările răsăritene și occidentale.

Societatea românească se întredeschide și profesorul are posibilitatea să călătorească în străinătate. Profită de aceasta pentru a face legături științifice trainice cu savanți de valoare de pe mapamond, în beneficiul tinerilor talenți din IFB.

În anul 1971, acea geană de lumină din societatea românească dispare. Șefia de orice fel, inclusiv cea de doctorat, devine privilegiu de partid. Era tot mai greu de plecat în străinătate. Pe atunci, profesorul spunea, cu aerul său mucalit de totdeauna: „Vedeți, este așa cum scrie în Biblie: «după șapte vaci grase urmează șapte vaci slabe». Iată, după șapte ani de relativă libertate, urmează alți șapte ani de constrângeri și împilare“.

Atunci profesorul a ales soluția ieșirii din sistem. S-a pensionat. A continuat însă să lucreze venind zilnic voluntar și neplătit la Institut. I-a îndrumat pe doctoranzi, a urmărit și dirijat teme științifice de anvergură. A obținut împreună cu colaboratorii săi numeroase succese. Lucrările sale din acea vreme sunt și astăzi citate copios. După seismul social al revoluției din 1989 profesorul Grigorovici a trăit clipa stelară a vieții sale.

Este ales în 1990 membru titular și vicepreședinte al Academiei Române (1990–1994). În 1992 este ales vicepreședinte de onoare al Academiei de Științe din Chișinău, R. Moldova. Primește titlul de *Doctor Honoris Causa* al Universității din București. I se acordă numeroase diplome și medalii de către organisme din diferite țări. A trăit, după ani de persecuții, bucuria supremă:

recunoașterea activității sale de către propria țară prin acordarea Ordinului „Steaua României“ în grad de Mare Ofițer în anul 2000.

Îndurerată adunare,

Nu vreau să închei acest cuvânt fără a aminti că, având adânc sădită în suflet dragostea pentru Bucovina natală, profesorul s-a dedicat după 1992 istoriei Bucovinei, prin traduceri comentate din limba germană, interpretări demografice de mare valoare istorică și politică, eseuri, exegeză asupra politicii austriece la răspântia a două veacuri. Și-a publicat scrierile în „Analele Bucovinei“ ale Centrului de Studii „Bucovina“ din Rădăuți, între anii 1994–2007.

Se cuvine să cinstim memoria acestui iluminist al secolului al XX-lea, acestui titan printre titanii lumii noastre moderne atât de zbuțumate.

Cernite rude, oameni de suflet!

S-a stins de foarte curând torța vie a marelui profesor supranumit „Magistrul“. A trăit ardent, a fructificat cu aripa geniului său fizica românească, a lăsat în urmă numeroși discipoli, care lucrează pe toate meridianele lumii, împrăștiind lumina lui dumnezeiască.

Personal mă simt fericit că soarta a vrut să-l întâlnesc și să mă adap din plin la izvorul înțelepciunii sale.

În ultimii ani, când l-am vizitat mai des, profesorul îmi spunea cu o ușoară amărăciune în glas: „M-au uitat! M-au uitat cu toții! Nimeni nu mai știe ce am făcut și nici nu-i mai interesează!“

– Nu, domnule profesor! Nu ați fost uitat! Stau mărturie în mâna mea zeci de mesaje pe care le-am primit în ultimele două zile de la mari personalități științifice ale lumii.

Vi le voi da acum citire, cerându-mi iertare pentru emoția ce mă cuprinde!

TELEGRAME ȘI MESAJE DE CONDOLEANȚĂ

Prof. Himanshu Jain, Lehigh University, USA

I am so sorry to hear the sad demise of Professor Grigorovici. I feel honored to have a chance to meet him during my last visit to Bucharest. Indeed his contributions to chalcogenide science will be remembered for years to come. Could you please convey my deepest sympathies to his family? Thanks. Himanshu

Prof. David Drabold, Ohio State University, USA

Very sorry to hear this, my personal condolences to you. Dave

Prof. Koichi Shimakawa, Gifu University, Japan

I am very sorry to hear the bad news. Our society lost the biggest scientist. I should keep his photo for my lifetime. Koichi

Prof. Younes and Sandra Messaddeq, Sao Paolo University Brazil

We just received this bad news and we are feeling sorry to lost this great scientist. Please send our condolence to his family.

Younes and Sandra

Prof. Punit Boolchand, University of Cincinnati, USA

Professor Grigorovici was a great person and a learned person. I was most fortunate to have the chance to meet him in 2001. Punit

Prof. Gerald Lucovsky, North-Carolina State University, USA

I am so sorry to hear the news you have just send. Prof. Grigorovici had a long and very productive life, and was well-respected all over the world, both as a distinguished scientist and as an extra-ordinarily fine person. He will live on forever in the hearts of many of us. I am proud an honored to have been his „socialist friend“. I still exercise the same concern for others that I displayed when I understood and anticipated the problems he might have had when he came to Boston in 1979 for an earlier ICALS meeting. I made sure that we solved the problems before they occurred. I wished more Americans understood this human side of socialism, and did simplistically equate socialism to the tyrannical communist government of Stalin, et al., and there reject the more humanistic elements that it embraces. Europe, in general, east and west, is more sophisticated in its understanding of these differences. Gerry Lucovsky

Prof. S. Asokan, Indian Institute of Science, Bangalore, India

It is very sad to hear about the demise of prof. dr. Grigorovici. His contributions will be remembered not only by his associates but also by the entire glass community.

Kindly convey our condolences to his family and friends.

Asokan

Dr. Toma Stoica, RWTH, Juelich, Deutschland

Am aflat de vestea tristă că a murit Dl prof. Grigorovici. Eu personal nu am decât amintiri plăcute ale unei personalități științifice și culturale, păstrez în minte judecăți despre viața pe care le exprima clar și care făceau ca ucenicii să reflecteze la ele dacă nu să și urmeze sfaturile ce se puteau extrage. Conduita sa științifică a însemnat pentru mine un țel de atins. Cu fiecare persoană care a însemnat ceva, și Dl Profesor a însemnat mult în viața mea, pierzi o părticică din tine. Te rog, dacă ai ocazia, să transmiți și din partea mea condoleanțe familiei. Mulțumesc, Toma

Prof. Hans Bradaczek, Freie Universitaet Berlin, Germany

Hereby I am sending my deep condolence in connection to the passing away of Prof. Dr. Radu Grigorovici Hans Bradaczek, Berlin

Dr. Elena Vateva, Institute of Solid State Physics, Acad. Of Sciences, Sofia, Bulgaria

The notice is unanticipated and sorrowful...

Professor Grigorovici was really one of the remarkable pioneers at the rise of the amorphous semiconductor investigations, world leading scientist in the field of noncrystalline materials. He pointed out many actual problems of amorphous chalcogenides and stimulated many scientists with his fundamental ideas, deep knowledge in physics, useful discussions and advices. His influence was widespread – he was truly President of the Chalcogeniders.

He will be never forgotten.

Elena Vateva

Dr. Serghei Kolobov

Dear Mihai, Thank you very much for your e-mail the content of which is very sad. Professor Grigorovici was a great personality and has left a scientific heritage that will be always remembered. He will be missed by all of us. Sasha

Dr. Ladislav Cervinka, Institute of Solid State Physics, Prague, Czech Republic

I am extremely sad when receiving this message. A very fruitful life has ended. I will never forget him....

Ladislav

Dr. Mircea Velicescu, Germany

Îți multumesc pentru mesajul tău. Este o veste tristă, o pierdere mare.

A avut deja loc înmormântarea? Sunt în România și aș dori să-i aduc și eu ultimul omagiu. Dacă poți, sună-mă, te rog, la 0724.840.940.

Cu drag,
Mircea Velicescu

Cornelia și Mircea Rusu, Universitatea din București

Dragă Mihai,

Mulțumim pentru mesaj. Am transmis și noi condoleanțe, de la distanță, lui Andrei. Nu suntem în țară. Să-i fie țărâna ușoară! Multă sănătate și numi bine și vouă, numai bine, Cornelia și Mircea

Prof. Jan Tauc, Brown University, USA

Dear Dr. Popescu,

Thank you for your message about Radu's passing away. He was certainly a most remarkable personality. We were very good friends for many decades but in the last ten years or so our communications were broken. I would appreciate it very much if you would tell me how his health and activities were during the last period of his life.

Also I am wondering if his wife Elena is still alive and if so what her address is.

With thanks
Jan Tauc

Stan Ovshinsky, President Ovshinsky Innovation, Michigan, USA

I can't tell you the shock and sorrow that I felt when I received your email about Radu's death. He was such a wonderful friend, a truly great man, a very important world scientist and an incredibly good human being. Death is so irrevocable as I so well know. I will miss him so terribly. Iris admired and had very great affection for him. My daughter Robin and I will be going to Akron on Saturday to spend time at Iris's grave. Sorrow, sorrow.

I know how hard Radu's death is for you and Rodica.

I will also send a letter to you tomorrow with my feelings that I would appreciate your giving to his family.

I would like to set up something that honors Radu. Please think about it and I will too.

Much love to the both of you,
Stan

Andrei Andrieș, președintele Academiei R. Moldova, Chișinău

Vestea aceasta este, într-adevar, foarte tristă.

El profesor a fost o personalitate în știința de nivel mondial – fondator al fizicii materialelor necristaline și totodată un om de o cultură și inteligență superioară. Vă rugăm să transmiteți condoleanțele noastre familiei, căreia le dorim tărie în suflet pentru a suporta aceste pierderi enorme, pe care soarta le-a adus familiei. Desigur că această pierdere este foarte grea și pentru întreaga comunitate științifică și inclusiv pentru noi. Dvs. cunoașteți cât de puternice au fost sentimentele noastre de prietenie. Amintirile despre acest savant și mare prieten le vom păstra foarte respectuos.

Andrei și Lidia Andrieș

Prof. Alexandru Lupașcu, Universitatea Politehnica, București, România

Dumnezeu să-l odihnească în pace. Alexandru Lupașcu

Konstantin Tsendin, Physico-Technical Institute „A.F. Joffe“ Sankt-Petersburg, Russia

Dear Mihai Popescu, I sorrow together with you. Professor Academician Radu G. Grigorovici was an outstanding physicist. We shall miss him greatly not only as a prominent scientist, but also as a kind and generous person. I present my sincere condolences to the family and to you.

Konstantin D. Tsendin mailto: Tsendin@mail.ioffe.ru

Prof. K. S. Sangunni, Indian Institute of Science, Bangalore, India

Sorry to hear the demise of Prof. Grigorovici. My heartfelt condolences to all those who are very dear to him.

Sangunni

Mrs. Freya Saito, Secretary of Stan Ovshinsky, Detroit, USA

Dear Professor Popescu,

I am so sorry to learn of Professor Grigorovici's passing. Thank you so much for letting us know.

Stan is currently out of town on vacation. I will relay the news as soon as I speak with him.

Best regards,
Freya

Dr. Peter Barna, Physico-Technical Institute, Budapest, Hungary

Thank you for your kindness to inform me about the passing away of Professor Grigorovici. Andris called me also on Saturday. I am very sorry not having the opportunity to participate personally in his funeral and remember together with you on the time we could spend together with you and your colleagues in the „home of science“ and humanism he

created with his personality. In side of our floral tribute we will be in spirit with you tomorrow.

Peter

Prof. V. M. Lyubin, Ben-Gurion University of Negev, Israel

With great regret I learned about the death of dear Professor Grigorovici.

I sincerely liked and respected for this excellent man and scientist. He was one of the strongest physicists, with whom I was in luck to meet and discuss the scientific problems. I ask you to pass my profound regret to all his relatives and pupils.

Victor Lyubin

Dr. Jas Sangherra, Naval Research Laboratory, Washington, USA

I am very sorry to hear about the passing away of Professor Academician Dr. Docent Radu G. Grigorovici. He was a pioneer in the field. He will surely be missed, but his memory will live on.

Deepest sympathies,
Jas

Drs. Helena and Lada Tychy, Institute of Solid State Physics, Prague, Czech Republic

Dear Mihai,

It the first bad/ email from you. We are very sorry and accept please, together with all others close to prof. Grigorovici. our sympathy.

Helena and Lada

Prof. N. Croitoru, Universitatea Tel-Aviv, Israel

Am primit ieri trista veste că Profesorul nostru Radu Grigorovici, care ne-a dat în tot timpul activității noastre științifice un exemplu și ajutor neprețuit, a decedat. Eu particip la profunda tristețe de marea pierdere pentru noi toți. (I-am trimis un mesaj și lui Rodica și soțului ei.)

Nathan Croitoru

Prof. E. A. Davis, University of Cambridge, Great Britain

Dear Mihai,

What sad news. But thank you for letting me know. We should pay tribute to him at the next ICANS.

Kind regards,
Ted Davis

Dr. Tomas Wagner, University of Pardubice, Czech Republic

Dear Mihai,

I am sorry to read such a sad news. Please, express my deepest sympathy to his family and accept also my sadness with this news as I know he was very close to you.

This world will not have enough such fine people as prof. Grigorovici.

Regards
Tomas

Prof. Keiji Tanaka, University of Hokkaido, Sapporo, Japan

August is a specially memorable month in Japan, including Obon (a Buddhist ceremony for dead persons), anniversary of nuclear bombing in Nagasaki and Hiroshima, and the defeated day of the last war (August 15, 1945).

His death is added to our memory.

I deeply regret that a giant has passed away.

Keiji

LA MORMÂNTUL ACAD. RADU GRIGOROVICI

Dr. Andrei Devenyi,

fizician, vechi colaborator al acad. Radu Grigorovici de la Institutul de Fizică
al Academiei Române

*Îndurerată familie,
Întristată adunare,
Dragi colegi si prieteni,*

Cu câteva săptămâni în urmă mă aflam în casa Magistrului care, auzind de prezența mea, a insistat că vrea să mă vadă. Am primit aprobarea de la fiica Dumnealui, – neobosita și minunata Rodica, căreia, împreună cu soțul ei, în bună măsură, îi datorează longevitatea – să-l vizitez doar pentru cinci minute. Nu mică i-a fost mirarea, dar și supărarea că ne-am întins la vorbă, Magistrul sorbind parcă fiecare informație primită. Era extrem de bucuros auzind cum Institutul, pe care l-a păstorit mulți ani, continua să se dezvolte, să înflorească și să fie echipat modern și deci competitiv. Ochii i se luminau treptat și cu un vizibil efort a rostit: „Deci nu a fost degeaba“!

Iubite Magistre, dragă Prietene,

În urmă cu mai bine de jumătate de secol, mai precis în toamna anului 1957 – parcă a fost ieri – te-ai oprit cu silueta ta impunătoare în pragul ușii Laboratorului de microscopie electronică și straturi subțiri, cazat temporar la etajul doi al Facultății de Fizică, la Catedra de optică, spectroscopie și descărcări, păstorit de Magistrul Bădărău și ai spus celor trei ocupanți ai camerei: dacă mă acceptați, vom colabora, eu fiind numit șeful secției. Aceasta a fost vestea deschiderii unei colaborări de o viață, dar și a unei relații umane extraordinare.

Magistrul înțelegea relația șef – colaborator ca una de muncă, cot la cot și nicidecum una de inspecție și îndrumare de la birou. Stătea cu noi ore, chiar zile în șir, și punea puncte pe grafic, calcula și interpreta.

După o zi de măsurători și analiză a rezultatelor, urma obligatoriu partea de povești care erau de fapt lecții de comportament civic, de cultură generală de estetică și istorie. Doresc în mod succint să relev doar câteva, pe care le cred mai caracteristice din bogata sa viață și activitate profesională.

Deși nu a beneficiat niciodată de vreo bursă în străinătate, și nu a obținut oficial atestatul de profesor, ci doar de conferențiar, datorită unei inteligențe și a unui spirit de sinteză ieșite din comun, a ajuns pe cele mai înalte trepte ale recunoașterii internaționale. Felul său de a aborda lucrurile direct, tăios, ironic și

critic, i-au adus prietenii dintre personalitățile cele mai de seamă din familia internațională a fizicienilor.

Ceea ce ne-ai învățat și ai lăsat în urmă, pe drept cuvânt se poate numi „Moștenirea Profesorului Grigorovici“, care trebuie transmisă din generație în generație.

Ne-ai învățat că fiind o țară mică, cu resurse materiale modeste, ne putem menține în vârful piramidei doar prin lucrări având la bază măsurători de generația întâi: adică doar prin idei originale. Dacă acestea prind, vin cei „bogafi“ și „mătură“ tot. Aici aș aminti intuiția genială a Magistrului, abordând o tematică cu totul nouă, cea a semiconductorilor amorfi.

Afirmai: Îți fixezi o linie principală de cercetare și rămâi consecvent până la capăt fără s-o abandonezi. Dacă obții rezultate colaterale, le notezi și abia după încheierea cercetărilor le analizezi. Spunea: Asta am învățat-o de la profesorul meu, Eugen Bădărău.

Ne-ai îndemnat să avem în vedere o posibilă aplicație la ceea ce facem și un brevet dacă este cazul. Numai așa vom obține bani de la guvernanți.

Ne-ai obligat să fim obiectivi în judecarea lucrurilor fără parti pris-uri, și să evităm posibilitatea oricărei suspiciuni; niciodată nu ai acceptat să fii în comisii când îți participau rude la concurs. Spunea: „Să nu-ți implici familia în activitatea ta profesională!“

Ai insistat ca, totdeauna, cel mai tânăr membru al colectivului să comunice rezultatele în public, ca să învețe cum să prezinte niște rezultate, în mod atractiv și pe înțelesul celorlalți. Spunea: „O comunicare este ca un rol de teatru: Îl înveți, îl repeți cu cronometru, te încadrezi în timp, și-l expui liber“.

Afirmai: Trebuie să transmiți colegilor mai tineri și din „eul“ tău, despre concepția ta de viață, cultura generală, și să-i apropii ca să capete deplină încredere în tine.

Nu a îndepărtat niciodată pe nimeni cu forța din colectiv: cei care nu au putut ține pasul la ritmul său de lucru, se eliminau de la sine.

Ne învăța că trebuie să fim fermi și intransigenți cu escrocii, delatorii și falsificatorii de rezultate.

În timpurile cele mai grele și întunecate, și-ai păstrat verticalitatea, și-ai expus totdeauna părerile în mod curajos.

Era deschis la discuții în contradictoriu atât pe plan științific cât și social. Nimeni nu a avut de suferit vreodată dacă îl contrazicea.

Puțină lume știe că a fost propus la Premiul Nobel pentru fizică în 1977, atunci când i s-a decernat acest premiu lui Sir Nevill Mott. În alocuțiunea Nobel, ținută cu această ocazie, Sir Nevill a subliniat contribuția școlii Grigorovici la fizica materialelor dezordonate.

Dragă Magist্রে, iubite Prieten,

Spiritele mari, așa cum mi-ai afirmat, se întâlnesc și dincolo, unde viața este veșnică. Vei putea continua schimbul de idei și cu eleva ta și iubita mea soție Rodica, care de peste 6 ani este acolo.

Mai doresc să adaug, că în tot cursul vieții ai respectat cuvintele shakespeariene: Mai presus de toate fii credincios ție însuși! Și ai fost!

Dumnezeu să te odihnească în pace!

ACAD. RADU GRIGOROVICI, PREȘEDINTELE DE ONOARE AL SOCIETĂȚII PENTRU CULTURA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA

Pavel Țugui

București

Ne despărțim *in aeternum* de acad. Radu Grigorovici într-o zi a lunii august, atât de tulburată de stihiiile naturii, de nenorocirile aduse oamenilor din Bucovina, pământul de obârșie al marelui dispărut. Profesorul Radu Grigorovici s-a născut la 20 noiembrie 1911 în Cernăuți și în această toamnă ar fi împlinit frumoasa vârstă, râvnită de fiecare om, de 97 de ani.

Tatăl său – medicul George Grigorovici – descinde dintr-o veche familie românească din orașul Rădăuți – Suceava și, în timp, a devenit membru activ și apoi ales președinte al Partidului Social-Democrat din Bucovina. În anul 1911 a fost ales deputat în Parlamentul de la Viena. A participat, alături de Iancu Flondor și ceilalți fruntași ai mișcării naționale, la realizarea Unirii Bucovinei cu Vechiul Regat – România. În 1920, este ales deputat în *primul Parlament al României Mari*.

Conform tradiției familiei Grigorovici, Radu a învățat din școala primară limba română, dar și limba germană și a căpătat o educație în spiritul muncii, a cunoașterii, a prieteniei și respectului față de oameni, indiferent de etnie și credință, cultul pentru istoria neamului românesc, ordinea și moralitatea creștină guvernându-i viața personală. În toamna anului 1921, părinții îl înscriu la examenul de admitere în clasa I A, *publică*, a Liceului „Aron Pumnul” din Cernăuți, instituție reorganizată, în spiritul legilor românești, a fostului liceu german *K.K. Ober-Gymnasium in Czernowitz*, la care fuseseră elevi, anterior, Mihai Eminovici, Vasile Bumbac, Teodor Stefanelli și alți viitori cărturari bucovineni. Nu se poate trece cu vederea faptul că Radu Grigorovici a făcut parte dintr-o generație de elevi ai celebrului liceu bucovinean, ale căror nume sunt consemnate în istoria culturii românești din secolul al XX-lea. Amintim de profesorii universitari și autori de studii de specialitate: Ștefan Munteanu, Milan Pavel Șesan, Dim. Onciulescu, Barbu Slușanschi, scriitorii Mircea Străinul, Traian Chelariu, compozitorul și muzicologul Liviu Rusu, poetul și traducătorul Nicolae Roșca ș.a.

Încă de pe băncile liceului, Radu Grigorovici se remarcă prin înclinația spre științele exacte, matematică și fizică, printr-o excelentă putere de asimilare a cunoștințelor, ca împătimit cititor de literatură și istorie, fiind promovat dintr-o clasă în alta cu distincție, uneori cu premiul I sau al II-lea, avându-l „concurrent” pe Em. Palamarescu, fiul directorului liceului. Pare surprinzător că în septembrie

1928 susține examenul de bacalaureat la secția *clasică*, împreună cu Mircea Străinul și Dim. Onciulescu, dar se înscrie la Facultatea de Științe a Universității din Cernăuți, evident, îndemnat de părinți, dar și de preferințele sale pentru matematică, fizică și chimie. În anii studiilor universitare se apropie și încearcă să-și afirme vocația în cercetări în domeniul fizicii, în preajma profesorului *Eugen Bădărău*, care, în 1921, fusese numit profesor de fizică experimentală și teoretică și director al Institutului de Fizică din cadrul Universității cernăuțene. Fascinat de cunoștințele și inițiativele magistrului, de gândirea lui creatoare, deschizătoare de noi orizonturi în cercetarea fizicii moderne, studentul Radu Grigorovici își găsește „părintele“ în formarea lui profesională, iar Eugen Bădărău *intuiește* în noul său discipol vocația științifică autentică, talent și excepțională putere de muncă, rigoare și disciplină în activitatea de laborator. Încă din primii ani de facultate, se stabilește între profesor și student o simpatie și solidaritate profesională de durată,

Radu Grigorovici, elev la Liceul „Aron Pumnul“ din Cernăuți.

convergențele fiind nu numai în sfera muncii intelectuale, ci și pe tărâmul afectiv-temperamental și al convingerilor ideologice. În atmosfera cernăuțeană a anilor '30, când viața, conștiința publică, începe să fie viciată de curente ideologice extremiste de dreapta, antisemite și prolegionare, studentul Radu Grigorovici își păstrează neîntinate ideile moștenite de la părinți, de respect pentru toți, indiferent de origine etnică sau confesiune, convingeri temeinice, democratice, social-democrate moderne, libertate de exprimare și spirit național constructiv, străin de violențe și manifestări anarhice. Crezul său – nepătat de compromisuri – l-a ferit de antrenarea în acțiuni studențești xenofobe. S-a izolat în templul cunoașterii științelor, al cuceririi tainelor fizicii moderne, având tot timpul deschidere față de îndemnurile prietenești, binevoitoare ale unor profesori de înaltă ținută științifică și morală, precum Eugen Bădărău, N.D. Costeanu – profesor de chimie neorganică și directorul Institutului de Chimie Neorganică din cadrul Universității – dar și ale matematicienilor Miron Nicolescu și Gheorghe Vrânceanu, care apreciau la Radu Grigorovici înclinațiile, talentul în cercetarea matematică. Înzestrat cu mare putere de muncă intelectuală,

studentul susține în 1933, la 22 de ani, licența în chimie, apoi și în științele fizice. Eugen Bădărău îl angajează *preparator* la Institutul de Fizică Experimentală Teoretică și Cosmică al Universității din Cernăuți, al cărui director era. Aici, tânărul preparator are colegi pe C.G. Bedreag, Herbert Mayer și Teodor Câmpan – șefi de lucrări – și pe Gh. Macrin și Dionisie Hacman – asistenți. În acest fel, Radu Grigorovici optează și-și leagă definitiv viața și pasiunea intelectuală de complexe și inedite probleme ale *fizicii moderne*, dominante în existența umanității în ultimele secole, dedicându-se cercetării.

În anul 1934, are loc încă un eveniment care va schimba cursul vieții profesionale a preparatorului Radu Grigorovici de la Universitatea din Cernăuți: profesorul Eugen Bădărău este *chemat* (de o comisie de profesori-fizicieni) să preia Catedra de fizică corpusculară de la Facultatea de Științe a Universității din București, unde își reîncepe ultima și cea mai strălucită etapă din activitatea de profesor și cercetător-fizician.

Magistrul are acum prilejul să-și arate totala încredere în vocația de cercetător și profesor de fizică modernă a discipolului său de la Universitatea din Cernăuți. În 1936, la 25 de ani, Radu Grigorovici – sprijinit și de familie – trece cu brio examenul legal pentru ocuparea postului de *asistent universitar* – fizică, la Facultatea de Științe a Universității din București. Este momentul când tânărul fizician din Bucovina intră în cercul marilor somități ale matematicii, fizicii și chimiei, concentrate în laboratoarele Facultății de Științe din București.

Consecvent propriei conștiințe, civice, se dedică exclusiv cercetării științifice, singurul scop al existenței și activității sale. Evită inteligent orice capcană a tendințelor, adesea extremiste, din rândurile intelectualilor tineri din Capitală și urmează, cu bună-credință, îndemnul profesorilor consacrați și respectați din facultate, îndeosebi ale lui E. Bădărău, mentor moral și profesional exigent, încă din perioada cernăuțeană. În 1938 reușește să susțină, cu real succes, doctoratul în fizică, cu teza *Potențialul disruptiv în vapori de mercur*, lucrare ce-l înscrie autoritar în noua generație de fizicieni români. Semnează studii originale în reviste de fizică românești, germane, americane etc.

Timpurile devin imprevizibile. În 1940, înfruntă cu stoicism destrămarea României, pierderea nordului Bucovinei, a Basarabiei și a nordului Transilvaniei. Dictatura legionaro-antonesciană (septembrie 1940–februarie 1941) îi pune la grea încercare familia: sunt publicate în ziare numele demnitarilor, șefi de partide, care au „susținut“ dictatura regală, între care și cel al lui George Grigorovici, iar guvernul I. Antonescu–Horia Sima adoptă legea așa-zisă a „revizuirilor“ personalului didactic din toate Universitățile și Politehnicile din România. Evenimentele au evoluat astfel, încât lichidarea rebeliunii legionare a făcut posibilă blocarea răzburării politice – prin „revizuirea“ legiferată – împotriva persoanelor cu convingeri antilegionare și antifasciste. În aceste condiții politice postrebeliune, profesorii Eugen Bădărău, Horia Hulubei, Miron Nicolescu, Simion Stoilov, Gh. Vrânceanu au putut să-și continue activitatea în cadrul Facultății de Științe. Alături de ei a continuat să lucreze la catedră și Radu Grigorovici, care publică noi lucrări științifice.

Evenimentele din august 1944 – legalizarea Partidului Social-Democrat din România, înlăturarea legislației rasiale și cea contra partidelor de centru-stânga și

de stânga – erau premisele politico-sociale ale unei evoluții democratice reale... Avansat *conferențiar universitar*, la vârsta de 35 de ani, fizicianul bucovinean se angajează într-o activitate didactică și de cercetare febrile, se alătură profesorilor Hulubei și Bădărău în demersul de modernizare a învățământului superior în domeniul fizicii la Universitatea din București. Colectivul catedrelor de fizică se înobilează cu noi personalități cunoscute în țară și străinătate: profesorii Șerban Țițeica, Gh. Atanasiu (și el trecut pe la Universitatea din Cernăuți), Theodor Ionescu, Aurel Potop, Al. Sanielevici (care lucrase în celebrul Institut de radium din Paris, condus de Marie Sklodovska-Curie, apoi de Fr. Joliot-Curie). Purtând girul unui asemenea colectiv de personalități, Radu Grigorovici este confirmat, prin decretul publicat în „Monitorul Oficial” din 6 decembrie 1948, conferențiar universitar la Catedra de optică și descărcări electrice în gaze, de la noua Facultate de Matematică și Fizică a Universității din București. În 1946 publicase *Curs(ul) de optică*, partea I, iar în 1954, dă tiparului *Manualul inginerului*, lucrare de mare circulație în epocă.

Anul 1948 a adus corpului de fizicieni de la Universitatea bucureșteană o veste bună: alegerea lui Eugen Bădărău ca membru titular al Academiei RPR. Tot în toamna lui 1948 a fost ales membru corespondent al Academiei și Gh. Atanasiu. Acum, însă, este eliminat din Academie Horia Hulubei, ales membru titular în anul 1946! Aceste evenimente – provocate de lideri politici (Chișinevski și Răutu) – au dispersat, pentru o vreme, forțele științifice din domeniul fizicii, angajate, în cadrul Academiei, în efortul de înființare a unui Institut de Fizică modern, orientat spre cercetări de fizică teoretică, nucleară și ale structurii materiei. Până la urmă, această misiune de valoare națională a revenit profesorului Horia Hulubei, Institutul s-a înființat, iar conferențiarul Radu Grigorovici a participat la organizarea lui, prezentând comunicări, în paralel cu activitatea didactică de la facultate.

Una dintre cele mai dureroase încercări prin care a trecut familia profesorului Grigorovici a fost arestarea abuzivă a părintelui său, George, în acei ani pătați de abuzuri și crime, venerabilul social-democrat sfârșindu-se în închisoare. Radu Grigorovici și familia sa au trecut prin chinuri morale și civice sfâșietoare, dar n-au cedat resentimentelor. Cu stoicism, răbdare și luciditate, profesorul și-a îndeplinit misiunea intelectuală asumată: muncă îndârjită la catedră și Institut. După 1955 – când poziția oficială a puterii față de fizică și cercetările moderne în domeniu se schimbă radical, inclusiv prin atitudinea față de specialiștii autentici, prin alegerea în Academie a profesorilor H. Hulubei, Șt. Țițeica, Th. Ionescu și Al. Sanielevici, Radu Grigorovici începe să ocupe un loc central în organizarea complicatelor probleme ale cercetărilor în domeniul fizicii. Se alătură acad. E. Bădărău, șef al Secției de optică și spectroscopie din cadrul Institutului de Fizică, ce se mutase la Măgurele, iar în 1956 susține inițiativa fostului său profesor de a înființa, în cadrul Academiei, un nou Institut de Fizică, dedicat cercetării electronice și descărcărilor electrice în gaze. În 1957, Radu Grigorovici publică: *Optica geometrică* (curs, partea a II-a) și, îndeosebi, studiul despre *Proiectarea lămpilor cu incandescență umplute cu gaze inerte*, lucrare ce atrage atenția unor mari întreprinderi din țară și străinătate.

Radu Grigorovici a fost un profesor extrem de exigent cu sine și cu studenții, înțelegând răspunderea asumată în instrucția și educația tineretului și a folosit cele mai eficiente metode pentru a câștiga adevărată și simpatia celor ce studiau sub îndrumarea sa. Activitatea sa didactică – apreciată unanim de colegii din facultate și de membrii Senatului universitar – a fost încununată, de către celebra și incoruptibila Comisie superioară de diplome de la minister, cu suprema apreciere publică a unui cadru didactic universitar, în anul 1958, când i s-a conferit titlul de conferențiar „*Doctor docent*“, titlu oferit unui număr restrâns de profesori și conferențieri cu merite de valoare națională. În acel an, fizicianul bucovinean era, de bună seamă, cel mai tânăr doctor docent din Universitate (cu toate că era „fără de partid“), recunoașterea oficială pornind exclusiv de la calitățile de eminent universitar. Nu trebuie uitat că doctorul docent în fizică avea și o activitate rodnică în cadrul Asociației Inginerilor Români și editase, în anul anterior, *Manualul inginerului electrician*, vol.V, tocmai în anii când s-a desfășurat construcția de civilizare națională prin *electricizarea României*.

Membrii titulari ai Academiei – matematicienii, în frunte cu acad. Gr. Moisil și Gh. Vrânceanu, și fizicienii acad. E. Bădărău, H. Hulubei și Ș. Țițeica – au propus membrilor Secției de matematică-fizică a Academiei ca Radu Grigorovici să candideze pe un loc de membru corespondent al Academiei. În sesiunea de alegeri din 21 martie 1963, doctorul docent Radu Grigorovici a fost ales de membrii titulari ai Academiei *membru corespondent* în Secția de matematică-fizică.

Evenimentul a inaugurat o etapă nouă în activitatea științifică prodigioasă a lui Radu Grigorovici. După munca de creație tehnică de la fabricile de becuri „Lumen“ și „Electrofar“, noul academician este numit șef de secție (la semiconductori) și apoi director-adjunct științific al Institutului de Fizică al Academiei. În aceste noi funcții, va publica studii fundamentale în diferite reviste din țară și străinătate, va participa la promovarea noii școli de fizică din România, consacrată pe plan internațional, în Apus și Răsărit, de personalități cu operă recunoscută.

La 22 ianuarie 1990 este ales *membru titular* al Academiei Române și o legislatură (1990–1994), vicepreședinte al acestui înalt for științific-cultural. În această calitate a contribuit nemijlocit la înființarea Centrului de Studii „Bucovina“, de la Rădăuți, astăzi Institutul de Studii „Bucovina“ al Academiei Române. De-a lungul anilor, profesorul fizician a păstrat legătura cu vechi cunoștințe din Cernăuți, între care poetul Iulian Vesper și alți cărturari bucovineni stabiliți în București. După evenimentele din Decembrie 1989, academicianul a întâmpinat, cu deosebită afecțiune, inițiativele unor intelectuali bucovineni, din București și din județul Suceava, de reluare a activităților specifice istoriei culturii din Bucovina și restabilirea relațiilor cu românii din Ucraina. Prima înfăptuire concretă care a creat forma de activitate colectivă legală a fost reînființarea, la începutul anului 1990, a *Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina*, inițiativă concertată de bucovinenii din București cu cei din județul Suceava, în special cu cei din Rădăuți. Acad. Radu Grigorovici s-a alăturat inițiativei și a participat la primul Congres al Societății reînființate, ținut la Rădăuți. El a fost prezent la numeroase manifestări organizate de Filiala Societății din București, inclusiv la adunările publice privind dezbaterile textului *Tratatului de*

prietenie și bună vecinătate cu Ucraina, din primăvara anului 1997. Totodată, în mod surprinzător pentru unii istorici, acad. Radu Grigorovici a început să publice studii despre istoria Bucovinei, îndeosebi despre primii ani ai stăpânirii austriece (1774–1800), abordând aspecte referitoare la delicatele probleme demografice și social-economice.

Noutatea studiilor sale – publicate mai ales în „Analele Bucovinei“, revistă editată de Centrul de Studii „Bucovina“ al Academiei Române – constă în metoda analitică științifică, în spiritul raționalismului modern al științelor exacte, acribia în comentariul ideilor și aprecierilor înaintașilor, bogatele referințe la izvoarele germane – ca excelent cunoscător al limbii germane. Radu Grigorovici evită consemnarea impresiilor sau a reacțiilor afective, demersul său critic este „rece“, lucid și articulat în limitele evidente ale adevărului. De pildă, publică studiul *Dimitrie Onciul și determinismul istoric*, sau pagini cu note afective subtile – *Bucovina – fereastră spre vest a Moldovei*, ce conțin idei bine conturate și susținute de fapte istorice concrete. Dar, lucrarea sa fundamentală este cartea masivă, de peste 460 de pagini, intitulată: *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, ediție bilingvă, îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de Radu Grigorovici. Prefață de D. Vatamaniuc, Editura Academiei Române, București, 1998. Este lucrarea unui savant-patriot, care își iubește cu forță morală evidentă ținuturile natale ale Bucovinei istorice, respectând cu aceeași responsabilitate adevărurile istorice consemnate în documente inatacabile (fie că plac sau trebuie criticate), ce nu sunt în nici un fel denaturate. Concepția umanistă, romantică modernă a savantului fizician – de această dată istoric – este rodnică și vrednică de urmat de către noile generații de cercetători.

Viața și activitatea didactică și științifică a academicianului bucovinean, dispărut dintre noi, reprezintă destinul unui savant român din secolul al XX-lea, care ne lasă moștenire o operă pe deplin încheată, iar demersurile sale publice, politice și științifice, în calitate de președinte de onoare al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, rămân o pildă de neuitat și, totodată, un îndemn: în nici o împrejurare să nu abdicăm de la idealul suprem al poporului român – unitatea, conviețuirea prietenească cu alte neamuri, năzuința de creație și promovarea virtuților nobile...

Dialoguri cu bucovinenii

NICOLAE HACMAN – UN ARTIZAN AL SUBLIMULUI; PACT DINTRE VIOARĂ ȘI BAGHETĂ

Ilie Luceac

Cernăuți

În iureșul forfotei de pe străzile Cernăuților, nu o dată poți să întâlnești un bărbat tânăr, bine făcut, smolișel la față, cu mișcări energice și cu vioara în mână, pe care o poartă mereu cu el, într-o cutie specială. Te salută repede și imediat îți spune: „N-am timp, n-am timp de stat la taifas, trebuie să fug repede, fiindcă băieții mei așteaptă partiturile pe care le-am scris în această noapte cu orchestrația unei piese“, sau, mai poate să-ți spună și altfel: „Mă grăbesc, fiindcă am un recital de vioară la cutare sau cutare manifestare“. Acest călător grăbit – de altfel un om foarte bun la suflet și generos – nu e altul decât violonistul Nicolae Hacman. Toată lumea din Cernăuți îl cunoaște. Nici o sărbătoare nu se face fără „kir Nicolae“. Uneori, în asemenea situații, te fură gândul și-ți amintești de povestirile mai vechi, în care găsești scris cum era pe vremuri în Bucovina, când lăutarii din partea locului erau căutați de zile mari și invitați la sărbători și la diferite serbări, în societăți sau la persoane particulare, ca să îndulcească evenimentele ocazionale sau să delecteze urechea boierilor din partea locului, care înțelegeau ce înseamnă arta unui lăutar adevărat. Ei, iată că și Nicolae Hacman face parte din tagma de lăutari, care, se pare, a preluat ștafeta de la înaintași, nu numai după prenumele său, dar și prin arta de a cânta la vioară.

Evenimentele și soarta au dispus însă ca lucrurile să se așeze un pic mai altfel. Violonistul Nicolae Hacman avea să devină în timp și un dirijor de orchestră foarte bun, pentru care talentul și perseverența s-au manifestat încă din anii copilăriei. Așa se face că, în ultimii zece ani sau mai bine-zis la răscrucea dintre milenii, spațiul nord-bucovinean s-a ales cu un dirijor, pe ai cărui umeri s-a așezat aproape toată grija activității muzical-artistice din regiunea Cernăuți. Dacă nu ar fi existat orchestrele înființate de Nicolae Hacman în Cernăuți, nu s-ar fi menținut cântăreții mai vechi și nu s-ar fi lansat cei mai tineri iubitori de muzică populară românească. Și când vorbim despre cântăreții mai vechi îi avem în vedere pe talentații artiști amatori din Bucovina, cum sunt Gheorghe (Gică) Puiu, Maria Moraru, Nicolae Mintencu, Aglaia Gârbu, Nina Istrati, Lilia Moraraș, Elena Calancea și alții. Iar printre cei mai tineri – indiferent de faptul că ei cântă muzică populară sau clasică – s-au impus Marian Talabă, Luciana Hacman, Dumitru Caulea, Veronica Schițco, Elena Onofreiciuc, Gheorghe Posteucă, ca să amintim doar pe cei mai cunoscuți dintre ei. Iar dacă dorești să-l întâlnești pe Nicolae Hacman în Cernăuți, nu este un lucru greu. Mai ales anul

Violonistul și dirijorul Nicolae Hacman.

acesta, când orașul își sărbătorește 600 de ani de la prima sa atestare documentară. Toate manifestările culturale și întâlnirile de protocol cu oaspeții care vizitează orașul nostru sunt susținute de către orchestra „Plai“, pe care o conduce Nicolae Hacman și care este solicitată mereu de către cei ce organizează vreo acțiune culturală. Iată și acum, la sfârșit de iunie 2008, am reușit să-l întâlnim pe violonistul și dirijorul Nicolae Hacman, care părea abătut și foarte preocupat de manifestarea pe care am aflat că o pregătea.

Ilie Luceac: Dragă Nicolae, dacă te-aș întreba încotro ții calea așa de grăbit – de altfel, cum te știu dintotdeauna – sunt sigur că o să-mi spui despre aceleași preocupări pe care le ai mereu. Dar să concretizăm totuși lucrurile. Ce mai faci acum? Ce pregătești? Ce te preocupă?

Nicolae Hacman: Pregătesc cea de a IV-a ediție a Festivalului muzical-folcloric internațional „În grădina cu flori multe“, care este organizat de Centrul Bucovinean de Artă pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Românești, în colaborare cu Compania Regională de Stat pentru Televiziune și Radiodifuziune. El se va desfășura în zilele de 28–29 iunie 2008, în incinta Centrului Regional pentru Educație Estetică „Tineretul Bucovinei“. Este un festival la care vor lua parte și participanți din România și din Republica Moldova. Președintele juriului va fi, ca de obicei, cunoscuta solistă de muzică populară Maria Iliuț, bucovineanca noastră cu care ne mândrim și care își desfășoară activitatea artistică în Republica Moldova. E de fapt al doilea an la rând când pregătesc partea muzical-artistică a acestui festival cu orchestra pe care o conduc. Până acum, în cadrul primelor două ediții, participanții cântau cu fonograma pregătită anterior, adică cu minus fonograma. Și iată că de doi ani participanții au posibilitatea să cânte pe viu, live, cum e la modă să se zică acum, sub acompania-

mentul pregătit de noi. Să știți că se depune o muncă destul de mare la pregătirea partiturilor fiecărei piese. Toată armonia, chiar și melismele pentru fiecare instrument în parte trebuie scrise și puse la punct. De obicei, pentru orchestra „Plai“, lucrul ar cere mai puțin efort. Însă acum, în cadrul acestui festival, eu voi conduce o orchestră mai desfășurată, mai amplificată, mai numerică.

I. L.: Ce ai în vedere când spui că orchestra va fi mai desfășurată? Bănuiesc că va fi o formație recrutată în baza „Plai“-ului pe care o conduci.

N. H.: Așa este, pentru acest festival, în afară de muzicanții din Ansamblul „Plai“, am mai invitat patru vioariști, o trompetă și un clarinet. Sigur că mărand componența orchestrei, i-am sporit și posibilitățile ei de interpretare. În felul acesta, este mai ușor de acompaniat, cât și mai interesant de ascultat pentru spectatori. Acest lucru oferă posibilitatea de a evidenția fiecare instrument în parte și de a accentua stilul popular al tuturor zonelor folclorice de unde vine melodia propusă de fiecare concurent. O orchestră mai mare presupune și mai mult lucru. Orchestranții din formația cu care lucrez vreo 14 ani la rând îmi cunosc fiecare gest, reacționând la orice mișcare a mea, pe când ceilalți au nevoie de mai multe repetiții și partituri scrise în amănunt, pentru ca succesul de pe scenă să fie asigurat. După cum spuneam, printre violoniștii cooptați sunt doi studenți de la Liceul de muzică „Isidor Vorobchievici“ din Cernăuți, iar ceilalți doi sunt profesori de vioară din raionul Herța, Victor Hliboceanu-tatăl și Victor Hliboceanu-fiul. De asemenea, la vioară va mai evolua Diana Ciuclea și Haralampie Aodăiței. Iar la trompetă va cânta Ion Popescu din Poieni.

I. L.: De fapt, acum a vorbit dirijorul din tine. De vreme ce am amintit de orchestră, atunci să discutăm despre activitatea ta dirijorală, care este una de excepție aici, în Bucovina. În ultimii ani, vorba poetului anonim, „*nici un chef nu se făcea, fără de orchestra ta*“, dacă stăm să parafrazăm cuvintele care se atribuie activității concertistice a lui Barbu Lăutarul. Așadar, s-o luăm pe îndelete, de la început. Te rog să-ți aduci aminte despre orchestrele pe care le-ai format, pe care le-ai coagulat și în a căror componență au avut posibilitatea să se modeleze orchestranții care au devenit astăzi instrumentiști adevărați.

N. H.: Prima orchestră cu care am lucrat a fost de fapt orchestra Ansamblului de cântece și dansuri „Luminița“ de la Chișinău, care activa pe lângă Casa de cultură a Uzinei de Tractoare din capitala R. Moldova. Această uzină era pe vremea aceea una dintre cele mai mari întreprinderi din Chișinău. Cu orchestra „Luminița“ am câștigat locul întâi la concursul care s-a organizat în capitala R. Moldova, între colectivele de artiști amatori din capitală. Asta se întâmpla încă pe vremea când îmi făceam studiile la Chișinău. În 1983, absolvindu-mi studiile muzicale, m-am întors înapoi la Cernăuți, unde am fost angajat ca maestru de concert în Ansamblul bucovinean de cântece și dansuri de pe lângă Filarmonica din Cernăuți. Am avut o experiență de vreo patru ani cu acest ansamblu condus de maestrul Andriy Kușnirenko. Între timp, mi-am satisfăcut și stagiul militar în termen, în orașul Kamenet-Podilski, de unde veneam foarte des pentru concerte în Cernăuți, la cererea conducerii Filarmonicii unde eram angajat.

I. L.: Ce s-a întâmplat mai departe, după ce ți-ai încheiat serviciul militar în termen? Cum au evoluat lucrurile?

Orchestra „Mărțișor“ (Casa de cultură de la Roșu-Stâncă, Cernăuți) la 10 ani de activitate (1989).

N. H.: În 1987 am plecat de la Ansamblul bucovinean, adică din orchestra acestui ansamblu. Între timp, am fost invitat să conduc orchestra de muzică populară „Mărțișor“, care activa pe lângă Casa de cultură de la Roșu-Stâncă, una din suburbiile Cernăuțiului. Se cuvin spusese câteva cuvinte frumoase despre șeful de atunci al Casei de cultură de la Roșu-Stâncă, domnul Mihai Ursuleac, care făcea tot posibilul ca să mă ajute în activitatea mea de început cu această orchestră. Până la momentul când am venit eu, orchestra exista doar formal, pe hârtie. După ce am început să lucrăm, în decurs de un an de zile, s-au perindat în orchestră cam vreo 40 de muzicanți. Unii nu făceau față cerințelor, unora nu le conveneau condițiile de lucru în orchestră. În primii trei ani de activitate au fost pregătite pentru concert vreo 80 de piese orchestrale, ceea ce nu a fost puțin. Însă știam cu siguranță un lucru, și anume, că pot să invit în orchestră muzicanți profesioniști doar numai atunci când formația va atinge un nivel acceptabil de interpretare.

I. L.: Cum ai reușit să obții aceste rezultate frumoase care spui că te-au bucurat?

N. H.: Munceam zi și noapte. Scriam noapți în șir partituri și aranjamente orchestrale. În fiecare săptămână aduceam în fața muzicanților câte o piesă nouă. Am în vedere că pregăteam partitura pentru fiecare instrument în parte, realizând

și orchestrația corespunzătoare. În felul acesta și muzicanții erau cointeresați să vină la repetiții. Ei știau foarte bine că îi așteaptă întotdeauna o melodie nouă. Cine era cu adevărat înzestrat și avea dorință să facă muzică, a avut ce învăța. În primăvara lui 1989, când au început festivalurile-concurs „Primăverile bucovinene“, noi eram cunoscuți deja printre formațiile muzicale, încât am început să fim invitați pentru a lua parte la diferite concursuri. Țin minte că la deschiderea Festivalului muzical „Primăverile bucovinene“, ediția 1989, pe o scenă improvizată din centrul municipiului nostru, maestrul Andriy Kušnirenko a prezentat orchestra „Mărțișor“ în fața oficialităților orașului și a regiunii ca și cum ar fi fost vorba de o orchestră a Filarmonicii. Acest botez ne-a încurajat și mai mult. A trebuit să ne menținem la un nivel profesional adecvat și în evoluările noastre scenice de mai târziu.

I. L.: Care a fost decizia ta pe mai departe? Cum te-ai hotărât, cum ai ajuns să înființezi orchestra „Plai“?

N. H.: În 1992 a fost organizat, în Cernăuți, Centrul pentru educație estetică „Tineretul Bucovinei“. Directorul nou numit, domnul Ion Pilat, chiar din prima lună m-a sunat și mi-a propus să organizez o orchestră pentru copii sau tineret, la opțiunea mea, dar care urma să fie o orchestră a Centrului. Am reușit să înjgheb o formație din tineri studenți de la Liceul de muzică, care până la urmă, primenindu-i mereu personalul, a devenit orchestra „Mugurel“. Acest colectiv, care s-a cimentat între timp, a existat din 1992 până în 2005. În decurs de treisprezece ani, cât a existat această orchestră, foarte mulți studenți au beneficiat de o practică de interpretare scenică foarte frumoasă. Acum, când îi aud cântând în alte formații muzicale, îi recunosc după stil și mă bucură faptul că nu am lucrat în zadar.

I. L.: Maestre Nicolae, cred că, în principiu, ai fost un îndrumător bun pentru mulți muzicanți din Cernăuți și din împrejurimile orașului. Ai format o întregă pleiadă de muzicanți tineri, ceea ce e un lucru de valoare. Dacă stăm să socotim, ai o experiență frumoasă de dirijor al orchestrelor de muzică populară, ceea ce, repet, îți face cinste în activitatea ta profesională. Dar să revenim la momentul cum și în ce condiții s-a născut „Plai“-ul pe care-l conduci de ani de zile.

N. H.: Spuneam că în decurs de un an am reușit să fac cu orchestra „Mugurel“ circa 40 de piese. Un repertoriu de 40 de cântece nu este puțin pentru o orchestră tânără. Mi-a fost mai interesant să lucrez cu primul val de tineri care s-au încadrat în această orchestră. În 1992, și respectiv, 1993 am luat parte cu orchestra „Mugurel“ la Festivalul „Întâlniri bucovinene“, ale cărui prime ediții s-au desfășurat în Polonia. Din păcate, astăzi orchestra „Mugurel“ nu mai există. În 1993, am fost invitat să cânt cu un ansamblu instrumental din Lvov. Pe moment, se îmbolnăviseră violonistul lor, care mă cunoștea încă de la Liceul muzical din Cernăuți. Eu veneam la Lvov, îmi scriam singur partitura viorii, după ce asistam la o repetiție a orchestrei lor, și-mi luam piesa imprimată la casetofon. În decurs de o lună, însușindu-le tot programul, am plecat cu ei în Germania. Ansamblul se numea „Gaida“. Cu ei am avut posibilitate să activez un sezon estival, conducând o orchestră mai mică, dar cu muzicanții mei din Cernăuți. În 1995,

orchestra „Gaida“ s-a desființat. Eu am rămas cu grupul băieților din Cernăuți. Formația era deja încheată, având și o frumoasă experiență scenică. O botezaserăm cu numele „Plai“. Între timp am făcut cunoștință cu oameni dintr-o Asociație franco-ucraineană și am înfiripat niște relații. Dâșii, venind din Franța cu ajutoare umanitare în regiunea Lvov, aveau nevoie de susținere cu diverse programe culturale. Astfel am organizat un ciclu de concerte în Franța cu orchestra „Plai“.

I. L.: Deci, acesta a fost primul pas al orchestrei „Plai“. Așa s-a născut orchestra, care astăzi este cunoscută nu numai în Ucraina, dar și în România, în Polonia, Germania și în Franța. Este o orchestră de muzică populară, de fapt o orchestră care cântă toate genurile de muzică. Este o orchestră cu capacități destul de mari.

N. H.: Așa s-a organizat practic orchestra „Plai“, din muzicanți pe care îi știam și care au cântat în orchestrele „Mugurel“ și „Mărțișor“, cât și în alte formații artistice. Noi aveam deja un program al nostru aparte, cu toate că plecam periodic la Lvov pentru a cânta cu Ansamblul „Gaida“. Dar, să revenim. După prima noastră invitație în Franța, unde am cântat numai folclor, au început repetițiile pentru pregătirea unui program mai amplu și mai diversificat. Acestea au fost și sugestiile francezilor, care ne-au ascultat. Pentru invitația viitoare noi am pregătit un program de altă natură. De exemplu, am pregătit *Balada* lui Ciprian Porumbescu, câteva ceardașuri maghiare sau un *Vals francez*. Într-un cuvânt, am amplificat și diversificat programul, și asta le-a plăcut francezilor. De atunci procedăm astfel, îmbogățindu-ne repertoriul cu piese de diferite genuri. În fiecare an schimbăm circa 10–15 piese, pe care le includem în programul nostru. Evoluăm, practic, în vreo șapte regiuni din Franța.

**Orchestra „Plai“ într-un spectacol susținut în orașul Thann (Franța).
Solistă, soprana Luciana Hacman.**

I. L.: Specifică, te rog, unde ați fost invitați. Este o informație interesantă pentru cititorii noștri.

N. H.: De fapt, suntem invitați și în nordul și în sudul Franței. În sud-vestul Franței, în regiunea Bordeaux, lângă Strasbourg, în nord-estul Franței, în regiunea Parisului, apoi în localitățile din împrejurimile Dijonului. Lângă munții Alpi, în regiunea orașului Grenoble. Concertele se organizează separat. Avem un impresario al nostru, care stabilește contactele necesare și realizează înțelegerile prealabile. Fiecare plecare oferă posibilitatea de a încheia contractele pentru următoarea stațiune sau pentru alte invitații noi.

I. L.: Acuma te-ai întreba dacă aveți și un stimul material din aceste plecări, din aceste concerte, fiindcă așa s-ar cuveni, deoarece munca pe care o depuneți este enormă și cheltuielile de transport sunt destul de mari și ele.

N. H.: Sigur că dacă n-am avea și un stimul material, atunci ar fi foarte greu, deoarece fiecare din noi are familie, alte diverse cheltuieli la care trebuie să faci față. Apoi pe banii pe care îi câștigăm am imprimat două CD-uri, avem și casete video cu concertele noastre, un DVD, realizat în vara anului 2007, cu spectacolele susținute în Franța. Două mii de euro ne-a costat doar imprimarea de studiu a DVD-ului. Apoi avem cheltuieli mari pentru confecționarea costumelor, de asemenea instrumentele trebuie să ni le întreținem sau să ne cumpărăm altele noi, ceea ce nici pe departe nu e puțin.

I. L.: Dragă Nicolae, spune câteva cuvinte despre faptul cum ați fost cooptați la Filarmonica din Cernăuți. Îți mai aduci aminte că noi am semnalat evenimentul într-un material apărut în presa locală, intitulat „*Plai*“ cu flori de busuioc (ziarul „Concordia“, an. 13, nr. 12 [588], sâmbătă, 7 aprilie 2007, p. 4), se pare, după un concert susținut de voi în Sala cu orgă din Cernăuți.

N. H.: În primul rând, vreau să spun că de câte ori am fost invitați să cântăm, n-am refuzat nicicând să onorăm invitația, ori de la cine ar fi venit ea. Cu un an și jumătate în urmă, la conducerea Secției regionale pentru cultură a venit domnul Ostap Savciuk. Dânsul ne-a favorizat cooptarea noastră în cadrul Filarmonicii, unde suntem obligați să susținem 40 de concerte pe an. Dacă am doza timpul, iese că avem o lună de concerte, o lună de repetiții și altele zece luni iarăși de concerte. Trebuie să susținem un concert pe săptămână pentru ca să ne încadrăm în programul nostru. Salariul este mic, dar stabil. Așadar, am fost cooptați de Filarmonica noastră orășenească la 1 februarie 2007, ca orchestră de muzică populară în cadrul Filarmonicii regionale.

I. L.: Aveți o activitate destul de intensă. În acest răstimp, de când sunteți la Filarmonică, ce program ați pregătit?

N. H.: În decursul acestui an și jumătate de când suntem în cadrul Filarmonicii am avut mai multe concerte-lectorii pentru copii. E o activitate pe care o desfășoară mai multe colective ale Filarmonicii. În cadrul acestor lectorii muzicale noi am pregătit un program, în care demonstrăm capacitatea și posibilitățile fiecărui instrument popular. Mai ales instrumentele muzicale cu care se cântă în Bucovina: țambalul, fluierul, naiul, ocarina, cavalul, fluierul îngemănat, vioara etc.

I. L.: Aveți un nume al orchestrei foarte frumos și melodios. N-ai vrea să ne spui, cum vă selectați repertoriul, aveți o predilecție față de piesele populare pur românești?

N. H.: N-aș spune că avem o metodă tendențioasă în privința selecției repertoriului. În primul rând selectăm piese care se potrivesc posibilităților de interpretare ale orchestrei noastre, adică nu putem alege o piesă care este scrisă neapărat pentru o orchestră completă. Cântăm folclor din mai multe zone românești. Practic, toate zonele folclorice din Moldova, Basarabia, Bucovina, Maramureș, Muntenia, Oltenia intră în repertoriul nostru. Nu avem restricții la selectarea repertoriului. Eu singur aleg ceea ce-mi pare că va fi interesant pentru spectacolele pe care trebuie să le susținem. Cântăm melodiile care ne plac nouă, în primul rând.

I. L.: Maestre, nu visezi la faptul de a mări orchestra, de a mai invita instrumentiști în ea?

N. H.: Sigur că nu există dirijor care să nu se gândească la acest lucru. Înțeleg, în același timp, că e foarte greu să realizezi așa ceva. De exemplu, cu această orchestră avem pregătite nu mai puțin de o sută de piese, dintre care vreo cincizeci sunt imprimate deja. Și apoi mai există un detaliu. Ca să introduci o trompetă în plus, în orchestră, trebuie să mai cooptezi paralel o vioară sau două. În Franța, de exemplu, noi cântăm în săli nu atât de mari sau în biserici, care au o acustică foarte bună. Trebuie să vă spun că noi cântăm și cu vocea și m-aș încumeta să susțin că uneori nu cântăm mai rău decât profesioniștii, ba dimpotrivă. Au remarcat-o și spectatorii francezi, menționând că uneori cântăm mai corect decât profesioniștii vocali. De multe ori, atunci când spun că suntem doar șase muzicanți în orchestră, nu sunt crezut. Mi se spune că ansamblul sună ca și cum ar fi o orchestră mare.

I. L.: Domnule Nicolae, au trecut mulți ani de când ești la pupitrul acestei orchestre nu numai cu bagheta, dar obligatoriu și întotdeauna cu vioara în mână. Ai atins niște performanțe în plan profesional. Nu mai gândești așa cum ai gândit la începutul carierei de dirijor. Nu ești tentat câteodată să gândești că ai avea dreptul să meditezi la un bilanț al activității dirijorale? Or, tu ai avut puterea de caracter și abilitatea să modelezi orchestra în acești ani ca un dirijor adevărat. Nivelul profesional la care a ajuns orchestra astăzi este cu totul altul decât cel ce a fost cu cinci ani în urmă, de exemplu. Marele dirijor Carlo Zecchi spunea într-un interviu: „Când cânt la pian, în capul meu sună, de fapt, o orchestră“. Același lucru se întâmplă și cu tine, atunci când cânti la vioară?

N. H.: De fapt, când dirijez, mă simt întotdeauna violonist. Dirijez întotdeauna cu arcușul în mână. Atunci când am mai mulți violoniști în orchestră, îmi place să uniformizez întotdeauna direcția mișcării arcușului pentru toți instrumentiștii. Bineînțeles că dacă mă gândesc astăzi și ascult niște piese imprimate cu câțiva ani în urmă, să știți că nu sunt mulțumit. Iar altele parcă nu le-aș schimba prima lor imprimare sau așa cum au fost concepute în prima lor variantă de interpretare. Probabil că e vorba de inspirația pe care o avem cu toții în momentul când interpretăm piesa. Să știți că și un profesionist se modelează,

are nevoie să crească, să se perfecționeze. Mai ales un artist-interpret. E greu, dar e antrenant. De exemplu, la orchestrația unor piese clasice trebuie să ai o imaginație aparte. Pentru piesa *Ave Maria* de Schubert, țambalul trebuie să sune ca o harpă. Acordeonului trebuie să-i imprimi timbrul de orgă. Deci trebuie să dai posibilitate instrumentului să se manifeste, să se împlinească. Zona de manifestare melodică – pasajul unui instrument – nu trebuie să fie ocupată de alt instrument. Ca și în orchestra simfonică. În al doilea rând, sigur că mult depinde și de cultura muzicală a instrumentiștilor care acompaniază. Ei trebuie să îmbogățească linia melodică, să o amplifice.

I. L.: Dragă Nicolae, ai acompaniat aproape pe toți cântăreții din Cernăuți care sunt capabili să se prezinte pe scenă, care s-au născut cu talent vocal, dar n-au avut posibilitate să se realizeze, să-și facă studiile muzicale. Acuma te rog să ne spui cu cine dintre artiștii consacrați, de la noi sau de peste hotare, ai cântat?

N. H.: Primul dintre marii artiști pe care am avut onoarea să-l acompaniez a fost cunoscutul interpret de muzică populară Benone Sinulescu. S-a întâmplat acest lucru în două stagii, în august–septembrie și, respectiv, decembrie 1991. Tot în același an, în noiembrie, am acompaniat-o și pe Irina Loghin, care a sosit cu un recital în regiunea Cernăuți. Am cântat și cu Mihai Ciobanu, Artist al Poporului din Republica Moldova.

I. L.: Dirijorul Nicolae Hacman se simte prins mai des în mrejele muzicii populare sau se simte atras de muzica clasică mai mult? Evoluăm, înaintăm în vârstă, și se prea poate că o realizare ce ne-a captivat odată, să ni se pară mai târziu banală. Sau poate că dorința dirijorului se conjugă, în primul rând, cu posibilitățile orchestrei?

N. H.: Evident. Aceeași piesă o interpretezi mereu altfel. Bineînțeles, dacă nu te plafonezi, ceea ce, din fericire, nu se întâmplă cu mine. De multe ori niște interpretări reușite, interpretări-model, să le spunem așa, reprezintă niște etape în evoluția artistului. Sigur că aceste etape sunt hotărâtoare pentru el. Modelul viziunii de interpretare care caracterizează o etapă oarecare rămâne imprimat pe CD, artistul se schimbă. Referitor la partea întrebării, ce-mi place mai mult, muzica clasică sau cea populară, vă răspund că îmi place muzica în general. În ce măsură mă pasionează una sau alta, nu pot să răspund.

I. L.: Ceea ce ne-ai mărturisit coincide cu gândul pe care îl exprima același dirijor Carlo Zecchi, referitor la cei care îl adulau pe Toscanini într-atât, încât îl imitau. Zecchi spunea: „Ascultați-l pe Toscanini, dar fiți atenți la ceea ce se află în voi“. Cred că tu respecti această lege, se vede acest lucru și din concertele pe care le susții cu orchestra. Dar dacă am ajuns aici, te rog să prezinți orchestrații „Plai“-ului.

N. H.: Orchestra noastră are următoarea componență: la fluier, la caval, la nai, la fluier îngemănat, la tilincă și la ocarină îl avem pe Boris Burduja, absolvent al Liceului de muzică „Isidor Vorobchievici“ din Cernăuți, ca și virtuozul nostru țambalist, Gheorghe Vâsoțchi. La clarinet, fluier, caval, saxofon soprano (taragot) evoluează Mihai Amihalachioaie, absolvent al Institutului de Arte din

Chișinău, un muzician foarte bine instruit. La contrabas cântă Vasile Moloci, absolvent al Liceului de muzică din Chișinău. Acordeonistul nostru, Rostislav Velyciuk, a terminat Liceul de muzică „Isidor Vorobchievici“, clasa de acordeon a profesorului Feldman, și Facultatea Pedagogică, specialitatea acordeon, la clasa profesorului Liubomir Boguslavet. Vioara este partea mea de noroc. Slavă Domnului că ea se împacă de minune cu bagheta.

I. L.: Maestre Nicolae, ceea ce faci tu pentru Cernăuți – și merită să menționăm acest fapt în anul jubiliar al orașului – este un lucru mare în zilele noastre. Nu degeaba se spune în popor că „omul cinstește locul“. Bucovina a fost întotdeauna o țărișoară cu muzicieni cunoscuți. Ea a dat culturii românești, celei germane, ucrainene, evreiești și poloneze multe personalități marcante.

Dumneata continui o tradiție a muzicienilor instrumentiști de aici din Bucovina sau, mai bine-zis, educi o generație de interpreți care va prelua ștafeta de la tine. De aceea, responsabilitatea pe care o porți față de cultura muzicală românească din Bucovina este mare. De fapt, ești acela care pui puntea dintre generațiile de muzicieni. Tot ce ai preluat de la înaintași și în materie de interpretare, și în materie de repertoriu, trebuie valorificat, înmulțit și transmis generațiilor viitoare. Atât folclorul, cât și repertoriul clasic trebuie păstrate și transmise celorlalte generații. De aceea, misiunea ta este nu numai una onorifică, dar și una grea și responsabilă. Dar să discutăm și alte lucruri. Spune cum ai ajuns la muzică și cine ți-a pus pentru prima dată vioara în mână?

N. H.: M-am născut în comuna Ostrița, fostul raion Hliboca, actualmente Herța, la 11 mai 1959, într-o familie de învățători. Eram cinci copii la părinți și tatăl a căutat să ne învețe carte pe fiecare dintre noi. Fiind și pedagog, tatălui i-a plăcut muzica în tinerețe și atunci când am crescut puțin, m-a dus la școala de muzică din Cernăuți. Sigur că decizia pe care a luat-o tata, de a ne da pe toți cinci să învățăm muzica, a fost influențată și de profesorul de muzică din școala natală, Aurel Nicolaievici. În 1966 am intrat la Școala de muzică nr. 1 din Cernăuți. Aveam la acea vreme șapte ani și eram mic de statură. Cunoșteam doar trompeta și acordeonul. Mi s-a spus că și pentru trompetă, și pentru acordeon sunt prea mic. De aceea

La un revelion din școala natală Ostrița (Herța) – Nicolae Hacman la vârsta de 9 ani.

m-au dat la vioară. Maestrul Iurie Ghina, fiind la acea vreme directorul școlii, m-a luat în clasa lui de vioară, spunând că pentru alte instrumente sunt mic de statură. Iată că și în ziua de astăzi nu m-am mai despărțit de vioară. Terminând cei opt ani de școală muzicală pentru copii, în 1974 am intrat la Liceul de arte „Isidor Vorobchievici“, unde am învățat patru ani.

I. L.: Te rog să spui câteva cuvinte despre perioada care ai învățat la Școala de muzică și la Liceul de arte din Cernăuți. Cine ți-au fost îndrumătorii și cum au rămas ei în memoria ta? Cine ți-a pus cu adevărat arcușul în mână?

N. H.: Consider că pentru ca să ai un profesor bun trebuie să ai și noroc. În această privință eu am avut noroc din plin. Și de părinți buni și de profesori excelenți. Îndrumătorul meu temeinic și stabil de la Cernăuți a fost profesorul Iurie Ghina, actualmente Artist al Poporului din Ucraina. Dânsul a condus mulți ani la rând Școala muzicală nr. 1 din Cernăuți, cât și Ansamblul de cameră al Filarmonicii regionale.

I. L.: N-ai vrea să mai spui câte ceva despre profesorii care te-au îndrumat la vioară?

N. H.: Am învățat cu Iurie Ghina și cu Victor Baraniuk, atât la Școala muzicală pentru copii cât și la Liceul de arte. După ce am absolvit Liceul de arte „Isidor Vorobchievici“ din Cernăuți, am intrat la Institutul de Arte „Gavriil Muzicescu“ din Chișinău (azi Conservatorul de acolo), la Facultatea de Interpretare, în clasa de vioară a profesoarei Eleonora Vlaicu.

I. L.: Ar fi cazul să binevoiești să vorbești, mai pe larg, despre profesoara Eleonora Vlaicu. Cred că te leagă amintiri frumoase din vremea anilor de studii la Chișinău.

N. H.: Eleonora Vlaicu a fost o profesoară foarte bună. Ea și-a făcut studiile de vioară la Moscova, fiind așadar o discipolă a școlii moscovite de vioară, acolo unde la timpul respectiv au predat David Oistrach și Leonid Kogan. Avea temeiul să aibă o metodică de predare foarte bună. I-am făcut o vizită nu demult, ca s-o văd ce mai face și mi-a spus că lucrează aplicând aceeași metodă de vioară, ca și mai înainte, pe care a alcătuit-o împreună cu fiică-sa care este maestru de concert la orchestra Operei din Chișinău.

I. L.: Metoda ei de vioară o fi fiind una nouă, o simbioză a școlii moscovite și a celei odesite de vioară? Probabil că fiica profesoarei Eleonora Vlaicu a cântat nu o dată și sub bagheta lui Alexandru Samuilă sau Mihai Amihalachioaie.

Dragă Nicolae, deapănă-ți niște amintiri din timpul studiilor muzicale de la Chișinău. Ce ți-a rămas în memorie din timpul anilor petrecuți în capitala R. Moldova?

N. H.: Vreau să spun că, chiar din primul an de studiu, am fost invitat să cânt în orchestra „Mărțișor“ din Chișinău, care era condusă atunci de Serghei Ciuhryi. Din anul trei cântam de acum în „Fluieraș“, orchestră care era condusă pe atunci de unicul, în R. Moldova, Artist al Poporului din Uniunea Sovietică, violonistul Serghei Lunchevici.

I. L.: Dacă ai cântat sub bagheta lui Lunchevici, de ce n-am crede că ai preluat niște experiențe de la muzicienii mai în vârstă. Lunchevici a făcut totuși o epocă în muzica din Basarabia, ca dirijor, dar totodată și ca violonist.

N. H.: Vreau să vă spun că în afară de faptul că era un bun muzicant, era și un intelectual de marcă. În unele cazuri el își depășea generația, deoarece avea și talent mare și posibilitatea de a călători prin toată lumea. Poate acesta să fi fost motivul pentru care Serghei Lunchevici avea o viziune aparte față de folclorul românesc din Basarabia. El a orchestrat întrucâtva folclorul, înclinându-l spre muzica clasică. Avea o tendință de a universaliza folclorul poporului său, armonizându-l într-un stil mai clasic. Inventă niște orchestrații sau contrapuncte care nu erau fidele întru totul liniei melodice originale. Acest stil a influențat și alte orchestre din Basarabia, încât și astăzi mulți îl imită pe Lunchevici în interpretarea muzicii populare românești. Cred că prin această încercare de a universaliza melodia piesei folclorice, el oferea și altor națiuni posibilitatea de a înțelege folclorul nostru.

I. L.: Oare nu cumva aceste orchestrații au dăunat originalității și autenticității melodiei populare românești?

N. H.: Vreau să vă spun că unul dintre îndrumătorii aranjamentelor muzicale ale lui Lunchevici a fost Isidor Burdin. Aici aș dori să menționez că fratele lui Burdin, Toli Burdin, a fost profesor de vioară la Școala muzicală nr. 2 din Cernăuți. Isidor Burdin a condus multe orchestre din Chișinău pe timpuri și era cunoscut foarte bine în lumea muzicală chișinăveană. De fapt, în filmul *Lăutarii*, aproape toate orchestrațiile le-a făcut Isidor Burdin. Și o parte din piesele interpretate la vioară din acest film le-a cântat tot el, și nu Lunchevici. Motivul cunoscutului cântec *Lume, lume...*, cu frumoasa orchestrație care a fost interpretată în film, a realizat-o Burdin și nu Lunchevici. La fel și romanțele din film, tot de Burdin sunt scrise și interpretate. Cât privește stilul interpretării lui Lunchevici, aș adăuga următoarele: să ne aducem aminte de Vittorio Monti, care, fiind italian, a scris renumitul *Ceardaș*, pe care ungurii îl consideră ca una din piesele veritabile ungurești. Același lucru s-a întâmplat și cu *Valsul* lui Griboiedov sau *Poloneza* lui Oginski etc. Oricum, Lunchevici rămâne un mare muzician-interpret pentru epoca sa.

I. L.: Te-aș întreba însă dacă nu cumva violonistul Lunchevici a alterat puțin folclorul autentic românesc. Ce părere ai? Se pare că el a încercat să împace lumea de origine romanică cu cea de origine slavă, să facă o legătură spirituală între români și slavi. Într-o operă de artă o astfel de simbioză dăunează. Iar aici este vorba de o școală a stilului interpretativ.

N. H.: După părerea mea, el a prefăcut puțin piesele folclorice autentice pentru ca să poată să le înțeleagă oamenii de alte naționalități. În același timp, cred că poate fi înțeles și interpretul. Referitor la stilul său de interpretare, pot să spun că *Balada* lui Ciprian Porumbescu o interpreta într-un stil aparte, într-un stil romantic, pe care nu-l aplică nici până în ziua de astăzi aproape nimeni în felul cum o făcea el. Lunchevici a fost cu adevărat un violonist de forță.

I. L.: Ei bine, și atunci pentru tine cine rămâne un model în ce privește modul de interpretare, Lunchevici sau Blajinu? Sigur că aici trebuie să amintesc și de Nicolae Botgros, de Burdin și de alți violoniști, care au fiecare stilul lor. La un moment dat, mie îmi plăceau unele maniere de interpretare de la unul, altele – de la altul. De fapt, astăzi Botgros s-a distanțat de Lunchevici în ce privește stilul și maniera de interpretare.

În sânul familiei (primul rând: dreapta – Nicolae Hacman și soția sa Lidia; stânga – părinții lui Nicolae, Mihai și Ștefania Hacman).

N. H.: Dacă vă referiți la faptul care este pentru mine un model de interpretare, atunci să nu vă mirați de răspuns: Roby Lakatoș. Se trage dintr-o dinastie de muzicieni de carieră și este cu adevărat un fenomen. El cântă muzică clasică mai bine decât cei care cântă în exclusivitate numai muzică clasică, cântă muzică ungurească mai bine decât ungurii și muzica românească o interpretează mai bine decât românii și cântă jazz mai bine decât cei mai mari jazz-mani din lume. Ca și Caro Airapetean. Din păcate, nu l-am cunoscut personal, dar știu că, atunci când a venit la Chișinău, a înregistrat cu cea mai bună orchestră de acolo, interpretând vreo patru piese solo, piese românești, de altfel. Avea o forță de interpretare și o expresivitate a sunetului de-a dreptul uimitoare.

I. L.: Dintre violoniștii din Bucovina, de aici, cine îți sunt mai aproape de suflet, ca stil de interpretare?

N. H.: A fost un violonist excepțional la noi, care a decedat cu câțiva ani în urmă. Este vorba de Ilie Miskyi. A fost un model de violonist și îndrumător de orchestră. După el l-aș numi pe Iurie Bleșciuc, un virtuos în viață, care, la vârsta pe care o are, cântă ca și un tânăr. Este mai mult cunoscut ca interpret decât în postura de conducător de orchestră. Dintre cei mai tineri – nu-i prea cunosc bine. Nu reușesc să-i ascult pe toți. Sigur că metodele de interpretare la vioară se

schimbă, odată cu trecerea timpului, însă rămân niște modele care sunt etalon pentru noi, violoniști.

I. L.: Pe ce se bazează metoda de interpretare a unui violonist? Sunt și excepții ieșite din comun, întrucât sunt persoane care se nasc cu darul de la Dumnezeu pentru a povesti muzica la un instrument. Care este secretul succesului? Unde se ascunde el?

N. H.: Cred că totuși școala joacă un rol esențial în toate începuturile. Dar dacă ai talent și pe deasupra și școală, atunci poți să te afirmi în toată plenitudinea. În orice domeniu legat de artă, școala nu strică, ci, dimpotrivă, ajută. În rest, e vorba de stil și de epocă. Dacă la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea existau orchestre ca cele ale lui Strauss sau orchestre de cameră, atunci în secolul XX, când a apărut jazzul, când se cunoaște activitatea unui Glenn Miller, lucrurile s-au schimbat conform spiritului timpului. Cu toate că orchestra lui a dispărut în urma unei catastrofe aeriene, toți și până în ziua de astăzi cântă jazz în stilul lui Glenn Miller. În Europa, acuma mai curând vei găsi o orchestră care cântă jazz, decât o orchestră care să interpreteze piese folclorice. Or, francezii sau germanii nici nu au un folclor al lor bine pus la punct și care să se interpreteze des. Ei au folclorul lor, dar nu știu să-l cânte. Interpreții lor care cântă muzică clasică consideră folclorul mai prejos decât muzica cea cultă. De aceea noi venim și le cântăm folclorul lor. Ei sunt foarte impresionați de acest lucru.

În orice caz, ca să revin la gândul inițial, am să spun că pentru a interpreta muzica unui popor e nevoie de oameni care știu să mănuiască instrumentele. De aceea, orchestra pentru mine este o oază de afirmare.

I. L.: Domnule Nicolae, trebuie să conștientizezi că ești o speranță a muzicii de toate genurile în Bucovina. De aceea, cred că porți o responsabilitate enormă, fiindcă tot ce faci acuma și cum faci, în domeniul conservării și menținerii folclorului nostru, va fi preluat de generațiile viitoare.

N. H.: Sper că va fi așa. Mi-aduc aminte că atunci când eram copil, când eram tânăr, vroiam să învăț de la cineva aceste melisme frumoase din popor și nu aveam de la cine. Mai târziu, când am început să învăț la Conservator și când am început să colaborez cu muzicienii de la Chișinău, am descoperit că afară de mâna stângă, care face melodia, există mâna dreaptă, cu arcușul, care realizează caracterul muzicii. Arcușul face accentele necesare și ordonează fraza. Am avut un prieten bun în copilărie, care a ajuns foarte bun violonist. Îl cheamă Victor Todorean. Cu domiciliul de reședință astăzi la Chișinău, el de fapt se află tot timpul în Occident. Colaborează cu o agenție din Italia. Are un repertoriu de vreo 400 de piese pentru vioară și concertează de unul singur, cu acompaniament de pian. Practică salonul clasic. Concertează pe vapoare, face croaziere pe Marea Mediterană. O seară cântă Mozart, altă seară – Vivaldi. Dacă are o croazieră de zece zile, atunci își schimbă programul în fiecare zi. Cântă live – vioara cu pianul. Spectatorii lui sunt turiști din diferite țări și alte categorii de admiratori și iubitori de muzică clasică.

Nicolae Hacman între două concerte, „odihnindu-se“, asupra partiturilor (Ranspach, Alsacia, Franța, 2000).

I. L.: Cum vede violonistul sau dirijorul Nicolae Hacman viitorul muzicii populare românești de aici, din Bucovina?

N. H.: Cred că ar fi foarte bine, muzica ar avea un viitor, dacă s-ar forma cât mai mulți muzicieni profesioniști. Profesionalismul aduce orice succes. În Europa sau în alte părți ale lumii acest lucru este înțeles de multă vreme, adică e o etapă depășită pentru ei. La noi, fiecare trebuie să-și aleagă profesia lui cât mai bine. Numai acest lucru poate duce la un adevărat profesionalism.

I. L.: Anume, în această ordine de idei, te-aș întreba ce perspectivă are muzica și ce este important pentru a menține tradiția muzicală în Bucovina?

N. H.: Cred că școala și munca. Cu toate că la prima vedere s-ar părea că nu se mai acordă atenție școlii ca înainte, societatea totuși are nevoie de artă, de cultură, de profesionalism înalt, fără de care astăzi nu ai sorți de izbândă. Chiar și elita bogată a societății înțelege că nu e de-ajuns să ai bani, dar mai trebuie să știi și alte lucruri, să știi să cânti și la un instrument muzical, de exemplu. Cred că tradiția artei, tradiția lucrului bine făcut nu va dispărea, ci, dimpotrivă, se va întări.

I. L.: Domnule Nicolae, vorbeam despre orchestră, vorbeam despre ceea ce se întâmplă în muzica românească în ultimul timp, în muzica românească din Bucovina și rolul care îl ai în toată activitatea cultural-muzicală de aici, în toată viața artistică din partea locului. Te-aș ruga să spui câteva cuvinte despre orchestrele care există și activează la noi în regiune, cele din oraș și cele din provincie.

N. H.: Mulți ani la rând în Cernăuți a existat o orchestră pe lângă Casa de cultură orașenească, condusă de Ilie Miskyi, despre care am mai vorbit. L-aș numi patriarh al tuturor muzicienilor de aici, atât violoniști, cât și conducători de orchestră. Nu mai știu dacă această orchestră mai există astăzi, oricum, de bună

seamă că mai sunt instrumentiști care au cântat cu acest profesionist. Astăzi chiar dacă mai există această orchestră, nu știu sub a cărei baghetă evoluează. Pe timpul lui Miskyi această orchestră cânta cu succes și muzică populară românească, și muzică ucraineană, și Strauss. O altă orchestră pe care aș vrea să o menționez este orchestra „Izvoarăș” din Costiceni, condusă de Vladimir Șeremet, căreia i-a pus bazele muzicantul autodidact Toader Captar. Altă orchestră foarte bună este cea de la Casa de cultură din Herța, numită „Plaiul Herței”, care este condusă de Ilie Crâșmaru. Lică Crâșmaru este un muzician experimentat care are mulți discipoli. Unul dintre elevii săi a fost actualul acordeonist și dirijor de muzică clasică Mihai Amihalachioaie. Un alt elev al său a fost Mitică Scalcău. Următoarea orchestră este cea de instrumente populare „Trandafir bucovinean” din comuna Voloca, pe care o cunoaște toată lumea. Ea a aparținut Casei de cultură din localitate. Funcționează și astăzi la un nivel profesionist. Muzicanții se adună și fac repetiții permanente. Au tot timpul piese noi în repertoriul lor. Nucleul acestei orchestre sunt Onofreiciucii. Cândva era aici Dan Onofreiciuc, un violonist înăscut. Astăzi în orchestră cântă fratele lui Dan, Ioniță Onofreiciuc, care o și conduce. Țambalistul Iliuță Onofreiciuc are un fiu, Florin, care a studiat vioara și promite o carieră interpretativă foarte bună. Cântă și el în orchestra „Trandafir bucovinean”. Cu vreo zece ani în urmă, violonistul Dumitru Ignat a înființat o orchestră la Hliboca, însă nu a funcționat mult timp. Dumitru Ignat este din Mogoșești, a absolvit studiile muzicale la Kiev, clasa de violă (braci). În ziua de astăzi să întreții o orchestră fără nici o susținere materială este practic imposibil, de aceea multe formații muzicale bune se destramă, fiindcă fiecare dintre instrumentiști trebuie să-și întrețină și familia. Eu, de exemplu, dacă n-aș fi avut plecările acestea în străinătate, nu mențineam orchestra „Plai” în componența care este și astăzi. Băieții mei nu m-ar fi crezut și nu m-ar fi susținut. Și îi înțeleg. Cât au fost mai tineri, mai era cum era, mai veneau și cântau, iar după ce și-au durat fiecare o familie, a devenit cu mult mai greu să ne menținem împreună din ceea ce câștigăm, chiar și acum, fiind angajați la Filarmonica din Cernăuți. Invitațiile de a cânta peste hotare ne stimulează din punct de vedere material, menținându-ne profesionalismul la nivelul cuvenit.

I. L.: Toți orchestranții „Plai”-ului sunt din oraș sau locuiesc și în alte părți?

N. H.: Toți orchestranții, în afară de mine, locuiesc în alte localități, fie în afara orașului, fie în una din suburbiile lui. Țambalistul Gheorghe Vâsoțchi, de exemplu, locuiește în suburbia Tețina, Boris Burduja locuiește la Cuciurul Mare, nu departe de oraș, clarinetistul Mihai Amihalachioaie este din Molnița, raionul Herța. Rostislav Velyciuk vine din Sadagura și Vasile Moloci este din Mologhia, raionul Hliboca.

I. L.: Vroiam să te întreb de trompetistul Ghiță Bilea, din Valea Cosminului. Știu că vreo zece ani în urmă el era un instrumentist care promitea mult în plan profesionist. Un timp a cântat în orchestra „Hora Bucovinei”, înființată de violonistul Dan Onofreiciuc. Nu mai știi nimic de soarta lui?

N. H.: Nu știu nimic despre el acum. Nu l-am întâlnit de mai mulți ani. N-aș putea spune unde este el astăzi și dacă mai cântă. S-a întâmplat acest lucru,

din păcate, cu mulți dintre muzicanții buni. Din varii motive au abandonat muzica – și erau foarte talentați.

I. L.: Ca atare acestea sunt orchestrele cele mai cunoscute care funcționează în regiunea noastră și în Cernăuți. Și acum, să discutăm puțin despre activitatea orchestrei „Plai“, ceea ce va constitui, sperăm, o pagină interesantă și frumoasă pentru cititorii noștri. Așadar, cu „Plai“-ul unde ai concertat mai mult, în Ucraina sau în alte părți?

N. H.: Din păcate, în Ucraina am evoluat mai puțin. Am cântat în regiunea Kiev, în regiunea Ivano-Frankivsk și Cernăuți. În rest, cele mai multe concerte le-am susținut peste hotare. Vreau să spun că noi cunoaștem, din păcate, mai bine publicul spectator din Franța, decât cel din Ucraina. Așa s-a creat situația. Cum am luat legătura cu francezii, am spus-o mai înainte. Vreau să adaug că în Franța este un public foarte cult și select. Ei au o cultură muzicală, cunosc multe și pot compara lucrurile, pot aprecia ce fel de artă li se oferă. Ne face o mare plăcere să ne prezentăm în aceste țări. Avem o mare bucurie să putem demonstra arta interpretativă a fiecăruia dintre noi. Este un vis al fiecărui instrumentist. Mai ales atunci când știi că ai muncit și dorești să prezinți lumii ceea ce ai făcut. Artă este un lucru care are nevoie de spectatori, de cei care știu să asculte și să aprecieze. Iar la noi, în Ucraina, dacă vreau să prezint un spectacol, trebuie să închiriez pe banii mei o sală, să adun spectatori etc. Sigur că de când suntem orchestra Filarmonicii, e mai ușor cu organizarea unui concert, însă oricum, mai mult cântăm pentru elevi, organizând audiții muzicale. Noi avem însă un program cu mult mai mare și mai diversificat și de aceea suntem cointeresați să-l prezentăm unui public spectator versat.

I. L.: Cine vă facilitează concertele în Franța, aveți un impresario sau o persoană care vă invită și vă organizează concertele pe care le prezentați în această țară?

Orchestra „Plai“ împreună cu președintele (primul din dreapta) Asociației de prietenie franco-ucrainene „La Couronne – Khotin“.

N. H.: Avem o asociație foarte mobilă, „Druzi-France“, care ne face chemarea respectivă, în baza căreia obținem vizele pentru spațiul Shengen, după care putem ajunge în Franța. Această asociație are o secțiune în Franța și una în Ucraina, prin ea coordonăm noi plecările și concertele noastre în Franța. Acolo avem posibilitatea să ne manifestăm cu programe desfășurate, pe când în Ucraina avem vreo patru concerte de gală pe an, unde putem să ne afirmăm în toată plenitudinea noastră.

I. L.: Și acum, care este geografia concertelor susținute în Franța? În fiecare an vizitați unele și aceleași provincii, despre care ai mai vorbit? Vă prezentați în fața aceluiași spectatori?

N. H.: Da, în fiecare an vizităm aproape aceleași regiuni, dar nu aceleași orașe, deci și spectatorii sunt diferiți, cu toate că sunt la fel de receptivi, peste tot. În fiecare an concertăm în zone diferite, evident că și spectatorii sunt alții, dar ne primesc peste tot cu același entuziasm și cu aceeași dragoste pentru folclorul nostru. Iar dacă revenim în una și aceeași zonă peste vreo trei-patru ani, atunci programul nostru este complet schimbat. Deci într-un concert avem 30–50 de minute de program nou. Asta constituie în jur de zece piese noi. Depinde și de piesele pe care le includem în repertoriu. Unele sunt mai scurte, altele de o durată mai lungă. Am cântat în Strasbourg, Luxembourg (și în oraș și în țară), în Paris. În regiunea Grenoble, în Chateau-Chenoux, oraș în care François Mitterand a fost vreo douăzeci de ani primar, în Montpellier și alte localități.

I. L.: Frumos itinerar, în Montpellier, de exemplu, bardul nostru de la Mircești, Vasile Alecsandri, a luat în secolul al XIX-lea premiul întâi între poeții participanți la concursul de poezie, pentru *Cântecul gintei latine*, pe care l-a pus pe note mai târziu Ciprian Porumbescu. Vedeți cum se leagă lucrurile, poate că la vreun concert susținut acolo ați și interpretat ceva de Ciprian Porumbescu.

Apoi vorbeai de Germania, ai concertat și în țara celor trei celebri titani – Bach, Beethoven, Brahms?

N. H.: În Germania am concertat în orașul Flensburg, la graniță cu Danemarca, și am ajuns până la Freiburg, lângă Elveția. Am mai susținut concerte în Belgia și Olanda, dar mai puțin desigur decât în Franța. Vreau să vă spun că în Olanda am întâlnit o disciplină nemaipomenită, poate mai ordonată decât în Germania chiar.

I. L.: Câte spectacole susțineți într-o zi? Bineînțeles, acolo unde concertați mai des și unde publicul vă primește foarte bine.

N. H.: Sigur că putem să susținem maximum două spectacole pe zi, mai mult nu suntem în stare fizic, pur și simplu. Dar dacă trebuie să și ne mai deplasăm, atunci reușim să susținem doar un spectacol pe zi. Cât privește onorariul nostru, contăm pe el, cel puțin pentru ca să ne putem acoperi cheltuielile călătoriei. Pentru imprimări suportăm alte cheltuieli, adică plata studioului etc., cât și întreținerea instrumentelor într-o stare onorabilă. Am vorbit mai sus despre aceste lucruri.

I. L.: Domnule dirijor, satisfacția estetică, pe care sunt sigur că o aveți, se împacă cu cea materială? Se știe că un artist trebuie să beneficieze și de o susținere materială onorabilă, deoarece arta trece și prin stomac, după cum spunea, se pare, Balzac.

N. H.: Ne confruntăm cu diferite situații. Câte odată ne înțelegem pentru un spectacol numai să nu fim în pierdere. Și până la urmă lucrurile iau o întorsătură cu totul neașteptată. Se fixează o sumă pentru care trebuie să concertăm și la sfârșitul spectacolului organizatorii ne dublează onorariul. Acest lucru este foarte plăcut pentru artist. La noi așa ceva practic nu se întâmplă. Poate să se întâmple să nu ți se plătească deloc, darmită să se mai dubleze onorariul.

I. L.: Dragă Nicolae, cum se împacă familia cu plecările tăticului în turnee? Ești înțeles de cei de acasă când lipsești mai mult timp?

Nicolae Hacman la o aniversare, împreună cu soția și fiica (februarie, 2005).

N. H.: Vreau să vă spun că eu sunt tăticul unei familii de muzicieni, de aceea întrebarea rămâne fără un răspuns senzațional. Dacă pierd sau dacă câștig, eu sunt înțeles de cei de acasă. Soția mea, Lidia Hacman, a studiat muzica împreună cu mine la Chișinău. Este specialistă de vocal. Predă acest obiect la Liceul de muzică „Isidor Vorobchievici“ din Cernăuți. Iar fiica mea, Luciana, a absolvit anul acesta Conservatorul (actualmente Academia de Muzică) de la Odesa, la specialitatea vocal clasic.

I. L.: E foarte frumos, fiindcă școala de muzică de la Odesa a dat atâtea celebrități: violonistul David Oistrach, pianiștii Emil Ghilels, Sviatoslav Richter și alții. Deci fiica dumneavoastră, soprana Luciana Hacman, a absolvit anul acesta studiile și știm că a cântat în multe spectacole cu orchestra „Plai“. A fost și în străinătate cu tăticul la pupitru?

N. H.: Da, a fost de nenumărate ori. Și vara aceasta intenționăm să plecăm împreună. Chiar și soția a fost vreo câteva stagiuni cu noi în Franța. Despre Luciana vreau să spun că are un succes deosebit la public. Dintre noi toți, ea este primită cel mai bine de public. Mai ales când evoluează în fața spectatorilor cu piese din repertoriul clasic. Vocalul la francezi este foarte apreciat. În repertoriul Lucianei intră mai multe piese de compozitori clasici: *Ave Maria* de Schubert,

câteva arii din *Traviata* de Verdi, piese de Puccinni etc.

I. L.: Mi-aduc aminte de evoluția ei aici în Cernăuți, în Sala cu orgă. A avut un program superb. N-am mai ascultat-o de atunci. Iar acum ne-ai descoperit alte virtuți ale orchestrei. Acompaniați cu aceeași abilitate și piese din repertoriul clasic, nu-i așa?

N. H.: Da, o parte din concert noi cântăm folclor, iar cea de a doua parte interpretăm piese din repertoriul clasic, bineînțeles acelea care pot fi interpretate de orchestra noastră, cele care se pretează posibilităților interpretative ale instrumentelor noastre. Țambalul sună ca o arfă, acordeonul ca o orgă. Această imitație este originală și place foarte mult la spectatori. Mulți francezi vin să vadă ce-am mai reușit să inventăm într-un an de zile, ce piese noi am adus.

Nicolae Hacman, împreună cu fiica sa, Luciana, după un concert la Teatrul din Mulhouse (Franța), 2005.

I. L.: Ar fi interesant să ne spui cum reacționează francezii la instrumentele noastre populare, de exemplu, atunci când evoluează țambalul, naiul sau ocarina, atunci când se manifestă în toată splendoarea lor interpretativă Gheorghe Vâsoșchi, „qui subjuguera le public par sa dextérité sur son sýmbalum, mais aussi par la sonorité de cet instrument“, sau Boris Burduja „qui vous charmera“? Or – de ce să nu menționăm – succesul vostru în Franța este semnalat de presa care apare acolo. Iată ce scrie suplimentul cultural al revistei „l'Alsace“, într-un material intitulat „*Plai*“ de retour dans la région. Lors de chacune de ses tournées, le groupe ukrainien séduit son public. Les mélomanes pourront de nouveau l'applaudir samedi 6 mai à Niederhergheim: „Après le grand succès des concerts donnés ces deux dernières années, notamment à Guebwiller, Soultz, Bergholtz-Zell et Mulhouse, le groupe ukrainien „*Plai*“ se produira samedi 6 mai, à 20 h, à l'église Sainte-Lucie de Niederhergheim. Constitué de six musiciens professionnels, originaires de Tchernivtsi en Ukraine, le groupe «*Plai*» chante et joue des musiques traditionnelles de sa terre natale, la Bucovine. ...«*Plai*» signifiant «prairie de montagne», le nom du groupe évoque la réunion des bergers des Carpates qui expriment avec leurs instruments toute la nostalgie de l'âme slave. Les six virtuoses sont tout aussi à l'aise dans des pièces classiques et religieuses, que dans le folklore hongrois, roumain, russe ou moldave“ („Guebwiller l'Alsace“, Jeudi, 4 mai, 2006, p. 48). Sau altă cronică, a aceleiași reviste, care o numește pe

tânăra solistă, soprana Luciana Hacman, *La divine Loutchiana*, în materialul intitulat „*Plai*“ et *l'Orphéon: un triomphe. Le concert de samedi soir à Guebwiller, offert par la Vile et l'Office de tourisme, a été un grand moment dans l'animation culturelle de la cité*, scrie următoarele: „Ces virtuoses nés, qui ont la musique et les rythmes littéralement dans la peau, donnent l'apparence d'une totale décontraction, alors que leur virtuosité, qui rime surtout avec rythme endiablé, a de quoi sidérer les plus blasés. De csardas en polka, le violoniste Mykola Hakman, le clarinetiste Mikhaïlo Amikhalakioae, le flûtiste Boris Bourdouja, qui passe avec une facilité déconcertante d'une flûte à l'autre, le cymbaliste Georguy Vysotsky et le contre-bassiste Vasyl Moloch donnent à leur prestation un air de fête populaire“ („Guebwiller l'Alsace“, vendredi, 23 juillet 2004, p. 42). Același succes cred că l-ați înregistrat și în orașele Bergholtz-Zell, Mulhouse, Soultz sau în celelalte provincii din Alsacia.

N. H.: Într-adevăr, pe francezi țambalul îi impresionează în mod deosebit. În pauzele dintre cele două părți ale concertului, ei se apropie de acest instrument, studiindu-l cu luare-aminte, iar la sfârșitul recitalului spectatorii revin și îl roagă pe țambalist să cânte ceva, pentru ca ei să poată vedea de aproape cum se produce această minune și cum poate fascina acest instrument, atunci când are cine-l mânui. Dacă Gheorghe Văsoțchi este inspirat și le cântă ceva cu virtuozitate, cum știe el s-o facă, ei spun că așa ceva nu poți asculta sau vedea des. De fapt, întotdeauna țambaliștii virtuozii au răscolit publicul spectator. În toate timpurile de când se cântă profesional la țambal. De obicei, solistul nostru ridică sala în picioare, la propriu și la figurat. De multe ori se întâmplă acest lucru.

I. L.: Și acum, să revenim la Nicolae Hacman. Cu siguranță că tăticul Nicolae Hacman este fericit, deoarece este înțeles de către consoartă și de către fiică-sa, ambele fiind muziciene. Dragă Nicolae, ai avut noroc de profesori buni. Deci, de două ori ești fericit: ai avut noroc și de orchestranți buni. Înseamnă că ești un om norocos. Te-ai născut în cămașă, cum se spune în popor. Ești un om care aduce noroc și pentru muzica din spațiul nordic al Bucovinei. Ce ți-ai dori în continuare, ce perspective te ademenesc? Care sunt gândurile tale de viitor?

N. H.: În primul rând mi-aș dori să mențin cât mai mult nivelul pe care l-am atins și – de ce nu! – să ating un nivel de interpretare și mai înalt. Probabil că este gândul oricărui violonist, oricărui muzician care știe și înțelege că mai are de făcut multe. Aș vrea să fim sănătoși cu toții și să putem cânta. Să putem cânta din ce în ce mai bine și să avem spectatori din ce în ce mai mulți și din ce în ce mai receptivi.

Aruncând o privire în urmă și apreciind ce am reușit până acuma, ca violonist, nu pot să spun că am parcurs întregul tratat al lui Carl Flesch, *Arta de a cânta la vioară*, de exemplu, iar în calitate de dirijor conștientizez că se poate face și mai mult, și mai bine.

I. L.: Ai amintit de Flesch, care cică avea în natura sa un conflict între emoție și intelect, care inhiba desfășurarea spontană a personalității sale, dar care, ca interpret, era un maestru desăvârșit.

Te-am urmărit adeseori pe scenă ca violonist și am văzut că ești plin de emoții atunci când interpretezi o piesă din repertoriul clasic. Mi-aduc aminte de piesa lui Ciprian Porumbescu, *Reverie*, care ți-a pus-o la dispoziție d-na Nina Cionca, nepoata de soră a compozitorului, și pe care cred că ai interpretat-o primul pe scena Cernăuțiului, cel puțin după cel de al doilea război mondial. Ți-aduci aminte, evenimentul s-a produs în cadrul Salonului Internațional de Carte Românească (2003, ediția a doua).

Nicolae Hacman, împreună cu Ilie Luceac, după interpretarea piesei *Reverie* de Ciprian Porumbescu, în cadrul Salonului Internațional de Carte Românească de la Cernăuți (ediția a II-a, 2003).

Întrebarea este însă în alt registru, și anume, nu te-ai prins niciodată în vis, ce visezi mai ades, vioara sau bagheta? Atunci când ai vreun vis muzical, ce îți apare în prim plan, vioara sau bagheta? Răstălmăcirea visului ne-ar face să înțelegem predilecția ta, fiindcă în agenda de lucru o zi de muncă înglobează, probabil, ambele pasiuni, care se întâlnesc și se suplinesc – vioara cu bagheta.

N. H.: Sunt convins că până la urmă trebuie să câștige muzica, muzica bună și interpretată bine. Atunci când îmi reușește o piesă pentru vioară sunt bucuros, iar atunci când orchestra pe care o conduc este aplaudată și spectatorii se interesează de următorul concert, de asemenea mă văd împlinit.

I. L.: Și-acuma, fără să-mi cer voie, încerc să cobor în sanctuarul sufletesc al muzicianului Nicolae Hacman, pentru a afla care dintre compozitori stau mai aproape de inima lui? Care-ți sunt cei mai apropiați de stilul tău de interpretare?

N. H.: Depinde și de starea sufletească a mea. Sigur că dintre compozitorii clasici îmi sunt aproape de suflet Mozart, Bach, Paganini, Saint-Saëns, Ceaikovski,

Spohr, Kreisler, Tartini și alții. Din lucrările compozitorilor români am cântat *Reverie*, *Balada* și alte piese de Ciprian Porumbescu, la fel și câteva piese de Ștefan Neaga. Îmi plac sonatele și ciclul *Anotimpurile* de Antonio Vivaldi.

Orchestra de muzică populară „Plai“ a Filarmonicii regionale în Grădina Publică din Cernăuți.

I. L.: Dragă Nicolae, deoarece ești în centrul evenimentelor muzicale de la noi, din Bucovina, te-aș întreba ce părere ai despre manifestările muzicale care au loc la Cernăuți, festivalurile muzical-artistice, în special?

Nu este un lucru lipsit de importanță ceea ce se întâmplă cu folclorul muzical autentic din Bucovina, inclusiv cu cel al românilor din această zonă. Conservarea pieselor folclorice este un lucru tot atât de important ca și păstrarea oricărui monument istoric.

N. H.: Oricum, experiența festivalurilor, a concursurilor muzicale care se organizează, trebuie susținută la noi în Bucovina, deoarece numai așa poate să se păstreze folclorul și poate să se transmită intact de la o generație la alta. După părerea mea, această experiență a concursurilor între vocaliști trebuie susținută și promovată. Eu aș propune să se organizeze și un concurs de instrumentaliști aici la noi, în Bucovina. Ar fi potrivită organizarea unui festival cu orchestrele noastre de amatori. Și, în ultimă instanță, de ce nu s-ar organiza un festival-concurs cu muzicanții mai în vârstă, cei care cântă la nunți? Ar fi un lucru din care ar avea de câștigat folclorul muzical bucovinean. Un festival al lăutarilor care cântă la nunți și un festival al muzicanților care cântă în restaurante. Un concurs al muzicanților din orașe, cu un repertoriu de muzică orășenească.

I. L.: Într-adevăr, frumoase gânduri pentru viitorul unei culturi muzical-artistice în nordul Bucovinei. Să dea Dumnezeu ca să se poată și realiza. Acum, în

fapt de toamnă, când fiecare se gândește la bilanțurile de peste an, pe fiecare ne încercăm speranțele promițătoare. Fie ca bruma care va veni curând să învăluie „Plai“-ul nostru, acoperindu-l cu argintul gândurilor împlinite, iar pe cele care dorim să se împlinească, să fie binecuvântate de a se realiza. Vă dorim succes și multă sănătate.

SUMMARY

In the cultural and artistic space of northern Bucovina, and in the Cernăuți (Ukraine) region in particular, the activity of the „Plai“ Folk Music Orchestra, whose violinist and conductor is Nicolae Hacman, plays a beneficial role. This musical group, made up of six professional instrumentalists (Hacman – violin, Amihalachioae – clarinet, Vysotski – dulcimer, Burduja – panpipes, Moloci – contrabass, and Velychuk – accordion), which came into being in 1995, represents a barometer of cultural-artistic activity, not only in Bucovina but also in Ukraine as a whole. There can be no musical event in Cernăuți without Nicolae Hacman's orchestra. The violinist, who trained at the Kishinev Conservatoire, has also learned the art of conducting, so well that he has achieved as great success as a conductor as he has as a violinist. The orchestra's repertoire includes both folk instrumental pieces and classical music.

The orchestra has made a name for itself not only in Bucovina but also abroad, in France in particular, where it gives annual concerts, while the musicians perfect their instrumental mastery year after year. The „Plai“ Orchestra, conducted by violinist Nicolae Hacman, has also recorded a number of CDs and a DVD, carrying on its artistic activity within the framework of the Druzi-France Ukrainian-French friendship association.

Orașul Cernăuți la 600 de ani

GIMNAZIUL GERMAN DIN CERNĂUȚI (1808–1918)

Constantin Ungureanu

Chișinău

Până la mijlocul sec. al XIX-lea învățământul primar din Bucovina a fost slab dezvoltat, iar marea majoritate a populației, îndeosebi românii și ucrainenii, erau analfabeți. Pentru învățământul românesc din Bucovina cea mai nefastă a fost perioada 1815–1844, când școlile primare au fost subordonate Consistoriului catolic din Lemberg (Lvov). În acest interval s-au intensificat presiunile de catolicizare, germanizare și polonizare a învățământului, mulți învățători ortodocși fiind destituiți din școli. În anul 1840, școlile primare erau frecventate de 4 595 de elevi, adică mai puțin de 10% din cei cca 50 000 de copii de vârstă școlară. Majoritatea acestor elevi erau germani și maghiari, de confesiune catolică și protestantă, pe când proporția copiilor ortodocși școlarizați era mult mai mică (numai cca 1,7% în anul 1831)¹.

Încă la sfârșitul administrației militare (1774–1786) autoritățile austriece au dispus să fie deschise în Bucovina școli cu un nivel mai înalt de instruire. *Regulamentul școlar pentru Bucovina*, adoptat în 1786, prevedea deschiderea în Bucovina și a unor școli normale, care urmau să pregătească cadre pentru administrație și învățători pentru școlile triviale (așa erau numite atunci școlile primare elementare). Deoarece în Bucovina nu erau învățători, care să cunoască limba germană, Consiliul Aulic de Război a încredințat comandantului militar al Transilvaniei, generalul Preiss, misiunea să propună pentru școlile normale din Bucovina învățători care să cunoască și româna. În curând doi învățători din Transilvania, Anton de Marki și Franz Thallinger, au acceptat să vină în Bucovina. Acești doi învățători au fost angajați la școlile normale din Suceava și Cernăuți, care și-au început activitatea la 1 februarie și respectiv 1 martie 1784. Limba de instruire în ambele școli era germana, dar se țineau și cursuri în limba română pentru toți elevii. Școala din Cernăuți cuprindea și un curs preparandist pentru pregătirea învățătorilor. Potrivit unor rapoarte școlare din anul 1785, școala normală din Cernăuți a fost frecventată de 68 de elevi, dintre care numai 5 români, iar cea din Suceava – de 60 de elevi, inclusiv 26 de români, 23 germani, 10 armeni și un evreu².

La începutul sec. al XIX-lea s-a ridicat tot mai mult problema despre necesitatea înființării unui gimnaziu în Bucovina. Până în anul 1818 în Monarhia habsburgică au existat doua categorii de gimnazii: 1) gimnaziul cu 6 clase (4 clase gramaticale și două umanitare), care ființau în orașele unde existau universități

sau licee, și 2) gimnaziu cu 5 clase (3 clase gramaticale și două umanitare) în alte orașe provinciale. La aceste instituții de învățământ existau 6 cadre didactice, respectiv 5 învățători, și câte un catehet. Deși învățătorii erau specialiști pentru anumite obiecte, totuși fiecare clasă avea un singur învățător, care predă toate obiectele. Potrivit planului de învățământ, în clasele gramaticale se predă câte 9 ore pe săptămână limba și gramatica latină, câte 3 ore de istorie și geografie, 2 ore de matematică și 2 ore de istorie naturală. În ultima clasă gramaticală se introducea și limba greacă (2 ore pe săptămână). În clasele umanitare se studia câte 10 ore pe săptămână poezia și retorica în limba latină, câte 2 ore limba greacă, 2 ore de istorie și geografie, precum și 2 ore de matematică. În afară de aceasta, catehetul ținea în toate clasele gramaticale și umanitare câte 2 ore de religie și etică morală pe săptămână³. Astfel, elevii de la gimnaziile austriece aveau atunci câte 18 ore pe săptămână, dintre care 9–10 ore erau dedicate limbii și literaturii latine.

De remarcat faptul că, în Monarhia habsburgică, școlile secundare pentru băieți se numeau gimnaziu, cu cele două trepte: *Untergymnasium* (cursul inferior cu 4 clase, echivalent cu denumirea de gimnaziu în prezent) și *Obergymnasium* (cursul superior mai întâi cu 2, apoi cu 4 clase, echivalent cu clasele de liceu în prezent). Astfel toate școlile secundare pentru băieți din Bucovina, care aveau și curs superior, oficial se numeau gimnaziu, dar după nivelul de instruire echivalau cu liceele din prezent. Termenul de *Lyzeum* se utiliza atunci în limba germană numai pentru liceele de fete, realizându-se astfel o diferențiere între școlile secundare pentru băieți și pentru fete.

Odată cu creșterea numărului persoanelor alfabetizate în rândul populației băștinașe, dar mai ales, cu creșterea numărului de funcționari, militari și coloniști în Bucovina, s-a pus tot mai stringent problema înființării unei instituții de învățământ de nivel mediu în acest teritoriu. Către începutul sec. al XIX-lea cele mai apropiate școli secundare erau gimnaziile din Lemberg (Lvov) și Stanislau (azi Ivano-Frankovsk). Chiar și persoanele înstărite nu își puteau permite atunci să întrețină un copil la școlile din aceste orașe, aflate la mare distanță de Bucovina.

În anul 1803, administratorul cameral Ferdinand Dans a înaintat un raport arhiducelui Karl în Viena, prin care sesiza și necesitatea înființării unui gimnaziu la Cernăuți. În urma informațiilor primite de la Albert von Kugler, directorul cameral din Sf. Ilie, Ferdinand Dans, argumenta că un gimnaziu la Cernăuți ar ușura mult sarcina nobililor și preoților bucovineni, dar și a funcționarilor stabiliți în Bucovina de a-și instrui copiii la un nivel superior. Funcționarul austriac mai remarcă că, un gimnaziu ar fi fost un factor de ridicare a nivelului de cultură și civilizație a întregii provincii⁴.

Rapoartele lui Ferdinand Dans și ale altor funcționari referitoare la situația precară a învățământului din Bucovina și a nivelului nesatisfăcător de instruire a clerului au convins autoritățile centrale de la Viena de necesitatea înființării unei școli secundare la Cernăuți. Dorința de a se da clerului ortodox din Bucovina un grad sporit de instruire și educație, precum și cea de a oferi locuitorilor acestei provincii posibilitatea de a urma o formă de învățământ superior, l-au determinat pe împăratul Franz I să decidă la 5 august 1805 înființarea în viitor a unui gimnaziu la Cernăuți⁵.

La 10 ianuarie 1808, adică la aproape trei ani de la prima hotărâre, Cancelaria Aulică din Viena a emis un decret, semnat și de împăratul Franz I, prin care se decidea înființarea unei instituții de învățământ de nivel mediu în Bucovina. Deja la 5 februarie 1808, Guberniul provincial al Galiției anunța autoritățile de la Cernăuți că se vor lua măsurile necesare pentru asigurarea la timp a noii instituții de învățământ cu cadre didactice, astfel ca treptat gimnaziul să fie completat și să aibă 6 clase cu 6 învățători⁶.

La 1 și 2 octombrie 1808 a avut loc ședința Comisiei Aulice a Studiilor (*Studien Hof Kommission*), care a luat hotărâri în ce privește personalul didactic și forma de organizare a noii instituții școlare. Deși Guberniul din Lemberg intenționa să deschidă la Cernăuți un gimnaziu cu 6 clase, Comisia Aulică a Studiilor a decis să fie înființat un gimnaziu provincial (*Landgymnasium*) cu 5 clase și un curs de învățământ filozofic de doi ani, prin care se urmărea și scopul de a reorganiza Școala clericală din Cernăuți. Referent pentru problemele de organizare pedagogico-didactice a fost numit directorul von Lang. Pentru primul an de învățământ au fost numiți doi învățători: Michael Ozurewicz pentru latină și Julian Klipunowski pentru geografie, matematică și istorie naturală. Ambii învățători erau originari din Galiția. Michael Ozurewicz urma să țină lecții și la cursul de filozofie⁷. Conform legislației de atunci, căpitanul ținutului Bucovina în mod automat devenea și director al gimnaziului provincial.

Gimnaziul din Cernăuți s-a deschis oficial la 16 decembrie 1808 într-o clădire închiriată. Numărul elevilor la inaugurarea gimnaziului a fost de 24, dintre care 10 români, 8 germani, 3 polonezi, un ucrainean, un armean și un elev de altă etnie⁸. Marea majoritate a elevilor erau din Bucovina, dar erau și câțiva din Galiția și Transilvania. Printre numele elevilor de atunci figurau Gheorghe Fulga și Dimitrie Voiuțchi (ambii din Cernăuți), Nicolae Flondor (din Milie), Nicolae Calmuțchi (Berbești), Mihail Costin (Șipeniț), Grigore Lucescul (Vașcăuți), Nicolae Vasilco (Berhomet), Constantin Zotta (din Verenceanca). Erau copii din familiile unor nobili sau preoți români din Bucovina⁹. De remarcat faptul că toți acești elevi români erau originari fie din Cernăuți, fie din unele sate din nord-vestul Bucovinei, care încă în perioada austriacă s-au ucrainizat.

În anii următori au fost înființate noi clase, astfel că deja în anul școlar 1812/1813 Gimnaziul din Cernăuți a devenit cu 5 clase, iar numărul elevilor a trecut de 100 în anul școlar 1816/1817. În această perioadă numărul elevilor după limba maternă a evoluat astfel:

Elevii de la Gimnaziul din Cernăuți după limba maternă în perioada 1808/1809 – 1816/1817¹⁰

Anul școlar	Nr. de clase	Nr. de secții	Numărul elevilor la sfârșitul anului școlar după limba maternă				
			total	germană	română	ruteană	poloneză
1808/09	1	1	17	7	2	3	5
1809/10	2	2	41	13	10	7	10
1810/11	3	3	52	15	15	7	15

Anul școlar	Nr. de clase	Nr. de secții	Numărul elevilor la sfârșitul anului școlar după limba maternă				
			total	germană	română	ruteană	poloneză
1811/12	4	4	57	17	15	6	19
1812/13	5	5	70	19	16	9	26
1813/14	5	5	74	18	19	12	25
1814/15	5	5	77	22	19	14	22
1815/16	5	5	87	25	16	14	32
1816/17	5	5	110	28	25	17	40

În perioada respectivă numărul elevilor români, dar și al celor de alte etnii, a înregistrat o sporire permanentă. Se poate însă remarca numărul mare al elevilor germani și mai ales polonezi, care erau în principal fiii unor funcționari sau militari, stabiliți de curând în Bucovina. După confesiuni, majoritatea elevilor erau catolici, urmași de ortodocși și protestanți. Astfel, la sfârșitul anului școlar 1816/1817 la Gimnaziul din Cernăuți erau 110 elevi, inclusiv 80 de catolici (66 romano-catolici și 14 greco-catolici), 28 de ortodocși și doi protestanți. De remarcat faptul că, până la mijlocul sec. al XIX-lea, numărul elevilor de confesiune mozaică a fost foarte mic la Gimnaziul din Cernăuți. Primul elev evreu a fost consemnat la acest gimnaziu abia în anul școlar 1820/21¹¹.

În primii ani de activitate, Gimnaziul din Cernăuți s-a confruntat cu lipsa unor cadre didactice calificate. Cu excepția lui Julian Klipunowski, alți învățători au activat doar câțiva ani la instituția din Cernăuți. Începând cu anul școlar 1809/1810, religia a fost predată de cooperatorul Viktor Tarnawski (pentru catolici) și de preotul Ighaț Hacman (pentru ortodocși). Situația pedagogico-didactică de la gimnaziu s-a îmbunătățit după anul 1812, când prefect al instituției a fost numit Valentin Rolny. Pe parcursul anului școlar 1814/1815 a fost deschis primul an al cursului de filozofie, astfel că abia în anul 1816 Gimnaziul din Cernăuți a devenit complet (cu cinci clase gimnaziale și doi ani ai cursului de filozofie)¹².

În anul 1816 s-a luat în vedere numirea ca profesor de religie ortodoxă la Gimnaziul din Cernăuți a profesorului de la Seminarul clerical din Sibiu, Gheorghe Lazăr, care în acel an, ajungând în conflict cu episcopul Vasile Moga, a fost silit să-și părăsească postul. Gheorghe Lazăr, însă, a plecat la București, unde a realizat o activitate didactică foarte importantă, ceea ce cu siguranță nu ar fi reușit, dacă ar fi plecat la Cernăuți¹³.

Planul de învățământ la Gimnaziul din Cernăuți se baza pe prevederile legislației imperiale, adoptate în anul 1805. O atenție foarte mare se acorda limbii și literaturii latine, care în clasele superioare era limbă de instruire, inclusiv pentru matematică. O atenție importantă se acorda și limbii germane, chiar dacă la început nu se studia ca obiect aparte. În primele trei clase gramaticale germana se învăța în paralel cu gramatica limbii latine. La 12 mai 1814, Comisia Aulică a Studiilor a emis un decret, care prevedea să nu fie primit la gimnaziu nici un tânăr care nu posedă limba germană la un nivel necesar, fiindcă nu va putea să facă progresul dorit la învățătură. În anul 1817, a fost emis un nou decret, care

specifica necesitatea ca elevii să obțină la școala primară cunoștințele necesare de limbă germană, pentru a-și putea continua studiile la gimnaziu¹⁴. Aceste prevederi au întărit rolul limbii germane în învățământul secundar, dar, totodată, au îngăduit accesul la învățământul superior al fiilor de țărani, care nu stăpâneau limba germană la un nivel corespunzător.

Începând cu clasa a III-a, la gimnaziu se studia și limba greacă (2 ore săptămânal). Atunci se considera că limba greacă era necesar să fie cunoscută mai ales de acei elevi care, ulterior, urmau să studieze medicina sau teologia. În cadrul gimnaziului se mai învăța istoria și geografia Austriei și a unor state europene, noțiuni generale despre plante și animale. În primii ani fiecare învățător predă anumite obiecte în diferite clase. Directorul gimnaziului, care era și căpitan al ținutului, era conducătorul administrativ al instituției, iar prefectul era responsabil de activitatea pedagogico-didactică. În vara anului 1817, împăratul Franz I a realizat o vizită în Bucovina. La 2 august 1817, delegația împărătească a vizitat toate clasele Gimnaziului din Cernăuți, precum și clădirea în construcție a instituției. În același an căpitanul Johann von Platzer a fost transferat în altă funcție, iar căpitan al ținutului Bucovina a fost numit Alois von Stutterheim, care concomitent a devenit și director al gimnaziului¹⁵.

În primul deceniu de existență a gimnaziului, lecțiile se realizau într-o clădire închiriată. Spațiul disponibil nu corespundea necesităților crescânde ale instituției, de aceea s-a decis construcția unui edificiu nou. Lucrările de construcție a noii clădiri au început în anul 1817 și au fost finalizate în 1824. Pentru construcția acestei clădiri au fost cheltuiți 162 659 de florini, o sumă foarte mare pentru acele timpuri¹⁶.

În anul 1818 s-au realizat unele modificări la nivelul întregii Monarhii habsburgice privind modul de activitate a gimnaziilor. Astfel, la 14 august 1818 a fost emis un ordin, care prevedea înființarea clasei a IV-a gramaticale și la gimnaziile provinciale, iar conform decretului din 28 septembrie 1818, fiecare clasă trebuia să aibă un singur învățător, care să predea toate obiectele, începând cu clasa I-a gramaticală și terminând cu clasa a II-a umanitară. La 20 septembrie 1819 s-a modificat și programul de învățământ la gimnaziile din Austria. În consecință, au fost anulate orele de istorie naturală și s-a acordat o mai mare atenție studierii istoriei și geografiei. De asemenea, lecțiile de algebră au fost transferate din clasele gramaticale în cele umanitare, urmând ca acest obiect să fie studiat în limba latină¹⁷.

Modificările respective au fost introduse și la Gimnaziul din Cernăuți, care a devenit o instituție cu 6 clase. Începând cu anul 1819, la acest gimnaziu s-au studiat săptămânal următoarele obiecte:

Programul de învățământ la Gimnaziul din Cernăuți după anul 1819¹⁸

Denumirea obiectului	Clasele gramaticale				Clasele umanitare	
	I	II	III	IV	I	II
Limba latină	11	11	9	9	10	10
Limba greacă	–	–	2	2	2	2
Geografia și istoria	3	3	3	3	2	2
Matematica	2	2	2	2	2	2
Religia	2	2	2	2	2	2
Total ore pe săptămână	18	18	18	18	18	18

Acest program de învățământ s-a menținut neschimbat până în anul 1848, adică cât timp Gimnaziul din Cernăuți a funcționat cu 6 clase. În perioada 1814/1815 – 1849/1850 pe lângă gimnaziu a funcționat și Institutul Filozofic de doi ani, care se mai numea Lyzeum. La acest institut s-a predat filozofia teoretică, logica, metafizica, psihologia, matematica pură, istoria universală, filozofia greacă (anul I); iar în anul II, fizica, matematica aplicată, filozofia practică, religia (ambele rituri). În 1849 acest institut avea 123 de elevi¹⁹.

În anii '30-'40 ai sec. al XIX-lea a crescut continuu numărul elevilor de la Gimnaziul din Cernăuți. Astfel, în anul școlar 1819/1820 la gimnaziu au studiat 224 de elevi, în 1829/1830 – 281, 1839/1840 – 403, iar în 1849/1850 – 450 de elevi. Marea majoritate a elevilor de la acest gimnaziu erau polonezi, români, germani și ruteni. Până la mijlocul sec. al XIX-lea, numărul elevilor evrei la această instituție a fost nesemnificativ. În anul școlar 1829/1830, de exemplu, din cei 281 de elevi, 95 erau polonezi, 78 români, 57 germani și 51 ruteni, iar după confesiuni – 150 romano-catolici, 38 greco-catolici, 91 ortodocși și 2 protestanți. Peste două decenii, în anul școlar 1849/1850, gimnaziul a fost frecventat de 155 de români, 121 de polonezi, 118 ruteni și 82 de germani, care după confesiuni se împărțeau astfel: 162 romano-catolici, 90 greco-catolici, 15 armeni – catolici, 167 ortodocși, 7 protestanți și 19 mozaici²⁰.

De remarcat faptul că majoritatea elevilor ucraineni erau de confesiune greco-catolică, ceea ce denotă că mulți erau originari din Galiția. În privința contingentului de elevi, Romuald Wurzer preciza următoarele: „La începutul ființării gimnaziului elevii erau în parte originari din Bucovina, parțial însă un puternic contingent de elevi provenea din provincia vecină, Galiția, care, după naționalitate, erau ruteni, fii ai preoților greco-catolici, sau polonezi și germani, fii ai funcționarilor angajați aici”²¹. Greco-catolicii reprezentau atunci cca un sfert dintre elevii de religie catolică și erau aproape în întregime ucraineni veniți din Galiția. Ucrainenii din Bucovina erau în majoritate covârșitoare de religie ortodoxă, ca și românii bucovineni. Conform statisticilor oficiale, în anul 1850, din 379 179 de locuitori ai Bucovinei, 307 450 (81,1%) erau ortodocși, 32 673 (8,6%) romano-catolici, 13 453 (3,5%) greco-catolici, 1 629 armeni catolici, 14 618 (3,8%) mozaici, 6 672 (1,7%) luterani, 2 110 lipoveni și 574 de calvini²².

După calculele lui Vladimir Trebici, în perioada 1808/1809 – 1818/1819, cât timp Gimnaziul din Cernăuți a funcționat cu 5 clase, această instituție a fost frecventată în medie de 83 de elevi anual, dintre care în jur de 30 (36%) au fost polonezi, 17 (20,4%) români și 12 (14,5%) ruteni, restul fiind germani. În perioada 1819/1820 – 1848/1849, când gimnaziul a activat cu 6 clase, media anuală a elevilor s-a ridicat la 339 de persoane. În acest timp gimnaziul a fost frecventat anual în medie de 102 (30%) români, 102 (30%) polonezi, 65 (19,1%) ruteni și 3 (1%) evrei, restul fiind germani²³.

Aceste date statistice ne demonstrează ponderea foarte mare a elevilor polonezi la această instituție în perioada respectivă, raportat la proporția foarte mică a polonezilor atunci în populația Bucovinei. În același timp procentul elevilor români și ucraineni a fost mult mai mic în comparație cu proporția acestor etnii în populația de atunci a Bucovinei. Conform statisticilor oficiale, în anul 1850 în Bucovina locuiau 380 826 de persoane, dintre care 184 718 (48,5%) români, 142 682 (37,5%) ucraineni, 25 592 (6,7%) germani, 11 856 (3,1%) evrei, 5 586 (1,5%) maghiari, 4 008 (1%) polonezi, 2 300 lipoveni, 2 240 armeni și 1 844 de cehi și slovaci²⁴. Fiind în componența Galiției, influența poloneză a fost foarte puternică atunci în Bucovina. Deoarece majoritatea funcționarilor erau originari din Galiția, în Bucovina s-a impus treptat ortografia poloneză și nu cea germană în denumirea localităților bucovinene sau în numele și prenumele locuitorilor acestei provincii.

În această perioadă și majoritatea cadrelor didactice de la Gimnaziul din Cernăuți au fost originare din Galiția. Mulți au activat doar câțiva ani la acest gimnaziu, dar au fost și învățători, care decenii la rând s-au dedicat activității didactice la această instituție. Timp îndelungat au lucrat la școala secundară din Cernăuți învățătorii Julian Klipunowski (1808–1822), Johann Lewicki (1811–1841), Ferdinand von Milbacher (1811–1848), Josef Knoll (1820–1838), Johann Szczyrowski (1820–1821 și 1838–1855), Johann Traglauer (1820–1854), Anton Czyzewski (1820–1855), Nicolae Gribovski (1820–1844), Vasile Kluczenko (1822–1850), Anton Kral (1825–1850), Johann Klemsch (1838–850) ș.a. Religia ortodoxă a fost predată în această perioadă la gimnaziu de Ignat Hacman (1808–1820) și Nicolae Gribovski (1820–1844)²⁵.

Deși aproape 1/3 din elevii de la gimnaziu erau români, până în anul 1848 la această instituție nu a activat nici un învățător român, cu excepția celor care au predat religia ortodoxă. În aceeași perioadă, prefecți ai gimnaziului au fost Valentin Rolny, Josef Glatz, Stanislaus Zborowski și, din anul 1843, Anton Kral, care în 1850 a fost numit director al gimnaziului. Până atunci, directori administrativi ai gimnaziului au fost căpitaniii ținutului Bucovinei: Johann von Platzer (1808–1817), Alois von Stutterheim (1817–1823), Johann von Rechtenberg, Josef von Maltschek, Franz Kratter, Kasimir von Milbacher și, în perioada 1840–1849, românul Gheorghe Isăcescu²⁶.

Evenimentele revoluționare din anul 1848 au avut o mare importanță pentru dezvoltarea și modernizarea ulterioară a Bucovinei. Separarea de Galiția și dobândirea unei autonomii provinciale în cadrul Monarhiei habsburgice a fost cea mai mare realizare a populației din acest teritoriu. Problemele legate de învățământ s-au aflat printre cele mai importante revendicări ale populației Bucovinei

Casa germană.

în timpul revoluției. Către mijlocul sec. al XIX-lea Bucovina era provincia austriacă cu cea mai slab dezvoltată rețea de școli primare și cu procentul cel mai mare de populație analfabetă. Chiar și unii deputați bucovineni, aleși în vara anului 1848 în primul Parlament austriac, erau neștiutori de carte. Potrivit unei statistici școlare din anul 1851, atunci ființau în Bucovina numai 50 de școli primare (3 principale, 45 triviale și 2 de fete), din care 36 de școli catolice (2 principale, 32 triviale și 2 de fete) și 14 școli necatolice (evangelice și ortodoxe). După limba de instruire, 12 școli erau germane, 4 românești, una maghiară și 33 mixte.

Aceste școli au fost frecventate de 5 112 copii, ceea ce constituia mai puțin de 10% din numărul total al copiilor de vârstă școlară²⁷.

Situația nu era mai bună nici în învățământul secundar. La o populație de cca 380 000 de persoane, Gimnaziul din Cernăuți era singura instituție de nivel mediu de învățământ din Bucovina. Faptul că instruirea la acest gimnaziu se realiza doar în limbile latină și germană, nemulțumea mai ales pe românii din Bucovina, care constituiau atunci cca 50% din totalul populației acestei provincii. De aceea, una din revendicările principale ale elitelor bucovinene în timpul revoluției a fost conservarea naționalității române și crearea de școli naționale în Bucovina.

Între timp, încă în ajunul izbucnirii revoluției, autoritățile școlare centrale de la Viena au dezbătut și elaborat noi proiecte de reorganizare a învățământului secundar din Austria. La 12 februarie 1848, Comisia Aulică a Studiilor a emis un decret de reorganizare a școlilor secundare, care prevedea ca gimnaziile cu 6 clase să fie constituite din 3 clase gramaticale și 3 clase umanitare, iar corpul didactic să fie format din prefect, un învățător de religie și 6 învățători de clase, dintre care 3 pentru clasele gramaticale și 3 pentru clasele umanitare. Potrivit decretului, 2 învățători gramaticali și 2 învățători umanitari trebuiau să predea în primele două clase gramaticale, respectiv în primele două clase umanitare, iar ceilalți 2 învățători să aibă ore doar în clasa a III-a gramaticală, respectiv în clasa a III-a umanitară²⁸. Astfel, dacă până atunci pentru fiecare clasă era numit un singur învățător, care trebuia să pregătească toate cursurile și să instruiască aceeași clasă, începând cu prima clasă gramaticală inferioară și încheind cu a doua clasă umanitară superioară, acum se propunea o specializare a învățătorilor pentru anumite clase.

Programul de învățământ urma să se modifice neesențial, rămânând câte 18 ore pe săptămână pentru fiecare clasă, dintre care 2 ore de religie, 2 de matematică și 2–3 ore de istorie și geografie. În clasele gramaticale urmau să fie predate câte 11–12 ore de latină pe săptămână, iar în cele umanitare – câte 8–9 ore de latină și 2–3 ore de limbă greacă. Deși încă nu se introduseseră ore separate de germană, în toate gimnaziile trebuia să se acorde o atenție deosebită studierii acestei limbi. Ca obiecte neobligatorii sau facultative se propunea introducerea limbilor slave, italiană și franceză, în dependență de specificul local, precum și ore de muzică, desen și calligrafie²⁹.

Proiectul de reorganizare a învățământului secundar propunea introducerea noului model de învățământ mai întâi sub formă de experiment în unele gimnazii din orașele Viena, Praga, Lvov și Milano. În aceste gimnazii urmau să fie predate câte douăzeci de ore pe săptămână în fiecare clasă, și anume câte două ore ca obiect separat limba germană, respectiv italiană. În celelalte gimnazii reorganizarea trebuia să se realizeze treptat, după elaborarea noilor manuale și programe școlare.

Izbucnirea revoluției în martie 1848 a făcut ca respectivul proiect de reorganizare a gimnaziilor să nu fie implementat în practică, ci să fie elaborate alte reforme mai radicale în acest domeniu. La 23 martie 1848, prin decret împărațesc, a fost creat Ministerul Învățământului din Monarhia habsburgică. Deja la 6 aprilie 1848 Ministerul Învățământului a emis un ordin, care prevedea o mai mare autonomie a instituțiilor superioare și secundare de învățământ, urmând ca facultățile, gimnaziile și școlile superioare tehnice să fie conduse nemijlocit de

către corpurile didactice ale instituțiilor respective. Tot atunci a fost desființată funcția de director administrativ al gimnaziilor, care până atunci era îndeplinită de șeful administrației provinciale. La 10 mai 1848, Ministerul Învățământului a emis un nou ordin, potrivit căruia cursurile filozofice de doi ani erau unite cu gimnaziile, care acum deveneau școli secundare cu 8 clase. Ultimii doi ani de studiu urmau să se numească clase de liceu. Deja în anul 1849 urma să se deschidă la școlile secundare clasa a VII-a gimnazială sau I-a clasă de liceu³⁰.

În luna august 1848, Ministerul Învățământului a prezentat opiniei publice concepția privind reformarea sistemului de învățământ. Conform acestui proiect, în viitor gimnaziile urmau să fie constituite din 8 clase și să fie împărțite în gimnazii inferioare și gimnazii superioare, fiecare cu câte 4 clase. Gimnaziul superior se mai numea și liceu, iar cel inferior – școală latină. În cadrul gimnaziilor urmau să fie studiate următoarele obiecte: religia; limbile latină și greacă; limba și literatura maternă a elevilor, precum și o a doua limbă provincială, acolo unde era necesar; pentru viitorii teologi – noțiuni elementare din limba ebraică; limbile franceză, engleză, italiană ca obiecte neobligatorii; istoria și geografia; matematica elementară, geometria împreună cu desenul; istoria naturală cu elemente de fiziologie, fizica experimentală. Se propunea, de asemenea, să se introducă ore de muzică, gimnastică, caligrafie, desen ca obiecte libere. Proiectul mai prevedea ca în gimnaziile inferioare învățătorii să fie numiți pentru anumite clase, iar în gimnaziile superioare învățătorii să predea anumite obiecte în toate clasele. Pentru elevii din ultima clasă de liceu, care doreau să-și continue studiile la o facultate, se introduceau examene de bacalaureat³¹.

Noul program de învățământ a fost introdus în gimnaziile treptat, pe parcursul a câțiva ani. Deoarece au fost introduse noi obiecte, s-a mărit numărul de ore studiate săptămânal (de la 18 la 24–26) și, totodată, s-au redus orele de latină. Corpul didactic din gimnaziile avea dreptul să introducă unele modificări în acest program, acestea reieșind din necesitățile și specificul local. Către anul 1854 s-a ajuns la studierea următoarelor obiecte în gimnazii:

Planul de învățământ în gimnaziile din Austria în anul 1854³²

Obiectul	Clasa							
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Religia	2	2	2	2	2	2	2	2
Limba latină	8	8	5	6	6	6	5	5
Limba greacă	–	–	5	4	4	4	5	6
Limba maternă	4	4	3	3	2	3	3	3
A doua limbă provincială*	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)
Geografia și istoria	3	3	3	3	3	3	3	3
Matematica	3	3	3	3	4	3	3	–

* A doua limbă provincială era studiată ca obiect relativ obligatoriu.

Obiectul	Clasa							
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Istoria naturală	2	2	3 sem. I	–	3	–	–	–
Fizica	–	–	3 sem. II	3	–	3	3	3
Filozofia	–	–	–	–	–	–	–	2
Total săptămânal	24	24	26	26	26	26	26	26

Reformele din învățământul secundar, realizate în Monarhia habsburgică la mijlocul sec. al XIX-lea, au fost implementate și la Gimnaziul din Cernăuți. Astfel, prefectul Anton Kral a devenit director al gimnaziului, iar la 16 august 1849 a fost emis un ordin, care prevedea unirea cursului filozofic de doi ani cu gimnaziul cernăuțean începând cu anul școlar 1849/1850. În urma implementării acestei hotărâri, instituția din Cernăuți era transformată în gimnaziu superior cu 8 clase. În timpul revoluției din anul 1848, directorul Anton Kral a fost ales deputat din partea Bucovinei în Parlamentul de la Viena, iar la 5 decembrie 1849, prin ordin ministerial, a fost numit director al Gimnaziului din Brünn, capitala Moraviei³³.

La începutul anului 1850, director al Gimnaziului din Cernăuți a fost numit dr. Josef Nahlowsky, care însă a activat o perioadă scurtă în această funcție. La 17 decembrie 1852 director al gimnaziului a devenit dr. Anton Kahlert, sosit de la un gimnaziu catolic din Silezia prusiană. El a condus Gimnaziul din Cernăuți până în anul 1859. În această perioadă a crescut prestigiul Gimnaziului din Cernăuți, care, prin ordinul ministerial din 15 decembrie 1857, a fost ridicat de la nivelul unei instituții de gradul III la unul de gradul I. În septembrie 1850, s-au desfășurat la Cernăuți primele examene de bacalaureat ale absolvenților instituției. Din 32 de elevi ai clasei a VIII-a, s-au prezentat la examene 23, dintre care 18 au susținut cu succes examenele, inclusiv viitorul profesor universitar de teologie Vasile Mitrofanovici³⁴.

La începutul anilor '50, au sosit la Gimnaziul din Cernăuți câțiva profesori renumiți, printre care Adolf Ficker, Josef Kolbe și Ernst Rudolf Neubauer. În perioada aprilie 1850 – februarie 1853, dr. Adolf Ficker a predat la Cernăuți istoria, geografia, latina și greaca. La începutul anului 1853, el a fost transferat la Direcția statistică administrativă, iar mai târziu avea să devină președinte al Comisiei centrale de statistică din Viena. Aproximativ în aceeași perioadă (aprilie 1850 – iulie 1853), Josef Kolbe a predat matematica și fizica la Gimnaziul superior din Cernăuți. El s-a manifestat mai ales după plecarea la Viena, unde a activat la Institutul Politehnic; a fost director al Comisiei de examinare a școlilor reale, a editat reviste pentru învățământul real³⁵.

La 19 martie 1850, Ernst Rudolf Neubauer era numit profesor suplitor pentru germană, istorie și geografie la Gimnaziul din Cernăuți. Apoi, peste trei ani, prin decretul ministerial din 20 martie 1853, profesor provizoriu la aceeași instituție. Însă abia în anul 1871, după susținerea unor examene, i se recunoștea titlul de profesor titular. Din cauza stării de conflict cu Stefan Wolf, directorul Gimnaziului din Cernăuți, Ernst Rudolf Neubauer se mută în septembrie 1872 la Rădăuți, unde devine director al gimnaziului de curând înființat. Neubauer

rămâne definitiv în Bucovina, care i-a devenit a doua patrie, a desfășurat aici o rodnică activitate culturală și didactică, rămânând cunoscut mai ales ca profesor de istorie și germană al poetului Mihai Eminescu la Gimnaziul din Cernăuți³⁶.

În timpul revoluției din anul 1848 s-a realizat și dorința românilor bucovineni de a obține o catedră de limba și literatura română la Gimnaziul din Cernăuți. La 6 septembrie 1848, Ministerul Învățământului a emis un comunicat, prin care se aproba înființarea unei astfel de catedre la Institutul de Studii Filozofice, pe cheltuiala Fondului Bisericesc din Bucovina. Consistoriul ortodox din Cernăuți era de părerea că, titular al acestei catedre trebuia să devină un învățător din starea preoțească, care la acel moment activa la o școală din Cernăuți. De aceea, la 9 ianuarie 1849, Consistoriul din Cernăuți a recomandat drept candidați pentru catedra respectivă pe preoții profesori Teoctist Blajevici, Vasile Ianovici, Ilarion Hacman, Porfiriu Dimitrovici și Samuil Morariu³⁷.

Între timp, în octombrie 1848, a sosit la Cernăuți revoluționarul ardelean Aron Pumnul. Originar din satul Cuciulata de lângă Făgăraș, el a studiat la Gimnaziul din Blaj în perioada 1835–1841 și la Liceul catolic din Cluj (1841–1842), după care și-a continuat studiile la Universitatea din Viena. După absolvirea Facultății de Teologie el s-a întors în Ardeal și în intervalul 1846–1848 activează ca profesor la Liceul din Blaj. Aron Pumnul participă activ la revoluția din 1848, fiind ales membru în Comitetul permanent de la Sibiu. După înăbușirea revoluției române din Transilvania, el pleacă mai întâi la București, apoi se refugiază în Bucovina. La Cernăuți se întâlnește mai întâi cu George Sion și Iraclie Porumbescu, apoi este primit în gazdă la familia Hurmuzachi. Împreună cu alți revoluționari moldoveni și ardeleni, Aron Pumnul se implică activ în evenimentele din Bucovina, devenind redactor la ziarul bilingv „Bucovina“. Când s-a anunțat concurs pentru ocuparea postului la Catedra de limba română, Alexandru Hurmuzachi l-a propus candidat pe Aron Pumnul. La concursul care s-a desfășurat în ziua de 19 ianuarie 1849, la Cernăuți, s-au prezentat numai Teoctist Blajevici, înaintat de Consistoriul ortodox, și Aron Pumnul. Învingător a fost declarat Aron Pumnul, care, la 22 februarie 1849, era numit profesor suplinitor, iar peste un an, la 27 februarie 1850, devenea profesor titular la Catedra de limba și literatura română a Gimnaziului din Cernăuți³⁸.

Inițial au fost aprobate cinci ore de predare pe săptămână la clasele superioare de liceu, din care trei ore erau destinate gramaticii și două literaturii române, iar salariul profesorului a fost stabilit la 600 de florini anual. Aron Pumnul a consimțit, însă, să predea limba și literatura română în toate cele 8 clase ale Gimnaziului din Cernăuți, extinzând numărul orelor pe săptămână, de la 5 la 16, adică câte două în fiecare clasă³⁹. Orelor de română erau predate relativ obligatoriu, adică erau frecventate în primul rând de elevii români, dar și de mulți elevi de alte etnii de la gimnaziu, dornici să cunoască mai bine limba și cultura românească.

Devenind titularul acestei catedre, Aron Pumnul și-a orientat activitatea în două direcții principale: atragerea elevilor în studierea și cultivarea limbii și literaturii române, precum și elaborarea și asigurarea manualelor necesare pentru acest obiect. Prin activitatea sa, el și-a atras simpatia și aprecierea tineretului român studios din Bucovina. El a contribuit la redeșteptarea națională a românilor

bucovineni și a pregătit o generație de intelectuali români, care aveau să continue efortul său de culturalizare a populației românești din Bucovina. Activând la catedră, Aron Pumnul răspundea crezului său fundamental, făcut public în revista „Bucovina”: „Poporul este trupul națiunii, iar limba este sufletul ei. Pentru aceea, precum trupul fără suflet e mort, tot așa e moartă și națiunea fără limbă”⁴⁰.

Profesorul Aron Pumnul s-a confruntat cu diferite probleme și greutăți la Gimnaziul din Cernăuți, dar cea mai acută era lipsa unor manuale școlare în limba română. Dat fiind că manualele din România și Transilvania nu se puteau încadra în programul de învățământ austriac, era nevoie de utilizat alte manuale. De aceea, pe parcursul activității la Cernăuți, Aron Pumnul a elaborat manuale de gramatică și literatură ale limbii române, a tradus manuale din limba germană și a organizat o bibliotecă școlară. Lucrarea, care în mare măsură l-a făcut cunoscut, a fost *Lepturariu românesc cules den scriptori români*, publicat în 4 volume (volumele II și IV având câte două părți), între anii 1862–1865, la Viena. *Lepturariu* lui Aron Pumnul i-a cuprins pe scriitorii din Muntenia, Moldova, Bucovina și Transilvania, fiind considerată și în prezent prima crestomație a întregii literaturi românești.

Primul volum din *Lepturariu* a fost destinat claselor I-a și a II-a ale gimnaziului inferior, cuprindea 154 de texte (96 transcrise cu caractere chirilice și 58 cu caractere latine) și a fost publicat la Viena în anul 1862. Acest prim volum cuprindea texte din diferite domenii, precum literatură, istorie, geografie, zoologie, botanică etc. Astfel, prin elaborarea acestui *Lepturariu*, Aron Pumnul a dorit să suplinească și manualele de istorie, geografie, biologie, zoologie, care atunci nu existau în limba română. Un alt principiu, după care s-a condus Aron Pumnul, a fost includerea în *Lepturariu* a unor autori consacrați sau mai puțin cunoscuți din toate teritoriile locuite de români. Deja în primul volum au fost incluși autori din Moldova (Vasile Alecsandri, Gheorghe Asachi, George Sion), Țara Românească (Grigore Alexandrescu, Ion Heliade Rădulescu), Transilvania (George Barițiu), Bucovina (Mihai Cuciureanu), Basarabia (Alexandru Donici) și Banat (D. Bojâncă)⁴¹.

Volumul al doilea al *Lepturariului* pentru clasa a III-a a gimnaziului inferior a fost editat în anul 1863. Comparativ cu primul volum, acesta conținea mult mai puțin text cu caracter chirilic. Volumul conținea 274 de pagini și era împărțit în două secții: a) *Poezii* și b) *Proză*. Numai primele 8 paragrafe (doar 12 pagini), din totalul celor 66, erau tipărite cu litere chirilice⁴². Partea a doua a volumului al doilea a fost destinat elevilor din clasa a IV-a și era, de asemenea, împărțit în două părți (poezie și proză). Toate poeziile erau tipărite cu litere latine, în schimb zece texte de proză erau culese cu caractere chirilice⁴³.

În anul 1862 a fost tipărit și volumul III al *Lepturariului*, destinat claselor a V-a și a VI-a a gimnaziului superior. Acest volum conținea o autentică istorie a literaturii române, inclusiv texte de literatură bisericească; extrase din studiile mitropoliților Varlaam și Dosoftei; peste 200 de pagini preluate de la cronicarii moldoveni, Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolae Costin, Ion Neculce, Nicolae Mustea; fragmente din lucrările lui Ioan Kogălniceanu, Radu Popescu, Ioan Văcărescu, Dimitrie Cantemir, Petru Maior etc.⁴⁴.

Tomul al patrulea al *Lepturariului* era constituit, ca și tomul II, din două părți, destinate elevilor din clasele a VII-a și a VIII-a ale gimnaziului superior,

fiind tipărit la Viena în 1864 și 1865. Acest volum conține un șir de texte literare ale scriitorilor și poezilor români din diferite provincii istorice. În total, cele patru volume și șase părți ale *Lepturariului* lui Aron Pumnul conțineau 2 020 de pagini, în care erau cuprinse biografii, comentarii și fragmente din operele a 106 scriitori și poeți români din toate timpurile și din toate teritoriile locuite de români⁴⁵.

Lepturariile lui Aron Pumnul au fost elaborate într-o perioadă când limba română trecea de la alfabetul chirilic la cel latin. Manualele și cărțile didactice, elaborate în anii '50-'60 ai sec. al XIX-lea în Bucovina, au fost tipărite după o ortografie simplificată a limbii române, în așa-numitul scris civil. Dacă anterior, în limba română se utiliza alfabetul chirilic cu 43 de litere, după anul 1848 au fost eliminate 16 litere, iar celelalte litere, fie au fost simplificate, fie latinizate. Acest alfabet mixt al limbii române a fost utilizat în învățământul din Bucovina până în anul 1869. După trecerea învățământului în subordinea statului, a fost introdus și în Bucovina alfabetul latin al limbii române, și anume scrierea după sistemul fonetic, care era susținut atunci mai ales de lingviștii din Bucovina și Moldova⁴⁶.

Primul *Lepturariu* al lui Aron Pumnul încă conținea mai mult text cu caractere chirilice, pe când celelalte volume au fost elaborate mai mult cu litere latine. Totodată, aceste *Lepturarii* au fost elaborate conform sistemului lingvistic al profesorului cernăuțean, cu multe cuvinte și terminații, care nu mai sunt utilizate în prezent în limba română literară. Din cauza textului greu de citit, dar și a programelor de învățământ diferite, *Lepturariile* lui Aron Pumnul nu au fost aprobate pentru gimnaziile și liceele din Principatele Unite. În schimb, din cauza caracterului patriotic și a propagării idealului național românesc, guvernul ungar de la Budapesta a interzis după anul 1867 utilizarea acestor *Lepturarii* în școlile secundare românești din Transilvania și Banat. În Bucovina, însă, aceste manuale au fost utilizate în școlile secundare timp de câteva decenii, până când alți intelectuali români, mulți foști elevi ai profesorului Aron Pumnul, au elaborat alte manuale în limba română pentru gimnazii și licee. De remarcat și faptul că aceste *Lepturarii* au fost elaborate și editate în ultimii ani de viață ai lui Aron Pumnul, când profesorul era deja grav bolnav. După anul 1861, când starea sănătății lui Aron Pumnul s-a agravat, orele de limba și literatura română au fost suplinite la catedră de Ioan Sbiera.

Aron Pumnul s-a remarcat și ca organizator al unei biblioteci cu carte românească pentru elevii de la gimnaziu. Încă în anul 1851, la inițiativa mai multor nobili și intelectuali bucovineni, fusese înființată, la Cernăuți, Biblioteca Țării, unde existau și multe cărți în limba română. Însă, pentru a împrumuta cărți de la această bibliotecă, elevii de la gimnaziu trebuiau să depună o cauțiune de 10 florini, pe care mulți nu o aveau⁴⁷. Aron Pumnul își dădea seama că pentru stimularea elevilor români și de alte etnii, ca să frecventeze orele sale de limbă și literatură română, era nevoie de o bibliotecă cu cărți și reviste în limba română, accesibilă pentru elevi. De aceea, la inițiativa sa, a lui Alexandru Hurmuzachi și Ioan Sbiera, în 1857, se deschidea la Cernăuți biblioteca gimnaziștilor români.

La început biblioteca a fost găzduită chiar în casa lui Aron Pumnul, unde locuiau și mulți elevi de la gimnaziu. Biblioteca se afla la dispoziția elevilor, fără un orar exact, iar elevii au participat activ la administrarea ei și la colectarea de noi cărți. În 1861, biblioteca gimnaziștilor a fost donată gimnaziului și mutată în

clădirea acestuia. În 1871, Ioan Sbiera a transferat această bibliotecă Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, unde a mai funcționat cu o conducere independentă până în anul 1880. Pe parcursul existenței sale, biblioteca gimnaziștilor din Cernăuți s-a aflat sub conducerea și îndrumarea unui profesor. Aron Pumnul s-a aflat la cârma bibliotecii până la 15 noiembrie 1863. Apoi au urmat Ioan Sbiera (1863–1871) și Miron Călinescu (1871–1880)⁴⁸.

La completarea bibliotecii cu cărți și reviste au participat activ studenți și elevi, profesori, nobili și intelectuali bucovineni, dar și personalități bine cunoscute din România și Transilvania. În *Cunsemnăciunariul* bibliotecii (un catalog întocmit pe parcursul anilor 1858–1880), apar numele a 145 de donatori, printre care nume ilustre ca Vasile Alecsandri, Gheorghe Asachi, Constantin Negruzzi, Alexandru Odobescu, Dimitrie Gusti, Andrei Șaguna etc.⁴⁹. Donațiile cele mai consistente, însă, le-au făcut chiar inițiatorii deschiderii acestei biblioteci, adică Aron Pumnul, Alexandru Hurmuzachi și Ioan Sbiera. Chiar la inaugurarea bibliotecii, Alexandru Hurmuzachi a donat 59 de cărți, un dulap pentru păstrarea lor și un sigiliu⁵⁰. Ioan Sbiera a donat în total 60 de lucrări cu 75 de volume⁵¹. Contribuții importante aduc în susținerea bibliotecii alți doi profesori de română – Mihai (Miron) Călinescu și Simion Dașchievici. Miron Călinescu a donat, în anul 1863, 11 cărți, 3 publicații în germană, două calendare și un almanah, iar Simion Dașchievici a oferit bibliotecii 34 de cărți în anii 1873, 1875 și 1876⁵².

Cele mai multe cărți și reviste a donat bibliotecii gimnaziștilor români Aron Pumnul. Pe parcursul anilor 1858–1865, el a oferit acestei biblioteci 123 de publicații, inclusiv 13 volume și 2 reviste, în 1860, 43 de volume și 7 publicații periodice în 1862, 33 de volume și 6 periodice în 1865⁵³. Donațiile făcute de Aron Pumnul cuprindeau diverse domenii, precum istorie, limbă și literatură română, lucrări consacrate unor evenimente politice sau din domeniul legislației Monarhiei habsburgice, un șir de publicații periodice românești din Moldova, Muntenia și Transilvania⁵⁴.

În campania de colectare a cărților și de sprijinire financiară a bibliotecii gimnaziștilor români s-au implicat activ și mai mulți elevi de la Gimnaziul din Cernăuți. Cele mai multe donații pentru această bibliotecă au făcut elevii Ioan Cerneavschi (43 de publicații în 1864–1865), Atanasie Pridie (26 de cărți în anii 1870–1871), Porfirie Popescu (19 publicații în 1858), Gavriil Buliga (15 publicații în 1862–1864), Eugen Dașchievici și George Nosievici (câte 13 publicații fiecare) etc.⁵⁵. În total, pe parcursul anilor 1858–1880, la biblioteca gimnaziștilor din Cernăuți au fost donate 872 de cărți și reviste, cele mai multe în anii 1862 (144 publicații), 1858 (119) și 1863 (118 publicații)⁵⁶. Această bibliotecă a jucat un rol foarte important în procesul de redeştere națională a românilor bucovineni, contribuind la formarea unei generații noi de intelectuali români, care aveau să realizeze unirea Bucovinei cu România în anul 1918.

În această atmosferă de renaștere națională a învățat la Cernăuți și Mihai Eminescu, Aron Pumnul fiind primul dascăl de română al poetului. Încă în toamna anului 1852, Gheorghe Eminovici și-a adus trei dintre fiii săi (pe Șerban, Nicolae și Iorgu) la învățătură la Cernăuți. Pe parcursul studiilor, aceștia au rămas în gazdă la casa lui Aron Pumnul. În 1855, celor trei frați Eminovici li s-au alăturat Ilie, iar din septembrie 1858, și Mihai, care a fost înscris în clasa a III-a la

Școala națională principală din Cernăuți, avându-l ca învățător pe Ioan Liteanu. În toamna anului 1860, Mihai Eminescu a fost admis în clasa I-a a Gimnaziului din Cernăuți, Aron Pumnul fiindu-i profesor de română. La sfârșitul anului școlar 1861/1862, Mihai obținea calificativul insuficient la învățătură, fiind nevoit să repete clasa⁵⁷.

În anii următori, Mihai Eminescu și-a continuat studiile la Gimnaziul din Cernăuți, dar cu anumite întreruperi. În această perioadă Aron Pumnul era deja bolnav și avea puține ore, doar în clasele superioare ale liceului. În clasele inferioare, unde învăța și Mihai Eminescu, orele de română erau predate de Ioan Sbiera. Mihai Eminescu s-a implicat activ și la administrarea bibliotecii gimnaziștilor români. În intervalul 1865–1866, fiind bibliotecar, el a înregistrat cărțile în catalogul bibliotecii, în *Cunsemnăciunariu*... Și tot acum face și o donație de zece cărți pentru bibliotecă, din care patru în limba germană, care cuprindeau mai multe domenii, precum filologie, poezie, proză, filozofie, științele naturale⁵⁸.

Moartea profesorului Aron Pumnul, la 12/24 ianuarie 1866, l-a întristat foarte mult pe Mihai Eminescu. În ziua înmormântării profesorului a fost tipărită și difuzată broșura *Lăcrimioarele învățăcelor gimnaziști den Cernăuți la mormântul prea iubitelui lor profesoriu Arune Pumnul, răpăusat într-a 12/24 ianuarie 1866*. Elevul Mihai Eminoviciu de doar 16 ani a publicat în această broșură prima sa poezie, intitulată *La mormântul lui Aron Pumnul*⁵⁹. După moartea profesorului, Mihai Eminescu a fost nevoit să-și caute altă gazdă, iar în vara aceluiași an, a părăsit Cernăuțiul, pornind pe jos în Transilvania.

Între timp, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, la Gimnaziul din Cernăuți au continuat să fie implementate noi reforme și a crescut rapid numărul elevilor, mai ales al celor evrei. Încă în anii '50 a fost introdusă în instruire la gimnaziu limba ruteană (ucraineană) ca obiect relativ obligatoriu, în primul rând pentru elevii ucraineni. Orele de ucraineană au fost predate mai întâi de Jakob Worobkiewicz (până în 1857), apoi de Teoctist Blajevici⁶⁰. De asemenea, orele de religie ortodoxă au început să fie predate separat pentru elevii români și ucraineni. Mai bine de trei decenii (din ianuarie 1847 până în anul 1878), religia ortodoxă a fost predată la gimnaziu de Benjamin Iliuț. El a ținut ore de religie atât în limba română, cât și în ucraineană⁶¹. În anii '50 ai sec. al XIX-lea s-au introdus ore de religie și pentru elevii de confesiune evanghelică și mozaică. Perioade îndelungate, religia pentru elevii protestanți a fost predată de seniorii evanghelici Johann Jenkner (în anii 1851–1876) și Josef Fronius (1879–1908), iar pentru elevii de confesiune mozaică – de Lazar Igel (în anii 1853–1892)⁶².

Gimnaziul din Cernăuți a cunoscut o dezvoltare deosebită în perioada 1859–1887, cât timp director al instituției a fost profesorul Stefan Wolf. Timp de douăzeci și opt de ani de activitate ca director, Stefan Wolf a reușit să transforme Gimnaziul din Cernăuți într-o instituție model, recunoscută și apreciată departe de hotarele Bucovinei. Următorii directori ai gimnaziului au fost Christoph Würfl (1887–1892), Karl Tumlirz (1892–1894), Heinrich Klauser, primul bucovinean în conducerea acestei instituții (1895–1909) și Karl Wolf (1909–1918)⁶³.

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, a crescut semnificativ numărul elevilor de la Gimnaziul din Cernăuți, apropiindu-se de 1 000 la începutul sec. al XX-lea. Din această cauză au fost deschise clase paralele și au fost închiriate noi localuri

pentru instruirea elevilor. În această perioadă numărul elevilor după limba maternă la gimnaziu a evoluat astfel:

**Elevii de la Gimnaziul din Cernăuți după limba maternă
în perioada 1850–1908⁶⁴**

Anul școlar	Nr. de clase	Nr. de secții	Elevi după limba maternă				
			total	germană	română	ruteană	polonă
1849/50	8	8	476	82	155	118	121
1859/60	8	11	516	129	165	122	88
1869/70	8	12	569	161	101	196	107
1879/80	8	13	691	343	101	120	122
1889/90	8	16	679	389	111	87	88
1899/00	8	19	925	548	212	82	77
1907/08	8	18	801	702	41	–	51

Majoritatea elevilor, vorbitori de limbă germană, era de confesiune mozaică. Astfel, deși gimnaziul era cu limba germană de instruire, elevii de etnie germană constituiau doar o minoritate. După unele calcule, în perioada 1849/50–1900/01 Gimnaziul din Cernăuți a fost frecventat anual, în medie, de 619 elevi, dintre care 192 (31%) erau evrei, 125 (20,2%) români, 124 (20%) ucraineni, 92 (14,9%) polonezi, iar restul erau, în principal, de etnie germană – doar 86 (13,9%) în medie pe an. În ultimele două decenii ale sec. al XIX-lea, ponderea elevilor evrei a fost și mai mare. În perioada 1880/81–1900/01, media anuală a fost de 759 de elevi, inclusiv 342 (45%) evrei, 128 (16,8%) români, 102 (13,4%) ucraineni, 92 (12,1%) polonezi, restul fiind, în principal, germani (cca 95 de elevi sau 12,5% din total anual)⁶⁵.

La sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea, s-a diminuat brusc numărul elevilor români și ucraineni, fiindcă atunci au fost deschise două gimnazii noi la Cernăuți. Mai întâi, începând cu anul școlar 1896/97, a fost înființat Gimnaziul nr. 2 germano-ucrainean din Cernăuți. Tot atunci, Gimnaziul superior din Cernăuți a devenit Gimnaziul nr. 1. În anul 1898, la acest gimnaziu, a fost înființată prima clasă paralelă româno-germană. În decursul anilor 1901/02–1905/06 a existat o filială germano-română în cadrul Gimnaziului nr. 1, care din anul școlar 1906/07 s-a transformat în Gimnaziul nr. 3 germano-român din Cernăuți. Crearea acestor două gimnazii a contribuit la diminuarea temporară a numărului elevilor de la Gimnaziul nr. 1 și scăderea bruscă a elevilor români și ucraineni.

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, s-a modificat semnificativ și structura contingentului de elevi după confesiuni:

**Elevii de la Gimnaziul din Cernăuți după confesiuni
în perioada 1850–1908⁶⁶**

Anul școlar	Total elevi	romano-catolici	greco-catolici	armeni catolici	ortodocși	protestanți	mozaici
1849/50	476	162	90	15	167	7	19
1859/60	516	146	71	14	221	7	58
1869/70	569	146	97	15	207	14	90
1879/80	691	154	50	14	174	23	274
1889/90	679	132	50	9	153	16	319
1899/00	925	167	42	14	277	39	386
1907/08	801	175	–	6	51	51	528

După anul 1908 numărul elevilor de la Gimnaziul nr. 1 a crescut ușor, ajungând la 951 în anul școlar 1912/13, dintre care, după limba maternă, 874 (91,9%) erau germani, 64 (6,7%) polonezi și 11 (1,1%) români. După confesiuni, cei mai mulți erau mozaici (687 sau 72,2%), urmați de romano-catolici (169 – 17,8%), protestanți (62 – 6,5%) și ortodocși (26 – 2,7%)⁶⁷.

Gimnaziul nr. 1 din Cernăuți a fost cea mai importantă școală secundară din Bucovina în perioada austriacă, care a ființat mai bine de o sută de ani. În perioada 1808–1908, la acest gimnaziu au învățat 11 191 de elevi, iar 3 824 (cca 34% din total) au absolvit gimnaziul complet (inclusiv Institutul de Filozofie în perioada 1815–1849). Totodată, în răstimpul anilor 1849/50–1907/08, 2 536 de absolvenți ai claselor de liceu au susținut examenele de bacalaureat. Dintre aceștia, 40% și-au continuat studiile la facultăți de drept și științe ale statului, 18% – la medicină, 15% – la teologie, 14% – la filozofie și 4% – la facultăți tehnice⁶⁸.

Până în anul 1914 la acest gimnaziu au activat în total 299 de cadre didactice, inclusiv multe personalități bine cunoscute din domeniul culturii și științei. Unii profesori, precum Ioan Sbiera, Dimitrie Onciul, Ion Nistor, Mihai Miron Călinescu, Raimund Friedrich Kaindl, Alexander Supan, Josef Kolbe, Josef Nahlowski ș.a., după plecarea de la gimnaziu au activat la diferite universități sau alte instituții superioare de învățământ. Adolf Ficker avea să devină președinte al Comisiei centrale de statistică și membru al Academiei de Științe din Viena, iar profesorii Ioan Sbiera, Dimitrie Onciul, Ion Nistor – membri ai Academiei de Științe Române. În domeniul literaturii s-au remarcat foștii profesori de gimnaziu Ernst Rudolf Neubauer, Ludwig Adolf Simiginowicz-Staufe, Heinrich Lewinsky, Franz Porubsky. La acest gimnaziu au învățat personalități bine cunoscute, precum poezii Mihai Eminescu și Iuriy Fedkovici, scriitorul Karl Emil Franzos, viitorul ministru austriac Dimitrie Petrino, chirurgul Johann von Mikulicz-Radecki, Josef Gregor ...⁶⁹.

La Gimnaziul din Cernăuți au activat și mulți profesori români, care au predat în principal limba și literatura română sau religia ortodoxă, dar și alte obiecte, precum istoria, geografia, limba latină. Perioade îndelungate au lucrat la această instituție Aron Pumnul (1849–1865), Beniamin Iliuț (1847–1878), Ioan Sbiera (1861–1871), Mihail Miron Călinescu (1861–1875), Elias Carauș (1873–1881),

Juvenal Stefanelli (1876–1900), Teodor Bujor (1879–1900), Ioan Bumbac (1881–1901), Ștefan de Repta (1884–1895), Dimitrie Onciul (1887–1896). Perioade mai scurte au activat la acest gimnaziu Teofil Bendella, Teoctist Blajevici, Vasile Ilasievici, Vasile de Repta, Simion Danilevici, Dionis Simionovici, Constantin Mandicevschi, Gherasim Buliga, Grigore Filimon, Ioan Tiron, Alexandru Buga, Lazăr Vicol, Aurel Polonic, Radu Sbiera, Dimitrie Țopa, Calistrat Coca, Nicanor Cotlarciuc, Ion Nistor, Ioan Cuparencu, Traian Brăileanu, Teofil Sauciuc-Săveanu ș.a. Mulți dintre aceștia și-au continuat activitatea mai întâi la filiala germano-română, iar din 1906/07, la Gimnaziul nr. 3 germano-român din Cernăuți⁷⁰.

Deși la Gimnaziul din Cernăuți majoritatea obiectelor s-a predat în limba germană, la această instituție au studiat elevi de diferite etnii și confesiuni, mulți dintre ei s-au remarcat, ulterior, în viața politică, culturală și științifică a Bucovinei, dar și, departe, peste hotarele acestei provincii. Elevii români au dispus după anul 1858 de o bibliotecă a gimnaziștilor, unde timp de două decenii au fost colectate aproape 900 de cărți și reviste, majoritatea în limba română, publicate în Moldova, Muntenia (după 1859 – România), Transilvania, Banat și Bucovina.

În timpul primului război mondial, Cernăuțiul a fost de trei ori ocupat de armatele rusești: în perioada 2 septembrie – 15 octombrie 1914; 27 noiembrie 1914 – mijlocul lunii februarie 1915; 18 iunie 1916 – 2 august 1917. În condițiile de război, Gimnaziul nr. 1 din Cernăuți a funcționat cu mari întreruperi, mai mulți profesori au emigrat din Bucovina sau au fost înrolați pe front, numărul elevilor s-a diminuat semnificativ. După unirea Bucovinei cu România s-a produs și reorganizarea școlilor secundare din orașul Cernăuți. În anul 1919, fostul Gimnaziu de stat nr. 1 a fost scindat în două licee: Liceul teoretic nr. 2 „Cuza Vodă” și Liceul teoretic nr. 3 evreiesc „Miron Costin”. Tot atunci Gimnaziul de stat nr. 3 româno-german a fost transformat în Liceul teoretic nr. 1 „Aron Pumnul” și a fost mutat în localul fostului Gimnaziu german nr. 1 din str. Alba-Iulia, iar Gimnaziul de stat nr. 2 ruteano-german a devenit Liceul nr. 4 ucrainean „Marele Voievod Mihai”⁷¹. Odată cu această reorganizare se încheia o perioadă îndelungată de funcționare a Gimnaziului german din Cernăuți, care timp de o sută zece ani a fost cea mai importantă instituție secundară de învățământ din Bucovina.

NOTE

- 1 Mai detaliat despre învățământul primar din Bucovina în această perioadă – vezi Constantin Ungureanu, *Învățământul primar din Bucovina (1774–1918)*, Chișinău 2007, p. 12–39.
- 2 Erich Prokopowitsch, *Die Entwicklung des Schulwesens in der Bukowina, in Buchenland. 150 Jahre Deutschtum in der Bukowina*, p. 274.
- 3 Stefan Wolf, *Historischer Rückblick auf die Gymnasial-Reorganisationspläne in Oesterreich nebst historisch-statistischen Ausweisen über das Czernowitzer k.k. Gymnasium seit 1850–1872*, Czernowitz, 1873, p. 2.

- 4 Mihai-Ștefan Ceașu, *Bucovina Habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena*, Iași, 1998, p. 203.
- 5 *Ibidem*, p. 203–204.
- 6 Rudolf Wagner, *Das multinationale österreichische Schulwesen in der Bukowina*, vol. II, *Mittel-, Berufs- und Hochschulwesen*, München 1986, p. 12.
- 7 *Ibidem*, p. 12; Mihai-Ștefan Ceașu, *op. cit.*, p. 204.
- 8 Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 281.
- 9 Vladimir Trebici, *Liceul „Aron Pumnul“ din Cernăuți (1918–1940 și 1941–1944)*, în „Almanahul Societății pentru Cultura Românească «Mihai Eminescu» din Cernăuți“, București, 1993, p. 22.
- 10 Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 76, 78; Mihai-Ștefan Ceașu, *op. cit.*, p. 204–205.
- 11 Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 80.
- 12 Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 281.
- 13 Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, 1991, p. 76.
- 14 Mircea Grigoroviță, *Învățământul în nordul Bucovinei (1775–1944)*, București, 1993, p. 62; Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 13; Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 281.
- 15 Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 15.
- 16 Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 282.
- 17 Stefan Wolf, *op. cit.*, p. 3.
- 18 Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 19; Stefan Wolf, *op. cit.*, p. 4.
- 19 Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 24.
- 20 Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 76, 78, 80.
- 21 Romuald Wurzer, *K.k. I Staatsgymnasium in Czernowitz. Festschrift zur hundertjährigen Gedenkfeier der Gründung des Gymnasiums (1808–1908)*, Czernowitz, 1909, p. 266; Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 25.
- 22 *Arhiva de Stat a regiunii Cernăuți*, fond 3, inv. 1, dosar 68; Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece, 1774–1918*, Chișinău, 2003, p. 252.
- 23 Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 25.
- 24 Karl Czoernig, *Ethnographie der österreichischen Monarchie*, vol. I, p. 74–80; Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece ...*, p. 247.
- 25 Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 38–40.
- 26 Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 282.
- 27 *Uebersicht zur Statistik der österreichischen Monarchie nach den Ergebnissen der Jahre 1851 bis 1855*, în *Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik*, anul IV, 1855, p. 100–104; Constantin Ungureanu, *Învățământul primar din Bucovina ...*, p. 40–41.
- 28 Stefan Wolf, *op. cit.*, p. 5.
- 29 *Ibidem*, p. 5–6.
- 30 *Ibidem*, p. 7–8.
- 31 *Ibidem*, p. 10–11.
- 32 *Ibidem*, p. 22.
- 33 Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 22.
- 34 *Ibidem*, p. 25.
- 35 *Ibidem*, p. 42–43.
- 36 Dimitrie Vatamaniuc, *Ernst Rudolf Neubauer, profesor, scriitor și jurnalist*, în „Analele Bucovinei“, 1/1994, p. 115–116.
- 37 Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei. Vol. I (1774–1862). De la administrația militară la autonomia provincială*, București, 1993, p. 447; Ilie Rad, *Aron Pumnul (1818–1866)*, Cluj-Napoca, 2002, p. 113.
- 38 Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 448; Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească în Bucovina între anii 1775–1861*, Suceava, 1998, p. 180.
- 39 Ilie Rad, *op. cit.*, p. 113–114.

- 40 Gheorghe Moldoveanu, *Aron Pumnul – profesor la Cernăuți*, în „Glasul Bucovinei“, 3/2006, p. 137.
- 41 Ilie Rad, *op. cit.*, p. 162–163.
- 42 *Ibidem*, p. 163.
- 43 *Ibidem*, p. 164.
- 44 *Ibidem*, p. 165.
- 45 Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 449; Constantin Loghin, *Lepturarele lui Aron Pumnul*, p. 139.
- 46 Dimitrie Isopescul, *Rumänisches Schulwesen*, în *Bukowinaer Pädagogische Blätter*, anul I, Czernowitz, 1873, p. 60–61.
- 47 Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 451; Gheorghe Moldoveanu, *op. cit.*, p. 138.
- 48 Ilie Rad, *op. cit.*, p. 178; Dimitrie Vatamaniuc, *Intelectualii bucovineni, Eminescu și biblioteca gimnaziștilor români din Cernăuți*, în „Analele Bucovinei“, 2/1997, p. 332.
- 49 Gheorghe Moldoveanu, *op. cit.*, p. 138.
- 50 Dimitrie Vatamaniuc, *Intelectualii bucovineni ...*, p. 328.
- 51 Ilie Rad, *op. cit.*, p. 175.
- 52 Dimitrie Vatamaniuc, *Intelectualii bucovineni ...*, p. 330–331.
- 53 Idem, *Aron Pumnul și biblioteca gimnaziștilor din Cernăuți*, în „Analele Bucovinei“, 1/1997, p. 21.
- 54 *Ibidem*, p. 22–25.
- 55 Dimitrie Vatamaniuc, *Intelectualii bucovineni ...*, p. 332–334.
- 56 *Ibidem*, p. 332.
- 57 Ion Nistor, *op. cit.*, p. 171; Ilie Rad, *op. cit.*, p. 114–115.
- 58 Dimitrie Vatamaniuc, *Intelectualii bucovineni ...*, p. 338.
- 59 Ilie Rad, *op. cit.*, p. 266–267.
- 60 Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 25.
- 61 *Ibidem*, p. 44.
- 62 *Ibidem*, p. 69–70.
- 63 Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 284.
- 64 Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 78–79.
- 65 Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 25.
- 66 Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 80–81.
- 67 *Oesterreichische Statistik*, ediție nouă, vol. XIV, 1918, p. 72–74.
- 68 Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 26.
- 69 Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 285.
- 70 Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 41–71; Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 26.
- 71 Mircea Grigorișă, *op. cit.*, p. 64.

SUMMARY

The author of the article, Constantin Ungureanu, known especially for his works about Bucovina under Austrian rule, has focussed his attention in recent years on the history of education in the region during this period. In this material, he presents the history of the German Gymnasium in Cernăuți (1808–1918). He reveals that for Romanian education in Bucovina the darkest period was between 1815 and 1844, when the primary schools were subordinated to the Catholic consistory in Lemberg (Lvov), during which time there was an

intensification of pressures to Catholicise, Germanise and Polish education and many Orthodox educators were dismissed from their teaching posts in schools.

The article also presents other schools in Cernăuți, in particular the normal schools. The Cernăuți Gymnasium officially opened on 16 December 1808. At the inauguration of the gymnasium, the number of pupils was twenty-four, of whom ten were Romanian, eight German, three Polish, one Ukrainian, one Armenian, and one from another ethnic background. The author has drawn up tables showing the number of pupils who studied at the school in various years. Remarkable is the large number of German and especially Polish pupils, who were mainly the sons of functionaries or officers recently settled in Bucovina, the majority of the pupils being Catholic, followed by Protestants. The reforms of secondary education implemented in the Habsburg Empire in the nineteenth century were also applied to the gymnasium in Cernăuți.

After the revolution of 1848, Romanians in Bucovina fulfilled their wish to obtain a Department of Romanian Language and Literature at the Cernăuți Gymnasium, which was run by Transylvanian revolutionary Aron Pumnul, who was actively involved in events in Bucovina and became editor of the *Bucovina* newspaper. It was in this atmosphere of national rebirth that Mihai Eminescu studied in Cernăuți.

After the union of Bucovina with Romania, the secondary schools of Cernăuți were reorganised. In 1919, former State Gymnasium no. 1 was split into two lycées: the Cuza Vodă Theoretical Lycée no. 2 and the Miron Costin Jewish Theoretical Lycée no. 3. It was also then that Romanian-German State Gymnasium no. 3 was transformed into the Aron Pumnul Theoretical Lycée no. 1 on Alba Iulia Street, and Ruthenian-German State Gymnasium no. 2 became the Great Voevoda Mihai Ukrainian Lycée no. 4. This reorganisation brought to an end the long tradition of the Cernăuți German Gymnasium, which for one hundred and ten years had been the most important institution of secondary education in Bucovina. Today, the lycée is the Mihai Eminescu Lycée no. 1, with instruction in the Ukrainian language. This year is the two-hundredth anniversary of its foundation.

Bucovina – procese istorice și sociale

EPICENTRUL DECIZIILOR POLITICE: UN MODEL DE TRANZIȚIE

MONITORING-UL PRESEI

(15 aprilie – 25 iunie 2008)

Marin Gherman

Cernăuți

Marele filosof grec Aristoteles considera că într-un stat dezvoltat trebuie să domine clasa socială de mijloc. Filosoful argumenta acest punct de vedere prin faptul că anume clasa de mijloc nu este, de drept, nici săracă și nici bogată. De aceea, clasa nu organizează revoluții și nu creează probleme sociale acute, ci mai degrabă tinde să mențină echilibrul politic existent. În cazul absenței de pe scena politică a acestei clase sociale, statul devine o unitate politică eterogenă, iar forțele multiple poartă o luptă aprigă între ele pentru a domina „Olimpul politic“. Deseori interesele forțelor politice sunt legate de diferite bunuri economice și valori materiale, ceea ce e un indicator clar al proceselor politice dezolante și al încercărilor sporadice de a ameliora situația conflictogenică.

În cadrul sistemului politic ucrainean, evenimentele sociale și economice analogice, pronosticate de către Aristoteles cu aproximativ două mii cinci sute de ani în urmă, au loc la începutul secolului al XXI-lea. În Ucraina clasa socială de mijloc de-abia începe să-și întărească pozițiile. Concomitent cu aceasta, acapararea puterii de stat e unicul mijloc de realizare a intereselor economice și de grup, iar grupările de presiune politică nu apără interesele păturilor sociale pe care le reprezintă, ci mai degrabă sunt niște prelungiri artificiale influente ale aparatului politic dominant. Cu toate că aceste paradoxuri social-politice sunt caracteristice tuturor sistemelor de tranziție care se îndreaptă spre economia de piață și democrație, fazele de trecere în Ucraina nu se grăbesc să dispară atât de repede. Și nu e de mirare faptul că majoritatea revistelor și ziarelor care abordează tematica politică scriu mai mult despre procesele politice paradoxale și artificiale. Aceste procese atrag ușor atenția publicului și-l fac să uite de problemele importante ale vieții pe care epicentrul deciziilor politice nu le poate rezolva. Deci, avem de a face cu cea mai simplă schemă de haotizare a spațiului informațional (Harold Lasswell): informația nedorită e neutralizată cu ajutorul gălăgiei artificiale, care pare mai importantă decât informația de bază.

CONFLICTUL FORȚELOR DIRIGUITOARE SAU POLITICA PE MUCHIE DE CUȚIT

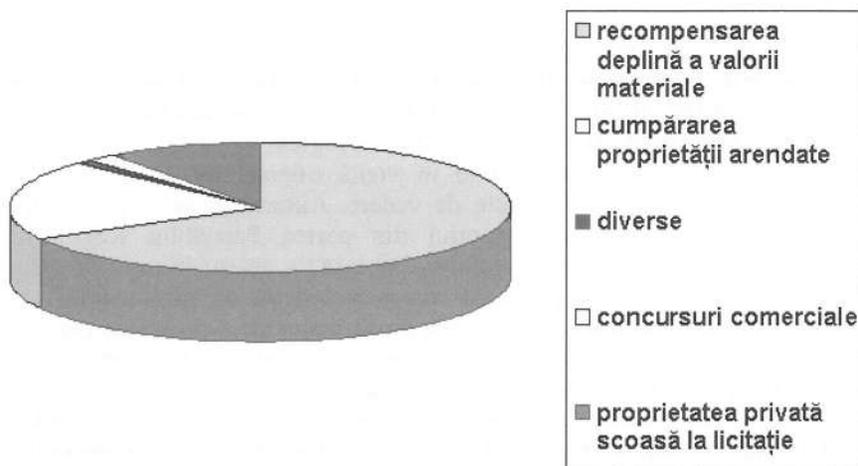
La 14 aprilie 2008, Viktor Iușcenko, președintele Ucrainei, a întreprins o vizită oficială în Polonia. În aceeași zi, el a criticat activitatea guvernului ucrainean în frunte cu Iulia Tymoșenko. Critica se axa pe modul de privatizare a marilor întreprinderi de stat. Apare întrebarea logică, de ce Iușcenko își permite să critice guvernul ucrainean, fiind în vizită oficială într-o altă țară? Presa ucraineană a formulat două puncte de vedere. Autorul primei opinii este Iuriy Myroșnycenko, deputat al poporului din partea Partidului Regiunilor. El consideră că moda „scoaterii gunoiului din casă” a apărut în anii '90. Opoziția politică de atunci, care se pronunța contra metodelor de administrare politică, propagate de către Leonid Kucima, avea posibilitatea de a-și expune părerea doar peste hotare. Sistemul politic ucrainean devine paradoxal prin faptul că politicienii neagă politica externă în favoarea realizării scopurilor lor în plan intern. Acest lucru deformează imaginea statului ucrainean în ochii comunității mondiale. Iar cel mai interesant e faptul, că atât Iușcenko, cât și Tymoșenko sunt politicieni care se află la putere și nu sunt oponenți politici.

Politologul ucrainean Vadim Karasiov este reprezentantul celei de a doua opinii. El consideră că Iușcenko și Tymoșenko duc o luptă grea pentru câștigarea susținerii externe. Această susținere are o mare importanță pentru candidații potențiali la postul de președinte al Ucrainei la viitoarele alegeri din anul 2009. În alte țări, sistemul administrării de stat e construit în așa fel, încât este imposibilă apariția coliziilor interne.

Publicația „Argumenty i fakty” (Argumente și fapte) scrie că aceste paradoxuri politice pot fi argumentate doar prin faptul lipsei de cultură politică. Politicienii au grijă numai de propria popularitate și neagă interesele naționale. Statele democrației dezvoltate privesc la Ucraina ca la un stat fragmentat și nu înțeleg cine e responsabil de implementarea înțelegerilor politice¹: Iușcenko, Tymoșenko, Ianukovyci sau altcineva. În felul acesta, conflictul dintre președintele Iușcenko și premierul Tymoșenko a acaparat în totalitate spațiul informațional ucrainean.

Publicația regională „Libertatea Cuvântului” scrie că relațiile tensionate dintre guvern și Secretariatul prezidențial s-au agravat și mai mult din cauză că executivul a suspendat licența pentru compania americană Vanco. Această companie se specializează pe explorarea unui sector petrolifer al platoului Mării Negre. La o conferință de presă Iulia Tymoșenko a declarat că resursele petroliere trebuie să aparțină statului, de aceea statul trebuie să fie acela care să le exploreze. Reacția președintelui a fost promptă. El s-a pronunțat contra acțiunilor întreprinse de către guvern. După ce a avut loc acest conflict care ține de resursele economice, criza a trecut la o fază de natură politică și ideologică. La sfârșitul lunii mai premierul a declarat că în Ucraina există o altă coaliție. Potrivit declarațiilor Iuliei Tymoșenko, „coaliția democratică creată în Parlament *de jure* are un avantaj de numai două voturi, iar *de facto*, în culoare, există o altă coaliție – coaliția clanurilor, împotriva cărora am luptat în anul 2004”².

În primul semestru al anului 2008, privatizarea a fost îndeplinită în felul următor:

Această politică de privatizare a fost criticată de către președinte și numită ca fiind una irațională. Președintele Ucrainei consideră că privatizarea trebuie să fie organizată, ținând seama de interesele statului. Însă, acest punct de vedere nu este împărtășit și de către Iulia Tymoșenko. Ea consideră că numai poporul are dreptul să determine derularea proceselor de privatizare. Acest popor (adică circa 30% din populația Ucrainei) a susținut-o la alegerile parlamentare din toamna anului 2007, ceea ce înseamnă că dânsa are dreptul să inițieze privatizarea în masă și să promulge niște relații economice noi.

Argumentele expuse de către Iușcenko și Tymoșenko în etapa inițială a conflictului sunt următoarele:

V. Iușcenko: „Aș dori să văd o activitate eficientă a instituțiilor politice naționale. Guvernul și Banca Națională sunt cele mai importante sectoare administrative. Ministerul de Finanțe, Ministerul de Economie și Banca Națională trebuie să stabilizeze prețurile și să regleze cursul valutar“.

Iu. Tymoșenko: „La momentul de față noi promovăm în societate o politică inteligentă. Această politică va opri inflația și alte procese economice negative. Eu consider că peste 5–6 luni toată lumea va uita de inflație. La mijlocul verii inflația o să dispară definitiv“.

V. Iușcenko: „Legile Ucrainei determină procesul de numire în postul de șef al Fondului proprietății de stat. Doar Parlamentul poate numi un candidat în acest post prin majoritatea voturilor“.

Iu. Tymoșenko: „Funcțiile de șef al Fondului de proprietate de stat vor fi îndeplinite de către A. Portnov. Acesta va face tot posibilul pentru a opri corupția și a organiza procesul de privatizare în conformitate cu procedurile consfințite de către Constituție“.

V. Iușcenko: „Privatizarea trebuie efectuată doar atunci când de aceasta va avea nevoie statul ucrainean“.

Iu. Tymošenko: „Privatizarea va fi organizată în interesul poporului și colectivelor muncitorești“.

V. Iușcenko: „Cunoscătorii reformatori constituționali au inițiat în anul 2004 o aventură politică. Poate n-ar fi rău să scriem amendamente, să formăm un comitet provizoriu de lucru și cu sprijinul liderilor politici să adoptăm noile legi... și aceasta, fără discuție, fără ziariști, fără public și fără discursuri parlamentare. Această cale este una criminală“.

Iu. Tymošenko: „Eu sunt convinsă că până la sfârșitul anului, noi vom adopta o nouă Constituție capabilă să echilibreze sistemul social-politic“.

Același ziar, din 13 iunie 2008, publică opinia expusă de către politologul ucrainean Volodymyr Fesenko. El consideră că a existat un compromis temporar de coaliție. În urma acestui compromis, președintele a obținut și a cooptat noi judecători în Curtea Constituțională. „Consider că interesul președintelui constă în aceea de a slăbi la maximum pozițiile Iuliei Tymošenko. În realitate, scăderea reiting-ului individual al premierului nu are loc“, spune același politolog.

Analistul politic Stanislav Belkovski consideră că Tymošenko dorește să ajungă la un compromis cu liderul regionalilor, V. Ianukovyci, și să adopte o nouă Constituție, care ar reduce din înputernicirile președintelui și l-ar transforma într-o figură politică pur decorativă. Acest scenariu politic a fost numit de către experți „pactul celor doi supărați pe președinte“. În legătură cu aceasta, un alt expert în domeniu, Andrei Ivanov, se întreba dacă va deveni Iușcenko „regină engleză“³, ori nu? El avea în vedere posibilitatea transformării instituției prezidențiale într-o putere simbolică, ca cea a monarhului englez.

Directorul Centrului de Cercetări ale Valorilor Politice, Oleg Donii, consideră că acest conflict este o formă a concurenței pentru concentrarea centralizată a puterii politice. Este foarte posibil ca problema să fie rezolvată doar în toamna anului 2009, atunci când vor avea loc alegerile prezidențiale. Pe de altă parte, conflictul va avea consecințe nefaste și pentru Iulia Tymošenko, în cazul că premierul nu va simți momentul în care aparatul guvernamental trebuie schimbat pe unul de opoziție. Problemele grave din economia Ucrainei pot provoca o mare neîncredere în politica promovată de către premier, oferindu-i posibilitatea de a liniști valorile crizelor sociale. De nenumărate ori Iușcenko a încercat să influențeze procesele guvernamentale, care nu țin de competența prezidențială, iar Iulia Tymošenko a neglijat deciziile președintelui, purtând o politică autonomă. Cu alte cuvinte, și președintele și premierul au ieșit în afara înputernicirilor și normelor de drept. În consecință, ei n-au fost trași la răspundere. În legătură cu aceasta, juristul Evghen Mudjuri⁴ trage o concluzie șocantă: dacă președintele și premierul pot încălca legile, atunci de ce acest lucru este interzis cetățenilor de rând?

Pe la sfârșitul primăverii, Viktor Iușcenko a observat că Iulia Tymošenko intenționează să colaboreze cu Partidul Regiunilor. De aceea, el a încercat să colaboreze nu cu această forță politică, ci cu nucleul ei financiar, și anume, cu Rinat Ahmetov. O mulțime de publicații din luna mai 2008 scriau despre

apropierea inevitabilă a forțelor proprezidențiale de pozițiile oligarhului Ahmetov, cu scopul de a înăbuși coaliția și a schimba echipa guvernamentală. Dar, toate aceste lucruri necesită o măiestrie politică deosebită, fiindcă, până la urmă, în opinia președintelui, Tymoșenko trebuie să pară vinovată de toate păcatele marii politici, iar Iușcenko să fie considerat unicul politician purtător al valorilor democratice.

Așadar, conflictul a trecut la o fază latentă și mai puțin cunoscută de presă. Publicațiile republicane și regionale inventau diferite scenarii de derulare a evenimentelor în societatea ucraineană. Apa din râul haosului politic s-a limpezit puțin doar atunci când Tymoșenko s-a întâlnit cu Iușcenko pentru a lua măsuri de stabilizare a situației social-politice. Acest lucru s-a materializat în forma unei legi noi privind „Cabinetul de miniștri“, care este una de compromis. Legea amintită nu permite președintelui să influențeze procesul de alegere a primului-ministru. Pe de altă parte, președintele poate influența procesul primirii deciziilor în cadrul ministerelor de apărare și al afacerilor externe. Legea nu reglementează relațiile dintre guvern și administrațiile regionale de stat, lăsând spațiu de manevră pentru viitoarele coliziuni.

Fosta casă parohială a Mitropoliei Bucovinei.

Informația care circula în presa ucraineană la sfârșitul lunii mai – începutul lunii iunie impunea ceva nou în relațiile politice. E unanim cunoscută axioma că orice compromis artificial n-are nimic comun cu un consens natural. Expertul A. Ivanov a propus un scenariu alternativ al evenimentelor, exprimându-l într-o formulă ciudată: „lupii întregi și oile sătule“, considerând că Iușcenko va reuși să-l atragă de partea sa pe Ahmetov. Apoi, președintele îl va numi pe Baloga în postul de premier și va forma un guvern tehnocrat. Dar aceasta nu înseamnă că președintele va rupe definitiv relațiile cu Tymoșenko. El îi va permite actualului

premier să conducă procesul de privatizare. Acaparând cârmele sistemului economic, Iulia Tymoșenko va fi de acord să nu se amestece în derularea proceselor politice și va renunța la postul de prim-ministru și apoi, în perspectivă, la cel de președinte. Cu alte cuvinte, Iușcenko dorește ca Tymoșenko să fie o figură în sfera economică, și nu în cea politică. De aceea, președintele tinde să compenseze posibila „moarte politică“ a premierului prin Rinat Ahmetov.

Publicația republicană „Fakty“ (Fapte) din 25 iunie 2008 scrie că șeful Judecătoriei Supreme a Ucrainei, Vasyl Onopenko, critică serios activitatea lui Viktor Iușcenko. El consideră că toate acțiunile președintelui mărturisesc despre faptul că acesta nu este cointeresat în rezolvarea efectivă a problemelor din cadrul sistemului judiciar. Șeful Judecătoriei Supreme s-a adresat către Viktor Iușcenko amintindu-i că președintele e responsabil de efectuarea reformei judiciare. După spusele lui Onopenko, Iușcenko trebuie să facă tot posibilul pentru a fi la curent cu evenimentele din țară, ceea ce el nu prea reușește să facă. În locul acestor acțiuni, Iușcenko preferă să influențeze instituțiile judiciare într-un mod indirect, deseori chiar nelegal. Vasyl Onopenko e mirat de faptul că Iușcenko încearcă, de exemplu, să tragă pătura judiciară pe sine și să minimalizeze componența Judecătoriei Supreme de la 95 la 16 judecători⁵.

Viktor Iușcenko însă n-a reacționat la cuvintele lui Onopenko. Din partea președintelui, la o întâlnire de presă a luat cuvântul Igor Pușkin, membru al Secretariatului prezidențial, relatând faptul că Onopenko dorește să evite problemele politice și să dea vina pe președinte. Pușkin consideră că în sistemul judiciar există probleme colosale, iar Onopenko n-ar fi împotriva ca în acest context să-și creeze o imagine pozitivă în ochii popoului. Cu alte cuvinte, Secretariatul prezidențial apreciază că Onopenko nu e chiar atât de îngrijorat de situația alarmantă care se anunță în sistemul judiciar ucrainean, ci mai degrabă se teme să nu rămână în afara postului de șef al Judecătoriei Supreme.

În felul acesta, procesele politice din Ucraina în lunile aprilie–iunie 2008 pot fi reduse la genericul „vânătoarea de regionali“, când numai aceștia puteau decide cine e învingătorul și cine e vinovatul conflictului. În momentul de față se pare că regionalii apreciază propunerile și așteaptă momentul propice acțiunii. Este foarte posibil ca, în toamna anului 2008 – primăvara anului 2009, Partidul Regiunilor și Blocul „Iuliei Tymoșenko“ să organizeze alegeri parlamentare extraordinare. Ei vor organiza concomitent cu acestea și un referendum privind aderarea la blocul NATO și statutul limbii ruse în statul ucrainean. Aceste daosuri politice vor mobiliza electoratul și-l vor face să uite de problemele anterioare. În orice caz, pe scena politică oricând pot fi inventate lucruri așa-zis mai importante ca durerile popoului, care îl vor face neapărat să uite de imitații, falsificări și abuzuri de putere politică.

PARLAMENTUL UCRAINEAN ȘI ALTERNATIVELE „MORȚII POLITICE“

Publicația regională „Libertatea Cuvântului“ din 27 iunie 2008 scrie despre criza politică din Ucraina. În articolul *Criza politică poate fi oprită de o nouă lege fundamentală* este expusă viziunea analistului politic Evhen Zaharov. El consideră că problemele social-politice, care în fiecare an acaparează societatea ucraineană, pot fi rezolvate doar pe calea adoptării unei noi Legi fundamentale. Ideile analistului în mare măsură coincid cu inovația ideologică expusă de către Iulia Tymoșenko referitoare la alegerile parlamentare din toamna anului 2007. Evhen Zaharov, ca și liderul Blocului „Iuliei Tymoșenko“, consideră că această lege ar trebui să fie expusă clar și să apere interesele societății civice. Toate aceste lucruri nu reies din Legea fundamentală adoptată de către Parlament. Textul constituțional din 1996, practic, n-a fost discutat în societate. În același timp, legea fundamentală, bazată pe principiile economiei de piață libere, nu era pe placul forțelor de stânga. Ca urmare, a rezultat un text contradictoriu și nesincer. Evhen Zaharov critică legea și consideră că ea nu prevede, pentru subiecții obișnuiți, dreptul ca ei să se adreseze la Curtea Constituțională. Multe din drepturile și libertățile consfințite de Constituția din 1996 au devenit fenomene simbolice. Prin urmare, mecanismul constituțional de apărare a drepturilor omului nu funcționează. Ucraina a devenit, de fapt, o republică unitară semiprezidențială cu Parlament, care în realitate este lipsit de împuternicirile de control. Reforma constituțională inițiată de către Leonid Kucima în anul 2004 a agravat și mai mult situația politică. Parlamentul a devenit un organ reprezentativ slab, care suferă de crize parlamentare, instituționale și electorale.

La începutul lunii iunie o mulțime de publicații scriau despre criza parlamentară și „moartea clinică“⁶ a coaliției. Năluca alegerilor parlamentare anticipate iarăși a apărut pe „Olimpul“ politic ucrainean. „Argumenty i fakty“, „Dzerkalo tyjdnea“ (Oglinda săptămânii), „Fakty“, „Kievskiy telegraf“ (Telegraful de Kiev) scriau despre acutizarea crizei parlamentare în Ucraina. În Rada Supremă opoziția nu vrea să voteze propriile proiecte de lege și cere de la forțele guvernamentale ca să declare cum că alianța parlamentară nu mai există. Văzând că eșecul politic e aproape, Blocul „Iuliei Tymoșenko“ a stopat activitatea Parlamentului pentru a nu permite forțelor de opoziție să scoată în public problemele neconvenabile coaliției. În felul acesta, Parlamentul a uitat că activitatea lui de bază este adoptarea legilor și hotărârilor politice. Frațiunile parlamentare nu pot ajunge la un compromis. Partidul Regiunilor dorește să demită guvernul și să înceapă negocierile privind crearea unei coaliții largi. În legătură cu aceasta, Volodymyr Lytvyn a accentuat că blocul său nu va fi un colac de salvare a „titanicului, care se scufundă“. Deci, alegerile parlamentare sunt inevitabile, consideră V. Lytvyn. Vestitul politolog Volodymyr Fesenko consideră că formațiunile politice nu sunt pregătite de alegeri. Colegul său, Andriy Ermolaev, a opinat că încrederea cetățenilor în politicieni a scăzut foarte mult. Recentele alegeri anticipate în Kiev au demonstrat că electoratul a fost decepționat chiar și de cei mai populari politicieni.

Pe de altă parte, mulți experți consideră că actuala situație politică nu poate fi calificată ca fiind una de criză. Același Volodymyr Fesenko menționează că sistemul nostru politic se află în pragul crizei politice. În cazul demiterii guvernului, alianța parlamentară va înceta să existe și va apărea necesitatea de a forma o nouă coaliție. Atunci, într-adevăr, vom avea de a face cu o adevărată criză parlamentară. Experții vorbesc tot mai insistent de alegeri anticipate, ca unica soluție a rezolvării crizei politice. Toate aceste lucruri nu provoacă mare optimism în societate. Președintele Ucrainei caută mijloace de a reanima coaliția. Însă, colizia existentă dintre Iușenko și Tymoșenko stopează colaborarea politică și creează probleme și mai mari în societate.

RELAȚIILE SOCIALE ȘI REPERCUSIUNILE ACESTORA ÎN CONTEXT INTERNAȚIONAL

Publicația regională „Ceas“ (Timpul) din 29 mai 2008 scrie despre modificarea treptată a atitudinii cetățenilor Federației Ruse față de alte popoare ale lumii. Rezultatele cercetărilor sociologice demonstrează că rușii consideră că statul lor are de a face cu trei dușmani periculoși: SUA, Georgia și Ucraina⁷. Cu vreo trei-patru ani în urmă rușii considerau că ucrainenii și bielorușii sunt cei mai mari prieteni ai lor. Politologul cernăuțean Igor Burkut analizează rezultatele cercetărilor amintite și încearcă să afle ce anume a provocat o modificare atât de radicală a opiniei publice. Politologul consideră că primul pas spre dușmănie l-au făcut totuși Ucraina și Georgia, care și-au declarat ca scop aderarea la blocul NATO și UE. Kremlinul, însă, consideră că o astfel de politică reprezintă un mare pericol pentru securitatea Federației Ruse. Mass-media din Rusia demonstrează cetățenilor săi că Ucraina și Georgia sunt niște state instabile, a căror populație așteaptă ca să vină cineva să-i ajute ca să scape de consecințele regimurilor politice grele. Problema constă în faptul că Moscova apreciază evenimentele conform modelelor psihologice sovietice și arhaice din punct de vedere istoric. De exemplu, în relațiile externe predomină modelul: „Cine nu este cu noi, acela este contra noastră“. Liderii Federației Ruse încă n-au conștientizat faptul că statele postsocialiste au și ele interese naționale importante.

Precum experții în domeniul politic, așa și politicienii recunosc că miturile imperiale și poveștile comunismului despre „veșnica frăție între popoare“ s-au stins odată cu dispariția Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și a URSS în genere. Pe de altă parte, politicienii n-au dreptul să permită ca miturile comuniste despre „frăție“ să fie înlocuite cu alte mituri precum „veșnica dușmănie dintre popoare“⁸. În felul acesta, politologul ajunge la concluzia că atitudinea negativă a rușilor față de statul ucrainean în mare măsură e determinată de mass-media din Federația Rusă, căreia îi place să deformeze evenimentele și să le dea aprecieri subiective.

Publicația „Argumenty i fakty“ publică un interviu solicitat politologului și istoricului german Alexander Rahr. Expertul german consideră că sistemul politic constituit în Federația Rusă reprezintă un interes deosebit pentru cercetători. Acest sistem se caracterizează prin puterea sa executivă puternică și pozițiile de neclintit ale președintelui. Președintele Federației Ruse, Dmitrii Medvedev, își întărește capitalul politic și devine o figură politică din ce în ce mai puternică. Alexander Rahr opinează că Medvedev are „eu“-l său politic și nu trebuie negat faptul că, din punct de vedere instituțional, el este diriguitorul proceselor politice din Federația Rusă. Politologul consideră că Medvedev este politicianul care „poate să aducă țara la nivelul statelor de drept și să transforme Rusia într-o forță globală“⁹. La început Medvedev părea a fi un politician cu un stil politic cam birocratic, care nu-i permitea să iasă din umbra lui Vladimir Putin. Încetul cu încetul, Medvedev își modifică stilul de adoptare a deciziilor politice. Maniera sa politică începe să se axeze pe valorile politice europene. *Apriori*, aceasta anunță o modificare a relațiilor sociale din sfera marii politici. Alexander Rahr consideră că cei care spun că Medvedev e doar o marionetă condusă direct de către Putin, n-au dreptate. Putin nu va reuși să aibă grijă de toate procesele sociale și economice. De aceea, lui Medvedev îi este sortit să aprobe de sine stătător multe decizii. Toate aceste lucruri îi vor favoriza un impuls spre o politică autonomă. Pe de altă parte, Medvedev e un om cu o viziune europeană. El a crescut într-o familie de profesori universitari și a avut acces la cărțile și muzica interzise pe teritoriul URSS. Cu alte cuvinte, speranțele poporului în modificarea liberală a politicii prezidențiale nu sunt zadarnice. Președintele Federației Ruse nu declară că se pronunță contra statelor europene, ci mai degrabă tinde să transforme Rusia într-un partener de bază pentru statele democrației dezvoltate. Dar, aceasta nu înseamnă că premierul Putin va deveni o figură politică decorativă. El va îndeplini funcția de control politic asupra realizării corecte a deciziilor administrative. De aceea, Rusia, ca și înainte, va fi un stat coordonat de Putin, dar și influențat de puterea prezidențială care devine din ce în ce mai puternică.

SPECTRUL EVENIMENTELOR REGIONALE

Ziarul social-politic și de cultură din regiunea Cernăuți „Libertatea Cuvântului“ din 13 iunie 2008 publică rezultatele unui sondaj de opinie. Cercetarea sociologică a fost efectuată de specialiștii organizațiilor obștești din ținut, cu sprijinul Direcției pentru politică internă a ARS Cernăuți și al Centrului Integrării Euroatlantice și Securității. La realizarea proiectului au participat activ profesorii și studenții Catedrei de politologie și administrare de stat de la Universitatea Națională „Iu. Fedkovyci“ din Cernăuți. Au fost intervievate circa 400 de persoane din 30 de localități ale regiunii. Conform sondajului, jumătate dintre locuitorii habar n-au cine este guvernatorul regiunii Cernăuți. 15% dintre locuitorii regiunii au încredere în primarul orașului Cernăuți, Mykola Fedoruk, ca politician local;

8,75% – în guvernatorul regiunii, Volodymyr Kuliș; 41% nu au încredere în nici un politician. Publicația „Zorile Bucovinei“ scrie în legătură cu aceasta că Maksimova Galina, conducătorul proiectului, a analizat rezultatele sondajului de opinie și a ajuns la concluzia că nivelul de încredere față de activitatea instituțiilor politice regionale a crescut. Pentru aderarea la structurile UE se pronunță 62,5% dintre locuitorii regiunii Cernăuți, iar pentru aderarea la structurile NATO – 42% din cei intervievați.

Dacă analizăm relațiile ucraineano-române din perioada 15 aprilie – 25 iunie 2008, putem observa că ele au avut o arie informativă minusculă și au fost încadrate în spectrul unor evenimente regionale. Politica e un lucru dinamic și cunoaște o mulțime de faze radicale, care, în cele din urmă, poate modifica realitatea istorică și socială. Dar, sunt unele mijloace de informare care nu prea doresc să se modifice. De exemplu, publicația regională „Ceas“ nu dorește să schimbe tonalitatea informativă a articolelor dedicate românilor și relațiilor bilaterale ucraineano-române. Pentru a clarifica puțin lucrurile, prezentăm doar titlurile articolelor: *Președintele Băsescu, ca și Antonescu, întinde mâinile asupra pământurilor ucrainene*, *Ucrainofobul din Herța*. În nordul Bucovinei, alături de alte tradiții politice și sociale se lansează tradiția morbidă a acestei publicații de a critica activitatea intelectualilor români din regiunea Cernăuți, care „nu permit copiilor români să studieze în limba ucraineană“. Conținutul articolelor publicate, în majoritatea cazurilor, e identic, se schimbă doar titlurile, care, de la un număr la altul, devin mai tăioase și mai atrăgătoare pentru publicul iubitor de „pâine și privești“. Autorii articolelor (Petro Koberko *versus* An Tonescu) argumentează toate cele spuse de dânsul prin fapte dovedite „științific“: limba ucraineană are în Ucraina un mare viitor, ea e mai bună și ce nu s-ar întâmpla, ucrainenii nu vor permite „României și Moldovei să acapareze teritoriile ucrainene“. În aceste articole deseori pot fi întâlnite cuvintele „noi“, „ucrainenii“, „ei“, „adevărul“, „viitorul“, „victoria“, care sunt niște cuvinte deșarte din punct de vedere informațional. Pentru orice politolog începător nu e o mare problemă de a constata acel fapt, că toate cuvintele amintite vorbesc despre încercarea de a construi un populism artificial și de a spune lucruri puține și neconsistente, dar care au o apreciere subiectivă. E cunoscut faptul că în secolul al XX-lea au avut loc o mulțime de conferințe internaționale ale ziariștilor. La una din aceste conferințe au fost întocmite principiile activității de bază ale ziariștilor, pe care le amintim în acest context: nu trebuie confundată informația cu aprecierea, faptul propriu-zis cu analiza sporadică, cuvintele deșarte cu concluziile rupte de context. Din păcate, încă nu toți ziariștii din regiune sunt considerați a fi ziariști adevărați.

CONCLUZII

Relațiile tensionate dintre președintele Ucrainei Viktor Iușcenko și premierul Iulia Tymoșenko au dictat tempoul și derularea proceselor politice și so-

cială. Presa ucraineană oglindea amănunțit toate aceste lucruri. Conflictul a avut la bază câteva motive economice, dar, în cele din urmă, s-a transformat într-o colizie ideologică. Forțele politice au reușit să se mascheze la timp și să facă impresia că duc o luptă cinstită. Sistemul politic ucrainean devine paradoxal prin faptul că un politician luptă cu altul, fiind în același timp într-o echipă politică. În cazul de față este foarte greu de înțeles unde este opoziție politică și unde este putere de stat.

Pe de altă parte, în presa ucraineană au apărut o mulțime de materiale dedicate scenariilor posibile de desfășurare a evenimentelor politice. Alternativele sociale, scenariile politice și pronosticurile politologice se răspândeau cu o viteză colosală în spațiul informațional din Ucraina, ceea ce înseamnă că societatea concepe politica ca un film de lung metraj. Politica devine interesantă de la sine, fiindcă include toate componentele necesare slăbiciunilor umane: ura, „moartea politică” și mulți eroi falși. O politică înșelătoare și plină de surprize neplăcute trebuie să fie ca un film modern: să nu dureze mult, să nu conțină nimic concret, iar la cel mai interesant moment – să se sfârșească. Tehnologiile politici, ca și scenariștii, inventează noi evenimente politice. Această legitate a fost descoperită la sfârșitul secolului trecut, însă societățile moderne continuă să creadă în mituri sociale și în existența politicii morale.

NOTE

- 1 Iurii Onyshkiv, *Probleme de peste hotare*, în „Argumenty i fakty”, nr. 17, aprilie 2008, p. 6.
- 2 V. Rusnac, *Cine a cauzat criza instituțională în stat?*, în „Libertatea Cuvântului”, nr. 16, 23 mai 2008, p. 3.
- 3 Andrei Ivanov, *Fugăriți în același colț*, în „Argumenty i fakty”, nr. 18, aprilie 2008, p. 8–9.
- 4 Evghen Mudjuri, *Lupta titanilor*, în „Argumenty i fakty”, nr. 18, aprilie 2008, p.5.
- 5 Vasyl Onopenko: „În privința funcționării puterii judiciare...deciziile adoptate de V. Iușenko par a fi nereglementate de statutul prezidențial”, în „Fakty”, nr. 114, 25 iunie 2008, p. 4.
- 6 V. Rusnac, *Coaliția se află în „moarte clinică”*, în „Libertatea Cuvântului”, nr. 21, 27 iunie 2008, p. 3.
- 7 Igor Burkut, *Oare suntem noi dușmani?*, în „Ceas”, nr.22, 29 mai 2008, p. 3.
- 8 *Ibidem*.
- 9 Valentina Oberemko, *Alexander Rahr: „Medvedev o să se schimbe”*, în „Argumenty i fakty”, nr. 23, iunie 2008, p. 3.

SUMMARY

In the period 15 April – 25 June 2008, the Ukrainian press mirrored the socio-political processes in Ukraine in the context of a conflict between governing forces. The Ukrainian political system is becoming paradoxical by the fact that the ruling alliance is one imposed by the political circumstances in the country. The parliamentary factions are trying in various ways to alter the existing political configuration. In proximity to the system of two and a half parties, the configuration of political forces cannot maintain its structural stability. This is why the support of a neutral force can be decisive. In the present case, this neutral force is the Party of the Regions.

If we analyse Ukrainian-Romanian relations, we can observe that these have minuscule news coverage and were framed within the spectrum of regional events. Domestic social relations often had a colossal influence on international news items. In this context, the image of the Ukrainian state was tarnished by wilfully irrational actions, provoked by Ukrainian politicians.

SPECIFICUL DEZVOLTĂRII DEMOCRAȚIEI LIBERALE ÎN UCRAINA

Vera Burdeak

Cernăuți

Ucraina a avut șansa să parcurgă o cale plină de procese instabile, precum în plan social, așa și în concepția opiniei publice. Începând cu anul 1991 în societate a avut loc o transformare a regimurilor politice. Luând în considerare conținutul termenilor de „liberalism“ și „democrație“, putem constata faptul că aceste categorii sunt interdependente și necesită o delimitare terminologică. În consecință, a apărut îmbinarea de cuvinte „democrația liberală“. În ultimul timp, în lume are loc modificarea conceptuală nu numai a ideologiei liberalismului, dar și a noțiunilor de conservatorism, precum și a celor social-democratice. Aderarea Ucrainei la cursul statelor care se dezvoltă corespunzător tempoului civilizației moderne înseamnă recunoașterea de către ea a economiei de piață, a drepturilor și libertăților personale ale cetățenilor.

Sistemul politic ucrainean s-a format conform modelului de transformare postcomunistă, care propune o formă haotică a conceptului de edificare a statului. Din momentul obținerii de către Ucraina a independenței, în societate s-a format o situație deosebită. Structurile partidelor creează doar platforme politice, care nu conțin vreun mecanism de realizare a programelor lor de bază. Cronologic, aceste procese cuprind perioada decembrie 1991 – începutul anului 1993.

În această perioadă s-a format un sistem specific al partidelor politice, care conținea unele elemente de pluralism. Pe lângă aceasta, în Ucraina a avut loc o polarizare politică în stil clasic. Pe scena politică erau reprezentate spectrele ideologice radicale: cel de stânga (socialiștii și comuniștii) și cel de dreapta (național-radicalii), care s-au format în anii 1992–1993.

Următoarea etapă a evoluției politice a fost etapa de până la alegerile din anii 1993–1994. Această etapă a determinat scopurile esențiale expuse de către partide, și anume: inventarea unor lozinci captivante pentru public, încercarea de a influența procesul legislativ pe calea adoptării unei legi electorale noi. Rezultatul acestor procese a generat adoptarea sistemului electoral majoritar, și aceasta a avut loc în condițiile recunoașterii partidului politic ca subiect deplin al sistemului electoral.

Începând cu anul 1994, Ucraina se apropie de etapa transformării în interiorul partidelor. Aici au avut loc procese de unificare a unor grupări politice mici în alianțe mari, care susțin o anumită ideologie aparte: comunistă, socialistă, social-democrată, liberală, conservatoristă.

Partidul Liberal al Ucrainei a luat ființă la Conferința de la 12 septembrie 1991. La 19 martie 2004, a avut loc cea de a VIII-a Conferință, la care partidul trebuia să decidă modul în care va participa la alegerile prezidențiale. Conducătorul partidului, V. Șcerbani, a refuzat să participe de sine stătător la alegeri. Șcerbani și prezidiul Consiliului Politic insistau asupra faptului de a se dezlipi de la blocul „Ucraina Noastră“ cu scopul de a se asocia cu forțele pro-guvernamentale, în frunte cu V. Ianukovyci. Opinia delegaților partidului s-a polarizat. Cu ajutorul metodelor de ordin psihologic și al presiunii manipulatorii, folosite de către conducătorii partidului, cea de a XIX-a Conferință a partidului, din 4 iulie 2004, a votat pentru ieșirea lui din „Ucraina Noastră“ și alipirea la coaliția care susținea candidatura lui Ianukovyci. Eșecul politic și moral al ultimului candidat a fost și un eșec total al Partidului Liberal.

Din punct de vedere istoric, gândirea liberală se formează și progresează paralel cu lumea liberalismului și a democrației. Myhailo Dragomanov considera că lumea democrației liberale s-a dezvoltat nu numai pe baza gândirii politice naționale, dar și pe baza valorilor general-europene. În Ucraina aceste idei se completează una pe alta, se amalgamează cu tradiția politică locală, care se caracterizează prin aspirații spre libertate și autonomie statală.

„Intelighenția“ ucraineană de altădată, care susținea ideile liberale și naționale, a criticat ideologia oficială a Imperiului Rus, din cauza absenței în doctrina ei a drepturilor naționale și politice. Critica se axa pe necesitatea înfăptuirii unui set de reforme. Schimbările aveau să aibă loc în condițiile reglării conflictelor civile. La originile gândirii liberale ucrainene au stat scriitorii și activiștii publici ca G. Kvitka-Osnoveanenko, E. Grebinka, I. Sreznevskyi, M. Maksymovyci, D. Duhnovyci. Asupra acestora o influență deosebită au avut-o ideile lui Schelling, care constata că misiunea politică poate fi realizată numai de acel popor care a creat o idee națională. De aceea, eforturile principale ale activiștilor ucraineni au fost îndreptate în direcția propagării istoriei, limbii și literaturii naționale în societate.

Activitatea de iluminare în masă a creat câteva premise pentru înființarea Societății „Kiril și Metodiu“. Activitatea acestei societăți constituie un exemplu clar al evoluției gândirii liberale în Ucraina.

Societatea „Kiril și Metodiu“ a fost prima organizație politică condusă de către intelectualitatea de formație liberală. Printre aceștia se găseau istoricul M. Kostomarov, scriitorul P. Kuliș, profesorul Bilozerskyi, O. Markovyci, D. Pylicikov și Taras Șevcenko. Platforma societății a fost elaborată de către M. Kostomarov în *Cartea existenței poporului ucrainean*. Această operă politică se axa pe ideea libertății, creștinismului, eliberării naționale și fraternității slave. Idealul societății a devenit statul ucrainean care trebuia să aibă forma unei republici democratice. În această republică trebuiau să fie garantate drepturile personale ale omului. Realizarea acestui ideal poate avea loc doar în cazul iluminării poporului. Societatea „Kiril și Metodiu“ pleda pentru o armonie socială dură („împăcarea moșierilor cu țărani“).

După ce a fost înfăptuită reforma din anul 1861, în Ucraina se intensifică nu numai relațiile capitaliste noi, dar și mișcarea liberală, materializată în forma obștelor (gromada). Direcțiile principale de activitate ale acestora au fost concentrate în organizarea „prosvitelor“ (organizații de iluminare în masă), studierea și

popularizarea istoriei naționale, etnografiei, folclorului, editarea și distribuirea în mase a literaturii artistice. Membrii gromadelor (comunităților) au fost intelectuali liberali. Ideile acestora erau reflectate în prima revistă social-politică ucraineană „Osнова“ (fondatori: Bilozerskyi, Kostomarov, Kuliș, Antonovycki). Însă, în anul 1863 a fost elaborată circulara lui Valuev. Activitatea gromadelor a fost interzisă. În mișcarea liberală ucraineană s-a iscat o criză.

La mijlocul anilor '90 ai secolului al XIX-lea ideile liberalismului din nou s-au răspândit în Ucraina. Tabăra liberal-democratică a decis să creeze o organizație unică. În luna septembrie 1897, Boris Antonovycki și Ol. Konyskyi au înființat, în orașul Kiev, Organizația gromadelor din Ucraina. Membri ai acestei organizații au devenit activiștii zemstvelor și reprezentanții cercurilor intelectuale. Acest lucru a însemnat o trecere a mișcării liberale de la etapa de iluminare a maselor la etapa de activitate politică.

După ce a avut loc revoluția de la 1905–1907, câțiva liberali au renunțat la activitatea politică. De aceea, Partidul Social-Democrat Muncitoresc al Ucrainei a fost desființat. Majoritatea membrilor acestui partid au intrat în rândurile Comunității Progresiștilor Ucraineni. În martie 1917, istoricul M. Hrușevskyi a fost ales șef al acestei organizații. Mai târziu această comunitate s-a transformat în Partidul Social-Federalist, care a jucat un rol însemnat în derularea revoluției ucrainene. La drept vorbind, platforma partidului nu conținea elemente socialiste. Însă denumirea partidului evidențiază vectorul social de activitate a lui. Liberalismul ucrainean, în genere, se preocupa de probleme sociale.

Printre ideologiile mișcării liberal-democrate se enumeră și primul președinte al Republicii Populare Ucrainene – Myhailo Serghiovyci Hrușevskyi (1866–1934). Responsabilitatea și puterea individuală îi erau caracteristice lui Hrușevskyi. El considera că valorile morale nu pot fi impuse poporului nici chiar de către clasa dominantă. Omul decide singur dacă vrea sau nu să lucreze pentru construirea consensului general în societate. M. Hrușevskyi scria: „Împărăția libertății poate fi obținută pe calea autostimulării și autoimpunerii, ca și Împărăția lui Dumnezeu, promisă tuturor creștinilor“. M. Hrușevskyi considera că poporul ucrainean e un popor european, deoarece acest lucru „îl determină nu numai legăturile istorice, care de secole au contopit viața ucraineană cu viața occidentală, dar și particularitățile caracterului național“. Istoricul considera că „individul european organizat“ este opus după caracter individului antiliberal, căruia îi este caracteristică absența orientărilor liberale în sfera socială și națională. Caracterul antiliberal era propagat în societatea ucraineană de către țarismul rus și puterea bolșevică, care intenționau să formeze o societate de indivizi, cărora le era caracteristică „absența propriei identități și intoleranța față de identitatea altor oameni, absența orientărilor sociale spre o viață mai bună, armonioasă și bine reglată din punct de vedere social; nerespectarea intereselor altor oameni și nerecunoașterea succeselelor lor; orientarea spre distrucții sociale și culturale; susținerea ideii că absența de cultură și de organizare socială reprezintă o valoare pozitivă“. Hrușevskyi considera că scopul dezvoltării sociale și morale a statului ucrainean este construirea „concordiei organizate“ a poporului. În felul acesta, se evidențiază câteva principii esențiale ale liberalismului. Aceste principii formează bazele tradiției liberale ucrainene.

Primatul drepturilor omului. Statul ucrainean se formează conform conceptului de libertate politică, care include drepturile omului și ale cetățeanului, respectând drepturile personale, naționale și dreptul la viață.

Primatul dreptului. Egalitatea cetățenească și juridică urmează să stabilească ordinea de drept.

Autoadministrarea. Acest principiu este o temelie socială a democrației. De aceea, institutul de autoadministrare este nu numai o formă de descentralizare politică, ci și un mecanism social.

Ideea națională. Ideea despre națiunea propriu-zisă nu aduce omenirea la libertate socială și dreptate. Trebuie căutată altă modalitate, ce va întruni interesele naționale și general-umane.

Unul din principiile democrației liberale este pluralismul social, care garantează condiții unice de luptă pentru dominația politică și rezolvarea conflictelor posibile. Pluralismul stabilizează echilibrul social și menține consensul politic. Principiile pluralismului alături de sistemul ramificat al puterii politice formează un mecanism efectiv de construire a concordanței politice și garantează un regim cu caracter optim de susținere a democrației.

Pentru a nu permite majorității totalitare să încalce drepturile minorităților, democrația segmentează societatea în mai multe grupuri. Asocierea acestor grupuri în scopuri distructive este ireală și imposibilă.

Din punct de vedere al perspectivei naționale, procesele amintite sunt și acum actuale. Secolul al XX-lea a fost pentru ucraineni o epocă dificilă. Eșecurile social-economice au constituit o lecție istorică pentru națiune. Imaginea deformată a acestui secol o regăsim în opinia publică. Ea a fost influențată de miturile comuniste, de nostalgie, scepticism politic față de „viitorul-trecut“ și de credință naivă în posibilitatea integrării în spațiul european politic și economic. Opinia publică a trecut printr-o perioadă de catastrofă morală, care consta în eliminarea cu forța a sentimentelor și conștiinței confesionale.

Cultura națională, ca și cultura politică, se bazează pe o anumită religie, mai concret – pe credință. Pentru progresul național cultura poate să devină un reper esențial. În cazul dat, cultura este lipsită de valori morale și confesionale. De aceea, cultura nu poate iniția o restructurare democratică și nu poate crea o identitate națională majoră. Cultura ucraineană a supraviețuit mult timp în condițiile ortodoxismului, a existenței dogmelor și a standardelor politico-ideologice și etnoculturale. Normele și legitățile numite mai sus au stagnat procesul de formare a conștiinței naționale și a tradițiilor politice. În momentul de față, aceste tradiții se vor naște în urma dialogului internațional.

În condițiile independenței politice, Ucraina pretinde la un dialog interstațial uman, care ar cuprinde strategii și valori spirituale. În cazul când omenirea va fi în procesul de formare a viziunii umaniste bazate pe valorile liberal-democratice, atunci Ucraina va fi nevoită să se acomodeze la noile condiții. Acest proces e real, deoarece cultura și conștiința etnică se axează pe valori creștine și morale. Aceste valori sunt orientate spre dezvoltarea grupelor sociale (familia, națiunea, poporul) în cadrul unui sistem social-politic și tehnologic unic. De aceea, conceptul socio-uman de dezvoltare a statului ucrainean trebuie să se bazeze pe valorile democrației liberale: omul, libertatea, dreptatea. În plan global, existența

posibilităților generale de dezvoltare a societății și prezența noastră la procesul de edificare a politicii globale impune societății ucrainene niște condiții unice de garantare a libertăților individuale și de formare a responsabilității în cazul încălcării oricăror libertăți. Acest lucru poate fi realizat numai atunci când valorile și interesele din societatea ucraineană vor coexista cu standardele civilizației european-atlantice. Evident că dezvoltarea noastră socială, economică, culturală și informațională în cadrul proceselor globale este imposibilă fără sporirea nivelului inovațiilor sociale. Fără investiții sistematice în dezvoltarea resurselor umane, societatea n-are nici o șansă de a parcurge cu succes perioada de tranziție politică. Realizarea modelului antropocentrist de dezvoltare a societății este posibil doar în cazul recunoașterii valorilor liberale de către stat. Aceasta înseamnă că sursa de dezvoltare a societății trebuie să devină cultura. Pentru a dezvolta cultura, știința și învățământul avem nevoie de câteva concepte noi de politică publică în sfera spirituală. În condițiile globalizării, cultura devine unicul factor de dezvoltare a societății și de formare a armoniei civice. Unificarea spirituală a Ucrainei poate fi realizată doar în baza valorilor culturale. Valorile naționale culturale vor consolida poporul ucrainean ca națiune politică europeană.

Aceste principii ale democrației liberale mărturisesc despre faptul că în condițiile sistemelor democratice se produce eliberarea spirituală a omului.

În același timp, doctrina democrației în varianta sa clasică este foarte departe de idealurile exercitării puterii de stat de către popor. Există câteva carențe ale democrației liberale clasice: limitarea socială și de clasă, formalismul, absența garanțiilor juridice și ale reperelor pentru păturile sociale neasigurate material; transformarea democrației într-o competiție a „sacilor cu bani“; limitarea democrației și activității politice; minimalizarea rolului statului în procesul reglării sociale și stabilirii ordinii de drept; individualismul exagerat, negarea apartenenței omului la anumite grupuri și clase sociale.

Carențele democrației liberale au determinat apariția mișcărilor muncitorești (socialiste, comuniste) și a doctrinelor democrației noi, care încearcă să realizeze conceptul liberal prin alte mijloace.

Modelul democrației colective (socialiste sau proletare) are menirea de a înlătura toate neajunsurile numite mai sus. Această doctrină se bazează pe conceptul marxist cu privire la societate și, de fapt, este o alternativă la conceptul democrației liberale, ale cărei valori general-umane nu au fost luate în considerație de doctrina democrației colective. Scopul esențial al modelului democratic din trecut era perfecționarea caracterului formal al acestuia. Acest model este destul de conceptualizat, însă tentativele practice de a-l realiza în fostele republici socialiste n-au avut nici un succes. Eșecul ca noțiune practică a îmbunătățit însă teoria și practica democrației liberale.

BIBLIOGRAFIE

- 1 Dragomanov, M. P., *Opere alese*, Kiev, 1991.
- 2 Ermilov, E.P., *Politologie*, Cerkasy, Editura „Vidlunnia“, 1998.
- 3 Gelei, S. D., Rutar, S. M., *Politologie*, Kiev, Editura „Znannea“, 1999.
- 4 Kyrycenko, M. G., *Bazele politologiei*, Kiev, Editura „Lybidi“, 1995.
- 5 Pugaciov, V. P., Soloviov, A. I., *Vvedenie v politologhiu*, Moscova, 1998.
- 6 Radughin, A. A. (ed.), *Politologie*. Un curs de lectii. Moscova, Editura „Tsentr“, 1999.
- 7 Semkiv, O.I. (ed.), *Politologie*, Lviv, Editura „Svit“, 1994.
- 8 Senchenko, M., *Democrația liberală – arma războiului invizibil*, www.ukrvybir.com/index.php?go=news&in=view&id=313
- 9 Unpelev, A. G., *Politologhia: vlasti, demokratia, licinosti*. Uchebnoe posobie, Moscova, 1994.

SUMMARY

Over the last few years, the concept of liberalism has undergone a change. This has given rise to a liberal democracy, which, ultimately, is a logical synthesis of the two classic political and ideological forms. Historically, Ukrainian liberalism has existed in many forms. It was influenced by the Ukrainian national model in the nineteenth century and by the movements of the European Enlightenment. For this reason, the Ukrainian nation is part of the family of European peoples, not only from a geographical but also a spiritual point of view.

In the circumstances of political independence, Ukraine aspires to inter-state human dialogue, which would comprise new spiritual strategies and values. If mankind were to initiate a formative process of humanist vision based on liberal-democratic values, Ukraine would be obliged to adapt to the new political conditions imposed by the imperative of the times. Ukrainian ethnic culture and awareness might base themselves on Christian values, which are moral in origin. These values are oriented toward the development of social groups (the family, the nation, the people), within the framework of a unique socio-political and technological system. This is why liberalism has the opportunity to become a signpost for the accelerated modernisation of an independent Ukrainian state.

UNIVERSITĂȚILE MULTICULTURALE – PRODUSUL UNOR CONTEXTE POLITICE ȘI TRADIȚII LINGVISTICE

Alexandrina Cernov

Cernăuți

Pincipalul argument în favoarea unei Universități multiculturale (bilingve sau multilingve) ar fi necesitatea promovării, în anumite regiuni, a unei politici de dezvoltare a bilingvismului, a unor condiții acceptabile de exprimare și afirmare a identității naționale, a accesului la învățământul superior în limba maternă a minorităților naționale și lingvistice. Problema nu este nouă.

Una dintre primele experiențe de organizare programatică a unui învățământ bilingv universitar, – ca instituție capabilă „să creeze legături durabile între tinerii din diferite culturi” și să „năruie antipatiile firești, dar deplorabile dintre cetățenii aceleiași țări” – s-a realizat încă la 1848 în Canada, cu scopul de a armoniza cultura franceză și britanică. Printre alte țări, în care învățământul bilingv a devenit o necesitate, iar promovarea diversității lingvistice și culturale constituie și astăzi o valoare, se numără Italia, Finlanda și Elveția. Scopul lor de a dezvolta multiculturalitatea și interculturalitatea a depășit de mult concepția eronată că ele ar sluji doar interesele minorităților. Studiarea experienței acumulate în aceste universități ne arată că ele sunt chemate să slujească și să ofere șanse egale, atât minorității, cât și majorității. Sunt evidente și avantajele cunoașterii limbii minorității de către majoritate, iar dezavantajele monolingvismului tradițional sunt deja confirmate în activitățile din sferile publice de angajare și chiar în relațiile interstatale.

Originile și misiunea universităților bilingve sunt de cele mai multe ori politice, sunt strâns legate de specificul și nevoile regiunilor; sunt condiționate de contextul istoric, politic și de tradițiile lingvistice care dictează perspectivele sociopolitice. Este cert că țările, în care există și sunt promovate instituțiile superioare de învățământ bilingve, iar societățile folosesc mai multe limbi circumscrise din punct de vedere geografic, au mari șanse de dezvoltare. Astăzi, când crește importanța limbii engleze, care a căpătat deja o notă dominatoare, mai ales în domeniul științific, universitățile prestigioase introduc și predarea unor obiecte în limba engleză. A crescut și numărul celor ce doresc să însușească mai profund limba engleză. Este cunoscut, de exemplu, faptul că la noi, din cauză că în școlile din localitățile românești lipsește această posibilitate, mulți elevi, studenți și tineri specialiști recurg la serviciile particulare ale profesorilor de engleză. În regiunea Cernăuți, de exemplu, ucrainenii de la diferite facultăți și tinerii specialiști recurg la aceleași servicii particulare ale profesorilor de limba română, ceea

ce denotă conștientizarea de către generația tânără a importanței cunoașterii limbilor regionale în practica lor profesională, socială și politică, a necesității de cunoaștere a limbii române.

O universitate bilingvă, cu obiective academice și educaționale clare, ar asigura un cadru armonios de interferențe multilingvistice, multiculturală și interconfesională, ar pregăti condiții de egalitate între etnii (atât majorității cât și minorității), ar contribui esențial la dezvoltarea locală, regională și internațională, din punct de vedere social, economic, cultural și politic, în acord cu toate nevoile întregii comunități. Promovarea bilingvismului va plasa astfel de universități pe o poziție mult mai favorabilă în rândul celorlalte instituții de învățământ superior. Susținerea bilingvismului și a dialogului intercultural în cadrul universității ar avea o influență hotărâtoare asupra relațiilor interetnice și interstatale.

Ca studiu de caz, în ceea ce privește nevoia promovării instituțiilor bilingve, este situația din cele trei regiuni din Ucraina, cu o considerabilă populație românească: Cernăuți, Odesa și Transcarpatia. La Cernăuți, unde există o bază reală de a deschide o Universitate bilingvă, vom constata, apriori, că educația în spiritul interculturalității și multilingvismului nu este practică și în instituțiile superioare de învățământ, cu toate că aceasta ar stopa și provocarea conștientă sau inconștientă a românofobiei, care, *nolens volens*, se promovează, mai ales în presa regională de limbă ucraineană. Excelează în acest sens ziarul panucrainean și antiromânesc „Ceas“ (redactor: Petro Kobevko, liderul naționaliștilor ucraineni), susținut și de publicația românească „Clopotul Bucovinei“* (fondator: Arcadie Opaț; director: Ioana-Andreea Pânzaru; președinte de onoare: Alexandru Racoviță-Flondor). În paginile acestei reviste P. Kobevko este prezentat ca „internaționalist“ și „simpatizant“ al României și este caracterizat laudativ: „Mă întreb – scrie liderul ucrainenilor din România, Vichentie Nicolaiciuc, autorul articolului, analist în relațiile româno-ucrainene și ex-deputat în Parlamentul României din partea minorității ucrainene din România – de ce liderii români din Cernăuți își exprimă nemulțumirea că Petro Kobevko luptă pentru dreptate și adevăr, indiferent dacă aceste valori se plasează de partea ucrainenilor, românilor sau a altor popoare, fără a se abate de la principiile sale jurnalistice“ (...) „Dincolo de activitatea merituoasă de jurnalist autentic, Petro Kobevko desfășoară o prestigioasă activitate, e deputat în Rada Regională Cernăuți și lider politic al Blocului Forțelor Naționaliste din Bucovina“ („Clopotul Bucovinei“, nr. 2 [51], 2008).

Desigur că nu poate fi trecut cu vederea unul dintre cele mai revoltătoare, din punctul meu de vedere, materiale antiromânești din ziarul „Ceas“, ziar care se specializează, de fapt, în instigarea românofobiei. Petro Kobevko, căruia îi place să se mai iscălească și An Tonesu, a fost printre primii care, atunci când în 1997 s-a pus problema înființării la Cernăuți a unei Universități bilingve, s-a ridicat împotriva acestei inițiative, susținute de către liderii românilor din Ucraina. Cu orice ocazie, ziarul își îndreaptă atacurile, uneori mult prea violente, nu numai împotriva românilor din Bucovina și a unor personalități aparte, dar și

---

* Revista „Clopotul Bucovinei“, editată de Societatea pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu“ din Cernăuți, Ucraina, Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului din regiunea Cernăuți – Ucraina (președinte: Arcadie Opaț) și Asociația Culturală „Iancu Flondor“ din Rădăuți – România.

împotriva României. Se inventează și se impune un punct de vedere artificial în ceea ce privește existența unui așa-numit „conflict ucraineano-român care mocnește latent la Cernăuți“, iar orice doleanță a minorității românești din Ucraina este prezentată ca „atentat la suveranitatea Ucrainei“. O oarecare Lesia Huțuleak, cu pretenții de analist și bun cunoscător al problemei românești și al relațiilor româno-ucrainene, publică, de exemplu, în ziarul din 28 decembrie 2006, un material, în care pretinde că „a depistat adevăratele cauze“ care „vor provoca foarte curând un conflict ucraineano-român“(?!). Facem trimitere la acest material, nu numai pentru că este reprezentativ pentru punctul de vedere al ziarului, dar, în modul cel mai direct se referă la tema în cauză – învățământul în limba română la Cernăuți. Printre factorii decisivi care ar favoriza „un conflict româno-ucrainean“, autoarea, cu incompetența de care poate da dovadă o persoană rău-voitoare, enumeră existența școlilor cu limba română de predare, a orelor (mult prea multe după părerea ei) de emisie în limba română la Radio și Televiziunea din Cernăuți, a activității societăților de cultură românească, a bisericilor, în care serviciul divin se oficiază în limba română, a faptului că Guvernul României susține material activitatea culturală a românilor etc. De fapt, orice fel de activitate a românilor din regiune o deranjează pe autoare. Dar s-a gândit ea, oare, la efectul pe care îl va avea acest material instigator, în relațiile dintre cele două etnii, care, în lipsa unui dialog intercultural, înlocuit cu publicații incendiare de acest gen, într-adevăr ar putea să condiționeze în viitor conflicte grave?! Nu cred că acest fel de gândire optuză poate fi numit vigilență ori patriotism, ci, mai degrabă, iresponsabilitate față de viitorul Ucrainei, care-și dorește integrarea europeană! Cititorul ucrainean, care nu cunoaște limba română și nu are posibilitatea de a citi presa în limba română, nu este în contact direct cu persoane de origine română, primind o informație preparată cu astfel de ingrediente românofobe, se va înarma cu o nouă doză de antiromânism și intoleranță. Oare, aceasta este chemarea unui ziarist? Să dezbină popoare ce locuiesc de veacuri împreună pe acest pământ binecuvântat al Bucovinei? Iar redactorul-șef al ziarului nu numai că tolerează astfel de publicații, dar se implică și personal în promovarea românofobiei.

Articole de acest gen, care sunt destul de frecvente în această publicație, denotă lipsă de inteligență și cultură, de clarviziune și perspectivă de integrare europeană. Este doar o simplă dovadă de ignoranță și de necunoaștere a specificului bucovinean, devenit de mult „model de comunicare interetnică“. Oare, dom-nul redactor-șef, Petro Koberko, și fanii lui de la „Clopotul Bucovinei“ nu-și dau seama că tradițiile multiseculare, care s-au instituit în Bucovina, nu pot fi șterse cu buretele?

Misiunea universităților multiculturale se concretizează prin promovarea învățământului și a cercetării științifice în mai multe limbi, în concordanță cu exigențele unei societăți bazate pe cunoaștere, educare și integrare în circuitul de valori universale. Atașată tradiției gândirii libere, libertății academice, recunoașterii drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, pluralismului politic, democrației și principiului supremației legii, Universitatea bilingvă favorizează dialogul intercultural, asigură echilibrul dintre democrație și participarea activă a comunității.

Universitatea din Cernăuți.

La Cernăuți tradițiile de conviețuire pașnică între diferite naționalități s-au statornicit și au evoluat într-o atmosferă de multiculturalism și multilingvism, iar existența unei Universități multiculturale ar constitui astăzi o alternativă la atacurile, mult prea frecvente și violente, la adresa românilor din regiune, la naționalismul exacerb, care, astăzi, din păcate, capătă amploare, devenind mai mult sau mai puțin agresiv, acesta fiind promovat fie din inițiativa unor persoane fizice, fie a mass-mediei sau chiar a unor funcționari ai instituțiilor administrative de stat.

Din anul 1997 – an care s-a întipărit bine în conștiința noastră – un an al promisiunilor și al entuziasmului românilor, susținut de semnarea *Tratatului de bază* și a *Acordurilor* româno-ucrainene dintre ministerele de învățământ, cu implicarea în rezolvarea problemei (atunci ni s-au părut efective, cu multe promisiuni și perspective) a unor societăți și deputați, la nivel de Parlament, și până în prezent – am citit mult despre experiența și tradițiile unor universități bilingve din țările în care conviețuiesc mai multe comunități lingvistice, la fel – și despre originile, misiunea și funcționarea acestora.

Propunerile cu privire la promovarea unui *Proiect* al Universității multilingve la Cernăuți (ca Universitate independentă sau în cadrul Universității existente), elaborate în 1997 de un grup de profesori români de la Universitatea de Stat din Cernăuți, au fost înaintate autorităților ucrainene și românești și sprijinite de toată comunitatea prin peste o sută de mii de iscălituri, adunate atunci de Alianța Creștin-Democrată a Românilor din Ucraina (ACDR).

În virtutea acestei idei nobile, grupul de profesori de etnie română se angaja să elaboreze criteriile generale privind organizarea învățământului universitar în limba română din Cernăuți, care ar fi deservit toate instituțiile de învățământ mediu și superior din Ucraina: structura, planul de învățământ, potențialul academic, efectivul de studenți, reieșind din populația școlară românofonă

a celor trei regiuni din Ucraina (Cernăuți, Transcarpatia și Odesa), de asemenea baza tehnico-materială, colaborarea cu alte instituții de învățământ superior din Ucraina, Republica Moldova și România, posibilitatea de a primi studenți din alte țări. Era un proiect curajos, ambițios și necesar.

Nimeni însă nu a dus lucrurile la bun sfârșit, nu s-a interesat ulterior de „soarta“ acestor demersuri. Astăzi, societățile noastre, destul de numeroase, nu se mai agită în jurul acestor probleme, poate că mai putem auzi despre necesitățile învățământului superior în limba română în timpul alegerilor parlamentare. Dar și atunci, lozincile sunt foarte anemice!

Între timp, publicațiile antiromânești s-au înmulțit, ca ciupercile după ploaie (fie-mi iertată expresia), devenind din ce în ce mai dure și mai multe. Mai frecvente sunt atacurile împotriva acelor personalități care se mai angajează, cu tot riscul, să promoveze ideile de perfecționare a învățământului în limba română sau a respectării drepturilor minorității românești etc. Se interceptează telefoanele, se fabrică minciuni care sunt menite să creeze legende fabuloase unor personalități etc. Metodele lor sunt vechi, iar scopul este același – de a stopa activitatea unor personalități care mai lucrează în domeniile culturale și științifice.

Actualitatea problemei este confirmată și de discuțiile inițiate în țările europene la diferite nivele. Astfel, în martie 2000, la București, a fost organizat de UNESCO–CEPES un seminar pe tema care ne interesează implicit, „pentru o mai bună cunoaștere a acestui tip de instituții“ (vezi revista „Altera“, *Universități multiculturale*, nr. 16, 2001). Și, parafrazându-l pe Miron Costin, am tot așteptat vremuri mai bune și am tot amânat scrierea acestui material, până când am înțeles, că problema creării unei Universități bilingve la Cernăuți devine din ce în ce mai stringentă și, deci, necesită declanșarea unor discuții care, în timp, ar putea pune bazele unor noi demersuri, mai calificate și mai bine argumentate. Am constatat că și noi, și colegii noștri ucraineni, care reprezintă națiunea titulară, încă nu suntem pregătiți moral, economic, dar de ce nu – și teoretic, pentru a insista asupra acestui demers, sau chiar pentru a reacționa firesc la necesitatea de a inaugura o instituție bilingvă româno-ucraineană de învățământ superior.

Fantoma Universității bilingve la Cernăuți mai planează și astăzi deasupra noastră, dorită de români și contestată, deocamdată, de ucraineni.

La Cernăuți, contextul unor tradiții istorice, lingvistice și multiculturale sunt cu totul deosebite – specificul istoric și socio-politic al regiunii, situarea ei geografică impune dezvoltarea unei politici de bilingvism în cadrul unei Universități multiculturale.

TRADIȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI BILINGV LA UNIVERSITATEA DIN CERNĂUȚI

Învățământul bilingv la Universitatea din Cernăuți are o tradiție seculară, începând chiar din anul 1875, anul inaugurării ei, după care urma să se înființeze catedrele de limba română și limba ucraineană, unde unele obiecte erau predate în limbile germană și română, respectiv – germană și ucraineană.

Voi evoca doar câteva momente din perioada în care românii din Bucovina luptau pentru înființarea unei instituții superioare de învățământ în limba română în Austria. În 1868, Eudoxiu Hurmuzaki, susținut și de alți intelectuali români, a pus în discuție problema necesității unei Academii de Drept la Cernăuți. La adunarea generală a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina din 5 februarie 1868 a fost prezentat raportul Comisiei pentru înființarea unei catedre de studiere a istoriei naționale și a fost adoptată concluzia Comisiei de a deschide un curs de istorie națională. Ioan G. Sbiera a prezentat *Raportul Comitetului pentru înființarea unei catedre de istorie națională*, iar A. Hurmuzaki a ținut discursul *Carele este caracterul și tendința învățământului public la noi*, în care menționa: „E bine să creștem și să învățăm, rămânând și prin școală, și toată viața, români...” (discursul a fost republicat în revista „Glasul Bucovinei” la rubrica „Restituiri”, an. I, nr. 2, 1994, p. 136–150).

Lupta pentru înființarea unei facultăți românești a fost inițiată de societățile de cultură din Austro-Ungaria. Astfel, ASTRA din Sibiu s-a adresat societăților din Arad și Cernăuți în vederea unei colaborări pentru susținerea acestui demers foarte important pentru români. La Cernăuți, adresarea fusese discutată în cadrul ședinței Comitetului Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina din iunie 1871, președinte Gheorghe Hurmuzaki. Un an mai târziu, în iulie 1872, Ioan Sbiera propune cu insistență înființarea unei Universități la Cernăuți, în care să fie respectate cerințele populației românești.

La 23 noiembrie 1872, deputatul român Constantin Tomașciuc, consilier la Tribunalul din Cernăuți, susținut de arhimandritul Bendella, de deputatul român Oreste Reney și Eudoxiu Hurmuzaki, a înaintat în ședința Dietei bucovinene propunerea ca guvernul din Bucovina să pună oficial problema înființării unei universități la Cernăuți. Tot Tomașciuc a prezentat în ședința Parlamentului vienez din decembrie 1874 *Memoriul Societății pentru propagarea științelor în Cernăuți*, în care se cerea, de asemenea, înființarea unei Universități la Cernăuți.

Parlamentul vienez, care discuta la acea perioadă necesitatea înființării în Austria a unei noi universități, ajunge, în urma unor îndelungate dezbateri, la hotărârea de a înființa o universitate germană la Cernăuți. Motivele erau mai multe, însă două au fost convingătoare: primul era argumentat de necesitatea unei universități pentru germanii din estul monarhiei (după polonizarea Universității din Lwow, aceasta nu mai putea fi frecventată de germani, dar și de alte naționalități); al doilea era prilejuit de apropierea sărbătoririi jubileului de o sută de ani de la „alipirea” Bucovinei la Austria. Deci, Universitatea din Cernăuți urma să devină o universitate de propagare a limbii, științei și culturii germane. Cerințele românilor din Bucovina nu fuseseră respectate nici de această dată. Istoricul

bucovinean Teodor Balan reproduce într-un articol atmosfera încordată din ședința Parlamentului de la Viena, care se ținuse la o lună după ce se hotărâse înființarea Universității din Cernăuți: „Pentru Bucovina vorbi deputatul Gheorghe Hurmuzaki. El regretă că dorințele românilor din Austro-Ungaria nu se vor satisface cu prilejul înființării Universității din Cernăuți. Românii formau, în monarhia austro-ungară, un grup compact de trei milioane de suflete, în plus, erau o populație autohtonă. Li se cuvine o universitate românească! Făcând aluzie la acțiunea ASTREI din Sibiu, el zise că între românii din Austro-Ungaria s-au aranjat colete pentru înființarea unei Academii de Drept românești, cu sediul în Ungaria, Ardeal sau Bucovina“.

Istoria Universității din Cernăuți se structurează în patru perioade: germană (1875–1918), română (1919–1940), sovietică (1945–1989) și ucraineană (1989 – până în prezent). Universitatea, din 1875 și până astăzi, a rămas o instituție științifică și de învățământ de prestigiu, care instruiște în continuare tineretul bucovinean, indiferent de limba de predare (germană, română, rusă sau ucraineană, ca limbi oficiale) și de naționalitate.

Catedra de filologie română și clasică menține și astăzi treaz sentimentul de identitate națională a românilor din regiunea Cernăuți. Studenții de la această catedră, ca și cei de la specialitatea de „limbă ucraineană pentru școli românești“ învață astăzi, ca și în perioada sovietică, în două limbi – română și rusă, română și ucraineană. Subliniem că studenții și profesorii de origine română din Cernăuți au fost și sunt bilingvi, aici existând o tradiție îndelungată de învățământ bilingv: român-german, român-rus și român-ucrainean. Mulți dintre ei participă activ și la viața științifică din România (vezi amănunte în articolul *Universitatea din Cernăuți în contextul evenimentelor premergătoare inaugurării*, în revista „Glasul Bucovinei“, an. II, nr. 3, 1995, p. 59–67). Bilingvismul activ al profesorilor și studenților români, desfășurarea activității științifice în două sau trei limbi (română, rusă și ucraineană) le oferă o perspectivă europeană de realizare în plan profesional, aceștia având posibilitatea de a se folosi de rezultatele științifice ale celor trei metodologii și de a se integra în știința și cultura a trei popoare, iar prin intermediul lor și la cea universală. Cunoașterea unei limbi romanice și a două limbi slave (rusa și ucraineana) înlesnesc studenților noștri (indiferent de specializare și de limba de predare) și însușirea altor limbi străine; deschid porțile spre alte lumi și culturi, în general spre integrarea în știința și cultura europeană. Să renunțăm oare atât de ușor la această favoare?! Șansele absolvenților Universității cernăuțene, vorbitori de limba română, precum și ale absolvenților școlilor românești de a se realiza în plan profesional, cultural și științific sunt mult mai mari. Putem aduce multe exemple în acest sens. Și aceasta în pofida agitației (care se duce prin satele românești din regiune) de a vorbi și a învăța doar în limba ucraineană.

O situație similară de învățământ bilingv a existat la Cernăuți și la Institutul Teologic, „care și-a deschis porțile la 4 octombrie 1827“. Acad. Vladimir Trebici, fost student, o perioadă de timp, al Facultății de Teologie a Universității, menționa într-un articol publicat în revista „Glasul Bucovinei“ (an. II, nr. 1, 1995, p. 49–55): „Provenit din școala clericală, noul institut avea grad universitar, «alumnii» se recrutau din[tre] absolvenții liceului din Cernăuți, înființat în 1808. Iată și disciplinele predate în 8 semestre: istoria bisericească, arheologia biblică,

Fosta casă a lui Sextil Pușcariu.

introducerea în Testamentul Vechi și în Testamentul Nou – toate în limba latină; dreptul bisericesc, dogmatica și morala – în limba greacă; teologia pastorală, catehetica și pedagogia – în limba română. În timpul păstoriei episcopilor Dositei Herescul, Daniel Vlahovici și Isaia Baloșescu (1775–1835), limba oficială a Diecezei Bucovinei era limba română. Episcopul Eugeniu Hacman a introdus, în 1838, și limba ucraineană. Dar tot acest episcop a dispus ca la Institutul Teologic limba latină să fie înlocuită cu limba română, la disciplinele menționate, luând și măsura ca să se înființeze școala elementară de «dascăli» (cantori)“.

După înființarea Universității din Cernăuți („Alma mater Francisco-Josephina“), Institutul Teologic a fost încorporat în Facultatea de Teologie. Limba de predare la această facultate era germana și doar teologia practică era predată în limbile română și, respectiv, ucraineană, în dependență de originea etnică a studenților. Atunci învățământul multilingv s-a impus dintr-o necesitate, neconștientizată de noi nici până astăzi (pentru că nu-l cunoaștem și nu este practicat), istoria ținutului natal, mai ales cea a învățământului, nu a fost predată sau a fost falsificată. E ușor să duci în eroare un popor, dacă acesta nu-și cunoaște originile și istoria. Astăzi, se duce o luptă perseverentă împotriva limbii române, cel mai important bastion al conștiinței naționale.

Tradiția predării bilingve a fost continuată ulterior la Facultatea de Filologie, studenții studiind în două sau trei limbi: română, rusă și ucraineană – în perioada sovietică (până la 1991), română și ucraineană – în perioada ucraineană. Până în anii '60 ai secolului trecut se predă în limba română și la alte facultăți. Din păcate, astăzi, experiența predării în două limbi, practică și acum cu succes la Facultatea de Filologie, nu a fost preluată și pentru așa-numitele „grupe românești“ de la celelalte facultăți, cu toate că persoane din conducerea Universității și a Administrației Regionale vorbesc despre existența unor astfel de grupe, ceea ce este o ficțiune. De obicei la întâlnirile interstatale, autoritățile ucrainene fac declarații ipocrite despre existența la Universitatea cernăuțeană a

„grupelor românești“, aceleași declarații se fac și în fața onorabilelor comisii ministeriale sau mixte și chiar în cadrul unor discuții cu liderii intelectualității românești, cum s-a întâmplat la ultimul *Congres al Intelectualității* din decembrie 2005. Tema respectivă nu a fost dezbătută și nu s-a mai discutat nici în presa de limbă română, nici între liderii societăților românești, nu a fost preluată de către deputații români, nimeni, inclusiv studenții, nu a sesizat ipocrizia acestor afirmații, pentru că imaginea, absolut falsă, a acestor „grupe românești“ ascunde de fapt situația reală. Adevărul este că studenții din așa-numitele „grupe românești“ tot în limba ucraineană învață, însă românii sunt puși într-o situație stranie, de izolare, în grupe aparte, de colegii lor ucraineni, cu care ar fi putut cel puțin să converseze în limba ucraineană, deoarece sunt lipsiți de posibilitatea de a comunica cu ei curent, în timpul seminarelor. La Facultatea de Istorie, de exemplu, nu există de fel o grupă românească, nu se învață nici istoria românilor, adică istoria celei mai numeroase minorități din regiune, și nici istoria țării vecine. Limba română se învață aici doar facultativ, ca limbă străină. Studenții de origine ucraineană, care doresc să-și însușească limba română curentă, sunt constrânși să recurgă la serviciile unor instituții particulare sau a unor profesori de limba română.

Problema rămâne în continuare deschisă pentru tratative și discuții, la care ar trebui să se angajeze nu numai liderii comunității românești, cu discursuri devenite deja proverbiale, ultrapatriotice de tip „Cațavencu“, și demersuri ce „dorm în pace“ prin sertarele demnitarilor, dar și autoritățile ucrainene, și profesorii, părinții, studenții, și elevii claselor superioare, aceștia din urmă fiind persoanele cele mai cointeresate în rezolvarea cât mai grabnică a problemei. De fapt, cointeresată ar trebui să fie atât comunitatea română, cât și cea ucraineană, deoarece o Universitate multilingvă este, după cum am arătat mai sus, o favoare pentru toți, indiferent de naționalitate. Este evident faptul că revigorarea demersurilor comunității românești pentru inaugurarea la Universitatea cernăuțeană a „liniei de predare în limba română“ rămâne actuală în continuare. Acesta ar fi astăzi *demersul socio-politic cel mai important al deputaților noștri*, care ar trebui să dea dovadă de mai mult curaj și mai multă perseverență în acest sens. Poate că această temă va fi discutată la următorul *Congres al Intelectualității Românești* sau la un eventual *Congres al Românilor din Ucraina*. Poate...

La replicile iresponsabile ale unor personalități ucrainene din Cernăuți, că ucrainenii din România nu au școli de predare în limba maternă, iar românii din Ucraina au astfel de școli, răspundem prin argumente foarte clare: la Cernăuți a existat o tradiție a învățământului românesc pentru care românii s-au luptat încă din perioada austriacă. Școli cu limba română de predare (pe atunci numită moldovenească) au existat și în perioada sovietică, Ucraina le-a moștenit doar, iar acum promovează prin instituțiile și publicațiile sale o politică consecventă de minimalizare a importanței învățământului în limba română. Nu ne rămâne decât să propunem minorității ucrainene din România (poate chiar și din alte țări) să lupte mai insistent pentru promovarea învățământului în limba ucraineană, să se intereseze nu numai de intrigile din interiorul comunităților ucrainene din România sau a celor românești din Ucraina. Concludente în acest sens sunt publicațiile frecvente ale liderilor ucraineni din Suceava în ziarele sucevene și cernăuțene, publicații care nu sunt de bun augur. De parcă ei și-au rezolvat celelalte probleme!

La Cernăuți asistăm deocamdată la dezlănțuirea unei propagande acerbe prin care părinții sunt influențați să ceară deschiderea de clase cu limba ucraineană de predare în comunele cu populație majoritară românească, „răspândacii“ argumentându-și pozițiile prin faptul că elevii care vor cunoaște mai bine limba ucraineană își vor putea continua studiile în Ucraina și-și vor găsi mai ușor locuri de muncă. Dar părinții și activiștii de la direcțiile de învățământ și-au pus oare întrebarea de ce mulți ucraineni, cu studii superioare în limba de stat, de asemenea nu-și găsesc locuri de muncă în Ucraina și sunt nevoiți să migreze spre țări străine, chiar și în România, și să învețe acolo și alte limbi decât cea ucraineană? Necunoscând altă limbă, decât ucraineana sau rusa, le vine mai greu să se adapteze la alte medii lingvistice, ori cunoașterea limbilor străine rezolvă în mare măsură aflarea unui loc de muncă, mai ales – intelectuală. De ce nu se recunoaște în aceste cazuri, că cei care cunosc limba română sunt într-o situație mai favorabilă, mai ales în țările cu limbi romanice, cum sunt Italia, Portugalia, Spania sau Franța? Problema este totuși de natură economică și socio-politică și nu ține de limba de învățământ.

În ultimii ani se începuse o campanie de răspândire a zvonurilor alarmante, că vor fi desființate școlile nr. 17 și 13 din Cernăuți, școli cu vechi tradiții, că vor fi deschise clase ucrainene în comunele Costiceni, Vancicăuți etc. Un deputat român din Consiliul regional din Cernăuți îmi declara, cu toată seriozitatea, că de la 1 septembrie se va închide (precis!) Școala medie nr. 10 de la Roșă (Cernăuți). Nu-i dau numele pentru a nu-i știrbi din autoritate. Anul acesta, directorul Școlii nr. 13 din Cernăuți (Horeea Urbană), școală românească cu vechi tradiții, împreună cu câțiva profesori zeloși fac demersuri pentru trecerea școlii la limba ucraineană de predare, motivând că astfel va atrage la școală mai mulți elevi. Menționez că nu se discută în acest document și despre calitatea învățământului și performanțele cadrelor didactice, care odată cu trecerea la limba ucraineană vor fi obligați, fie să părăsească învățământul, fie să predea într-o limbă pe care nu o cunosc bine (nu numai la nivelul colocvial, ci și la cel științific). Care ar fi în acest caz avantajele elevilor? Cred că vor migra spre școli mult mai performante. Dar directorul școlii respective este sigur că în acest context se va mai menține ca director? Dar am o întrebare. De ce nimeni nu trage un semnal de alarmă în presă, nu discută cu profesorii, elevii și părinții despre consecințele care vor veni foarte curând? Este pasivă și presa de limba română, care se referă la tema dată doar ocazional și care, în ultima vreme, este suprasaturată de prezentarea doar a unor activități școlare cu caracter festivist. Chiar și sărbătorile noastre naționale tradiționale, care se organizează din primii ani ai fondării Societății de cultură românească „Mihai Eminescu“, s-au transformat în concerte de câtece și dansuri, sunt însoțite astăzi de false și ipocrite cuvântări patriotarde. Vorba poetului: „E ușor a scrie versuri/ când nimic nu ai a spune,/ Înșirând cuvinte goale,/ Ce din coadă au să sune“ (*Criticilor mei*).

Ce să facem însă cu problemele? De exemplu, nimeni, nici părinții, nici specialiștii, nici autoritățile nu pun în discuție problema calității predării și a cadrelor didactice, a numărului de ore de limba și literatura română și universală, care scad cu fiecare an ce trece. De exemplu, în fiecare an la Colegiul pedagogic, la secția română, unde se pregătesc învățători ce vor preda în limba română în

clasele primare, în fiecare an se reduce câte o oră de limba română. Să fim serioși, ce fel de învățători vor fi aceștia, dacă anul acesta orarul prevede doar o singură oră de limba română pe săptămână? La examenele de admitere la această instituție abiturienții scriu doar o dictare la limba ucraineană și nimeni nu controlează cunoștințele de limba română: nu se face nici măcar o singură conversație în limba română. În consecință, la secția română nimeresc și copii care nu vorbesc bine românește, nu cunosc elementar normele ortografice ale limbii. Am atras atenția unor ziariști și deputați români asupra acestui fapt deplorabil, însă nimeni nu s-a interesat de starea predării limbii române la această instituție, care, repet, pregătește învățători pentru clasele primare, care vor preda în limba română și vorbirea orală și scrisă, și ar trebui să fie model pentru elevi.

Chiar și orele de limba ucraineană sunt mai puține în școlile românești decât în cele ucrainene, dar testele la examenele de absolvire și admitere sunt aceleași pentru toți (?!). Ar trebui să discutăm și despre necesitatea îmbunătățirii predării disciplinelor umanistice și a limbilor străine, pentru care, de asemenea, sunt repartizate mai puține ore decât în școlile ucrainene, cunoștințe fără de care nu se mai poate realiza astăzi profesional nici un intelectual. Eliminarea din programele școlilor românești a orelor de literatură universală este o politică nefastă prin care se încalcă drepturile copiilor la cunoștințe egale cu colegii lor care învață în limba de stat. Cine și-a pus vreodată întrebarea, de ce după 1945 *nu s-a mai predat în nici o școală românească limba germană, și nu se predă nici astăzi, limbă necesară pentru cercetarea arhivelor cernăuțene pentru perioada austriacă. Uimitor, dar limba germană nu s-a mai predat de atunci.* Limba germană este astăzi una din cele mai răspândite limbi în Europa, a fost și una din limbile oficiale ale Bucovinei. De ce n-ar trebui s-o cunoască și românii?

Cred că ar fi necesar să discutăm cu mai multă responsabilitate despre *calitatea predării și pregătirea profesională, promovarea și disciplina unor profesori*, care, în multe școli, nu-și onorează orarul, și despre calitatea morală a acelor directori și profesori de școală, care, concomitent, sunt și vânzători pe la magazinele mixte sau ceainăriile din sat. Ar trebui să conștientizăm faptul că școlile noastre românești pot câștiga enorm prin organizarea unui învățământ de înaltă performanță științifică și culturală. Totul depinde de pregătirea profesională a cadrelor didactice.

Prestigiul unei instituții de învățământ depinde de prestigiul corpului didactic. Din păcate însă acesta este punctul cel mai vulnerabil al învățământului. Afirm cu responsabilitate, astăzi nu se aplică criteriile de valoare științifică, care ar trebui să stea la baza evaluării unei instituții de învățământ, în primul rând a programelor de învățământ și a cadrelor didactice, astăzi predominând criteriile unor interese de grup, ele având un caracter arbitrar. Nu este pentru nimeni un secret că în învățământ s-a cuibărit corupția, de care sunt responsabili, atât părinții, cât și profesorii.

Constatăm că autoritățile găsesc bani pentru tot felul de investiții, care duc negreșit spre ucrainizarea treptată a satelor noastre. Cunoaștem foarte bine situația din regiunea Odesa, unde școlile mixte româno-ruse s-au transformat treptat în școli rusești, iar ulterior absolvenții acestor școli s-au declarat, la recensământul din 2001, ca fiind ruși, după limba de predare a școlii din localitate, schim-

bând astfel tabloul demografic al localităților respective. Este concluzia care a reieșit din analizele ultimului recensământ. Dar calitatea manualelor și a pregătirii postuniversitare a cadrelor didactice? La acest capitol autoritățile, în persoana unor metodiști, se complac în continuare în pretenții și laude deșarte! Trebuie să recunoaștem, totuși, că la ora actuală noi nu avem programe de calitate și manuale la literatura română și universală pentru toate clasele, suntem și la acest capitol puși în fața unor ficțiuni. Să fim serioși! „Broșurele“ care ni s-au propus la literatură nu pot înlocui manualele! Avem nevoie de cadre cu o viziune modernă asupra învățământului și cu o cultură lingvistică pe măsura cerințelor contemporaneității.

Astăzi ar trebui să conștientizăm că o Universitate multiculturală, cu o linie de predare în limba română, ar rezolva multe din problemele care ne frământă, mai ales cele legate de competența cadrelor didactice și cele de conducerea învățământului.

ÎNVĂȚĂMÂNTUL ÎN UNIVERSITĂȚILE BILINGVE DIN LUME

Să revenim acum la experiența funcționării în lume a universităților multilingve. În diferite domenii publice și politice se folosesc termeni diferiți pentru denumirea unor astfel de instituții de învățământ: multicultural, bilingv, multilingv. Mai corect cred că ar fi termenul de Universitate bilingvă/multilingvă, în opoziție cu Universitate monolingvă, care ar evidenția concepția pusă la baza organizării unor astfel de instituții. S-a instituit părerea, că o Universitate bilingvă are la bază un proiect care garantează minorităților etnice și lingvistice posibilitatea de a învăța în limba maternă la mai multe specializări, altele decât filologia și, nu în ultimul rând, de a păstra și de a dezvolta culturile naționale, altele decât cea titulară, fapt care ar însemna și păstrarea multiculturalității regiunilor bilingve. Armonizarea diferitelor culturi ar crea legături durabile între reprezentanții naționalităților conlocuitoare, ar deveni model de demnitate umană, ar cultiva respectul pentru tradițiile și unicitatea altor tradiții și limbi. Rolul cel mai însemnat în această politică desigur că i-ar reveni Universității bilingve.

Există o practică cvasiuniversală și o formă structurală în învățământul superior care constă în utilizarea a mai mult de o limbă pentru a preda și a face cercetare științifică. Acest subiect constituie astăzi un debut promițător în susținerea demersului nostru pentru crearea unui astfel de tip de instituție superioară de învățământ care s-a dovedit deja a fi deosebit de util atunci când diferite grupuri naționale/etnice își revendică identitatea. O astfel de instituție devine un mijloc de exprimare și afirmare a etniei și poate constitui obiectul unei coexistențe pașnice.

Cercetarea istoriei universităților bilingve arată că originea lor este politică. Aducem mai multe exemple în acest sens.

Universitatea din Ottawa a fost creată din 1848 pentru a asigura coeziunea dintre populația anglofonă și francfonă și a rezultat din Unirea Canadei Inferioare cu Canada Superioară. Universitatea Europeană Viadrina, creată recent în cadrul unei instituții mai vechi, a rezolvat problema împăcării dintre Germania și Polonia, iar Universitatea din Freiburg din cantonul multilingv din Elveția a devenit un element hotărâtor în rezolvarea problemelor politice și sociale. Universitățile din Ottawa și Freiburg funcționează mai mult de un secol. Ele reprezintă o integrare lingvistică, culturală și educativă a diferitelor tradiții existente în mediul particular specific acestor regiuni, iar condițiile socio-politice au influențat deciziile luate în urma unor discuții care au implicat lumea universitară, decizii care au evoluat pe parcurs. De exemplu, în Universitatea bilingvă din Porto Rico, discuțiile au oscilat în ce privește alegerea între limbile engleză și spaniolă, ca în final să fie adoptate cu înțelepciune ambele limbi. Studiile de caz, prezentate la Seminarul de la București din anul 2000, au demonstrat că niciodată nu a fost ușor de a susține politicile de bilingvism, care includ și domeniile drepturilor civice și alte libertăți ale înțelegerii și toleranței, precum sunt responsabilitățile individuale, colective și instituționale. Minoritățile au dreptul, de exemplu, la servicii medicale și juridice în limba maternă, ceea ce ar implica în mod direct învățământul superior în aceste limbi, în domeniile numite. În diferite țări europene, deciziile adoptate în urma unor discuții și seminare au dat dovada unei maturități a culturii politice, ținându-se cont de factorii mai importanți, în primul rând – de respectarea contextelor istorice, politice și economice. Procesele de realizare a etapelor succesive de oferte ale învățământului în mai multe limbi pot fi de durată, până la realizarea programelor de studiu și a celor practice, ca, de exemplu, cele de finanțare. Este evident că o Universitate bilingvă cere o investiție mai mare decât cea monolingvă. Iar faptul că limba engleză a obținut rolul principal în sferile științifice și economice internaționale nu exclude și cunoașterea, în anumite regiuni (euroregiuni), a unor limbi regionale. Întotdeauna va fi nevoie de a cunoaște și o limbă mai puțin importantă ca element de coeziune și împăcare între națiuni. Universitățile bilingve vor reuși să depășească prăpastia lingvistică, uneori și culturală, existente între diferite populații. Exemplul Universității din Ottawa este revelator în acest sens, asigurând apropierea comunităților anglofone și francofone într-un oraș în care domină limba engleză. În Elveția toate cele patru limbi beneficiază de egalitate și Universitatea din orașul și cantonul Freiburg, traversat de o frontieră lingvistică, asigură în mod activ utilizarea în mod egal a francezei și germanei, făcând reală legătura dintre drepturile instituționale și realitatea cotidiană.

În localitățile divizate de o frontieră lingvistică, învățământul primar și secundar, liceal și mediu de specialitate, din rațiuni pedagogice, psihologice și morale, este asigurat în limba populației, care de cele mai multe ori este bilingvă. În cazul nostru, în regiunea Cernăuți (la fel în Odesa și Transcarptia), învățământul este asigurat doar parțial în limba română, cu toate că în ultimii ani Ministerul Învățământului și Științei duce o politică ostilă față de aceste școli. În primul rând lipsește o Universitate bilingvă care ar asigura și pregătirea cadrelor didactice, formarea profesorilor, inclusiv și a stagiilor de reactualizare a competențelor, la același nivel cu colegii lor care predau în limba ucraineană. Oportunitatea

formării educatorilor și a profesorilor în limba română este sfidată. Nu există o politică de promovare coerentă a problemelor multiculturale și plurilingve. Lipsa de instruire în limba română la alte facultăți a făcut posibilă, de exemplu, apariția unor manuale traduse din limba ucraineană în limba română, în care calcierile (concomitent din ambele limbi – rusă și ucraineană) au dus la apariția unui limbaj științific eronat, anecdotic uneori. Subliniem și de această dată că elevii români au dreptul la manuale scrise într-o limbă corectă.

Universitățile bilingve au un rol important în formarea profesorilor care urmează să lucreze în medii bilingve. Stagiile de reactualizare a competențelor profesionale urmează să fie organizate în limba română și vor constitui, de asemenea, una din oportunitățile de formare a educatorilor din sistemul primar, secundar liceal și mediu de specialitate. De exemplu, la Universitatea Liberă de la Basen/Bolzano, profesorii de școală sunt formați în trei grupe lingvistice paralele.

În universitățile din Evul Mediu rolul esențial în predare îi revenea limbii latine ca limbă universală și exclusivă a științelor, ceea ce permitea o mobilitate extinsă a cadrelor didactice, științifice și a studenților în cadrul universităților europene. Acest spirit universalist, însă, dispare treptat și universitățile încep să se organizeze după principii naționale care presupuneau folosirea în învățământ a limbii materne, organizându-se în cadrul unor comunități culturale, cu o istorie comună. „Mulți principii – scriau Urs Altermatt și Christina Späti, în lucrarea *Universitatea bilingvă Freiburg – o excepție în Europa statelor naționale* (în revista „Secolul 21“, p.192–200) – s-au gândit să aibă propriile universități, la care să fie școliți cetățenii de pe domeniile aflate în stăpânire. Frecventarea universităților străine a fost chiar interzisă în anumite țări, astfel încât se poate constata la vremea respectivă o mișcare dinspre internaționalism înspre regionalism.“ Astfel, accentul începe să se pună asupra naționalului. Și totuși, printre studenți și profesori, influența idealurilor educației umaniste a menținut libertatea de mișcare, deși existau discuții, destul de frecvente, despre influența specificului naționalităților.

Iluminismul secolului al XVIII-lea s-a caracterizat prin tendințe contradictorii. Pe de o parte, acceptarea cosmopolitismului și a universalismului, pe de alta – afirmarea mișcării naționale. Dialogul științific internațional își pierde în această perioadă din importanță, ceea ce a dus la reducerea influenței limbii latine, ca limbă universală, și înlocuirea ei cu limba națională.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea în Europa au apărut nenumărate universități noi, proces care a coincis, de fapt, cu procesul de formare al națunilor, perioadă în care relația dintre cultură și stat a constituit bazele naționalismului modern. Universitățile au evoluat spre formarea unei culturi unitare, contribuind la formarea elitelor naționale și punând bazele formării statelor naționale. Efortul elitelor culturale s-a îndreptat înspre formarea conștiinței naționale, proces la care au contribuit, în mod deosebit, universitățile din statele deja formate, ca Marea Britanie și Franța, în care predomina o singură limbă națională.

Altfel a evoluat Universitatea din Freiburg, Elveția fiind o țară unde se folosesc mai multe limbi naționale. Fiind situată în cantonul și orașul bilingv Freiburg/Fribourg, Universitatea a fost deschisă inițial pentru două comunități: franceză și germană. Este poate cea mai veche Universitate bilingvă din lume.

ÎNVĂȚĂMÂNTUL BILINGV ÎN ELVEȚIA

Universitatea bilingvă din Fribourg /Freiburg

În Elveția, sunt recunoscute oficial patru limbi naționale: germana, franceza, italiana și reto-romana. Primele trei limbi au avut un statut egal încă din 1848 (consimțit prin reglementarea primei Constituții federale), iar reto-romana – din 1938 (în urma unui referendum popular a devenit a patra limbă oficială a țării). Cele patru comunități lingvistice locuiesc în patru regiuni, însă granițele lingvistice nu coincid cu cele teritoriale. În unele cantoane se vorbesc două sau trei limbi. În cantonul Freiburg, cât și în municipiul în care se află Universitatea se vorbesc două limbi, dominantă fiind limba franceză (63% de vorbitori de limbă franceză). Germana este vorbită de 29% de vorbitori. Orașul a fost fondat la confluența a două culturi și limbi.

La Universitatea din Freiburg, de la înființarea ei în 1889, s-a prevăzut predarea în toate cele trei limbi vorbite în Elveția, germana, franceza și italiana, din necesitatea de a oferi instruirea studenților din toate teritoriile lingvistice. Aici bilingvismul este înțeles ca o conviețuire a mai mult decât a două limbi, ele fiind regăsite în comunicare și în viața cotidiană a Elveției. Noțiunea de „bilingv“ este concepută în două sensuri: monolingv /bilingv, licență bilingvă. La Universitatea din Freiburg noțiunea de „bilingv“ are două înțelesuri: când administrația, comisiile și comitetele folosesc ambele limbi, iar studenții învață într-o singură limbă (franceză ori germană). Conceptul de bilingvism, ca studiere în două limbi simultan, este nou (din anii '80), când două facultăți au introdus așa-numita diplomă / licență bilingvă. Marele avantaj al acestor concepte ale bilingvismului, în care ambele au importanță academică, îl constituie posibilitatea profesorilor și a studenților de a avea acces la două lumi academice diferite, în care există diferențe esențiale în discursul academic: modul de abordare, de argumentare și dezbateră. În ultimul timp tot mai mulți studenți doresc să studieze în două limbi.

Iată datele statistice pe anul academic 2000/2001, selectate din revista „Altera“ (articolul lui Michael Langner, *Limbile de specialitate ca limbă străină*), despre studenții care și-au exprimat dorința de a învăța în două limbi:

Facultatea	Numărul de studenți
Drept	622 (30%)
Științe economice și sociale	342 (25%)
Doar anumite materii în cadrul unor facultăți	446 (10%)
Științele naturii	252 (22%)
Total:	1 410 (18%)

Studierea în două limbi nu este obligatorie, cursurile pot fi audiate într-o altă limbă doar la unele materii, iar examenele pot fi susținute într-o limbă sau două, în funcție de specialitate. Studenții se pot înscrie la una din grupele: 1. Curs bilingv: materia poate fi studiată în două limbi, și examenele sunt echivalente; 2. două cursuri paralele monolingve: materia poate fi studiată în franceză ori

germană, doar că unele examene sunt parțial echivalente (în dependență de politica Universității); 3. cursuri parțial bilingve: materia se studiază în germană și franceză; 4. cursuri monolingve: materia se predă doar într-o singură limbă. La Facultatea de Teologie materiile pot fi studiate doar parțial într-o altă limbă.

Universitatea din Freiburg nu este concepută doar pentru bilingvi naturali, ea are și centre de limbi străine cu statut academic și au proiecte de cercetare în mai multe limbi. În primul an de studiu sunt rezervate multe ore pentru perfecționarea cunoștințelor de limbă străină, iar în al doilea an – se studiază o materie în această limbă, ceea ce dă posibilitatea de a aprofunda în continuare și cunoștințele în limba respectivă.

Cu mulți ani în urmă, la Universitate s-au înființat și centre de studiere a limbii franceze și germane pentru universitari, iar de la 1 decembrie 1999 aceste centre au fost completate și cu un centru de limbă engleză. Cererile de studiu în limba engleză sunt în continuă creștere. Cunoașterea mai multor limbi, competențele profesionale în două sau mai multe limbi contribuie la o mai bună realizare a carierei profesionale și științifice a absolvenților. Cunoașterea mai multor limbi duce la lărgirea paletelor de înțelegere a publicațiilor de specialitate, iar cunoașterea a două lumi academice și culturale sunt atuuri pentru orice carieră profesională.

Desigur, orarul unei astfel de universități este foarte încărcat, astfel, pentru susținerea tuturor opțiunilor, cursurile de bază au fost completate cu materiale didactice pentru studiu individual, susținute de un serviciu de consultanță: Audio, Video, CD-Rom-s, Internet etc. (Materialele acestui serviciu de consultanță pot fi găsite pe internet la adresa: <http://www.unifr.ch/erle/mtd>).

Desigur că o astfel de universitate necesită și investiții mai mari, sunt mult mai scumpe.

Universitatea din Freiburg are o *Comisie pentru o Universitate bilingvă*, cu un statut special, care se ocupă de problemele de promovare a bilingvismului, întocmește regulamente, consiliază rectoratul în politica sa de promovare a bilingvismului și a dialogului intercultural, face propuneri pentru a plasa Universitatea pe o poziție cât mai favorabilă în lume. Ea a devenit prin aceste programe multilingve un punct de atracție nu numai pentru Elveția, dar și pentru țările vecine.

ÎNVĂȚĂMÂNTUL BILINGV ÎN ROMÂNIA

Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca

După decembrie 1989, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca este o universitate multiculturală, care se datorează comunității academice. Statutul de multiculturalitate al Universității, actualmente, înseamnă coexistența a trei linii de studiu: română, maghiară și germană. Câțiva ani în urmă, fusese anunțată și deschiderea unei linii cu predare în limba ucraineană, care nu s-a realizat din cauză că la concurs nu s-a înscris nici un abiturient, la nici o specialitate. Ca atare

comunitatea ucraineană nu a manifestat nici un interes pentru acest proiect, cu toate că în zonă funcționează Liceul ucrainean din Sighetul Marmației.

De-a lungul ultimilor ani, România, țară vecină și prietenă, a reușit să organizeze învățământul bilingv pentru minoritatea maghiară și germană, începând de la creșă până la doctorat. Astăzi, la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca la 15 facultăți funcționează 4 linii de studiu în limbile română, maghiară, germană și engleză. Pentru 54 de specializări, în 2005, predarea s-a făcut în limba maghiară și licența, examenul de finalizare a studiilor universitare, se susține tot în aceeași limbă. Din 45 000 de mii de studenți care studiază la Universitatea clujeană, 11 000 sunt etnici maghiari. Aceștia învață în diferite limbi: maghiară, română, germană și engleză, în dependență de opțiunea exprimată. Dintre aceștia 5 000 de studenți învață doar în limba maghiară. Pentru etnicii maghiari, examenul de admitere se face în limba maghiară, indiferent de limba de studiu pentru care a optat abiturientul. Mai adăugăm și faptul că 3 500 de cadre didactice sunt de etnie maghiară, 20 de masterate se studiază și se susțin în limba maghiară și că există conducători de doctorat în limba maghiară.

Există și o Universitate maghiară particulară, „Sapientia“, finanțată de statul ungar.

Observăm o tendință comună pentru ambele Universități (din Freiburg și Cluj), și anume, dorința de a învăța în limba maternă și opțiunea unor studenți pentru efectuarea studiilor și în limba engleză.

Noi, românii din Cernăuți, susținuți și de cei din regiunile Odesa și Transcarpatica, cerem mult mai puțin, doar o Universitate cu linia română de predare nu numai la filologie, dar și la alte facultăți, și nu „grupe românești“ cu predare în limba ucraineană! În ceea ce privește reproșurile mass-mediei și a autorităților ucrainene, referitoare la problemele ucrainenilor din România, menționăm că la Universitatea „Ștefan cel Mare“ din Suceava, la Facultatea de Filologie se studiază limba ucraineană, ca limbă de specializare, învățământul fiind bilingv, ca și la Cernăuți. La Suceava sunt invitați pentru predarea obiectelor de bază, limba și literatura ucraineană, și profesori de la Universitatea din Cernăuți. O specializare bilingvă: limba ucraineană / o limbă străină există și la Universitatea din București. Evident că dacă membrii comunității ucrainene din România ar dori mai mult, ar putea obține școli cu limba ucraineană de predare, cum au obținut maghiarii și germanii din România. Legea este unică pentru toate minoritățile naționale din România. Este necesară doar voința comunității de a învăța în limba ucraineană. Suntem îndreptățiți, noi românii din Ucraina, care suntem atacați permanent la acest capitol, să întrebăm de ce liderii ucrainenilor din România nu lucrează în acest sens cu comunitatea lor? Menționăm aici și faptul că, în Parlamentul României, ucrainenii au un reprezentant din partea comunității, care ar putea interveni în Parlament cu demersurile înaintate din partea comunităților și a societăților de cultură ucrainene.

Universitatea Babeș-Bolyai aplică politica lingvistică europeană, fiecare student poate să dobândească și să utilizeze capacități de comunicare în cel puțin două limbi pe lângă limba maternă: limba română, maghiară și germană sau a unei limbi de circulație internațională în domeniul predării, cercetării, publicațiilor științifice. Folosirea oricărei limbi nu are restricții în comunicarea univer-

sitară. Specializările în care învățământul se realizează în limbile minorităților naționale și în limbile de circulație internațională se stabilesc de către Senat. Facultățile pot organiza cursuri sau cicluri de pregătire integrală în limbile respective, iar studenții sunt încurajați să învețe în cel puțin două limbi, cunoașterea mai multor limbi condiționând și viața lor academică. La baza instruirii stă cercetarea științifică, aceasta fiind liberă de îngrădiri sau condiționări politice. Criteriul principal de evaluare a calificării academice îl constituie activitatea proprie științifică, validată prin lucrări publicate. Conform principiilor de organizare și funcționare, membrii comunității universitare au libertatea de gândire, de conștiință, de exprimare, de asociere, de exercitare a funcțiilor fără discriminare sau represiune.

Universitatea are trei linii principale de studiu: română, maghiară, germană – coordonate, fiecare, de câte un prorector. Forma de organizare a procesului didactic din facultăți, departamente, catedre, desfășurat în limbile de predare română, maghiară, germană, se efectuează pe liniile de studiu. Ca și în cazul Universității din Freiburg, Universitatea Babeș-Bolyai asigură și studii complete în limbi de mare circulație internațională.

Nu voi insista asupra structurii Universității, menționez însă că aceasta poate fi luată drept model pentru organizarea unei linii de studiu în limba română la Universitatea din Cernăuți, care, la rândul ei, ar putea constitui un punct de atracție nu numai pentru români, dar și pentru ucraineni, atât din Ucraina cât și din România, Ungaria și Polonia.

Dorim ca tema abordată pentru prima dată în revista noastră să fie supusă unor discuții serioase. Prin urmare, vă invităm să ne trimiteți materialele și scrisorile dumneavoastră, să încercăm să reactualizăm problema dată. Oricare ar fi părerile dumneavoastră, vom primi cu bucurie dialogul, considerând că astăzi, în condițiile dezvoltării statului ucrainean ca stat democratic și european, devine din ce în ce mai necesară cunoașterea limbilor internaționale și a celor regionale.

SUMMARY

The author argues in favour of a multicultural (bilingual or multilingual) university which would create in Cernăuți acceptable conditions for the expression and affirmation of Romanian national identity and access to higher education for national and linguistic minorities in their mother tongues. The arguments put forward are based on the experiences of bilingual universities around the world, whose origins and mission are most often politically closely bound to the specifics and needs of the regions. What is certain, the author argues, is that countries in which institutions of bilingual higher education exist and are promoted, and in which societies use a number of geographically circumscribed languages, have greater opportunities for development.

As a case study of the need to promote bilingual institutions, the author analyses the three regions of Ukraine which have a considerable Romanian population: Cernăuți, Odessa and Transcarpathia. In Cernăuți, there is a real basis for the opening of a bilingual university, which would also put a stop to the conscious or unconscious provocation of

Romanianophobia, which is particularly promoted in the Ukrainian regional press. In the article, there is an evocation of a number of sequences from the history of the peaceful co-existence of different nationalities, which in Cernăuți endured and evolved into an atmosphere of multiculturalism and multilingualism. There is a presentation of the *Proposals* regarding the promotion of a *Project* for a multilingual university in Cernăuți (as an independent university or within the framework of the existing university), drawn up in 1997 by a group of Romanian professors at the Cernăuți State University, and which was presented to the Ukrainian and Romanian authorities.

It is specified that bilingual education at Cernăuți University goes back more than one hundred years, to as long ago as 1875, the year of the university's inauguration, following which departments of Romanian were established, and some subjects were taught in German and Romanian or German and Ukrainian. Today, bilingual education is practised only in the Department of Romanian and Classical Philology. A similar situation of bilingual education also existed in Cernăuți at the Theological Institute, later the University's Faculty of Theology.

There is a broad discussion of the origin, traditions and organisation of multilingual education at the universities of Freiburg and Babeş-Bolyai (Cluj-Napoca).

Lastly, contributors to and readers of the review are invited to take part in a discussion on this topic.

EMINESCU ȘI PUTNA

Dumitru Irimia

Iași

În scrisoarea adresată de la Viena lui Iacob Negruzzi, la 4/16 septembrie 1870, studentul Mihai Eminescu își dezvăluia una din trăsăturile care va rămâne o constantă a personalității sale: imposibilitatea de a rămâne în afara evenimentelor politice ale timpului, pe care le privește (și mai ales) le trăiește cu încărcătura întrebărilor despre natura ființei umane, în general, și despre destinul ființei neamului românesc, în special.

„Dacă e vo fericire pentru care vă invidiez într-adevăr – scrie Eminescu – apoi e aceea că puteți găsi în ocupațiuni literare mulțămirea aceea pe care realitatea nu e-n stare de a v-o da. La mine e cu totul dimpotrivă; într-un pustiu să fiu, și nu mi-aș putea regăsi liniștea“ (O. XVI, p. 35).

Starea de care este dominată ființa poetului în vremea în care trimite la Iași această scrisoare corespunde caracterizării pe care i-o face I. Slavici în *Amintiri*: „Eminescu (...) vedea în fiecare clipă întreaga desfășurare a vieții noastre naționale ca actualitate...“ (p. 67), cu o necesară deschidere în plus: dezvoltarea vieții naționale românești este gândită din perspectiva raportului *naționalitate – umanitate*.

Scrisoarea începe *ex abrupto* cu o frază tensionată de întrebări provocate de manifestarea exacerbată a naționalismului german în plan politic, în totală contradicție cu ceea ce era pentru Eminescu umanismul german în plan spiritual: „Numai Dumnezeu mai poate descurca ce este omul. Astfel, un individ care crede că se cunoaște bine pe sine (...) se trezește într-o bună dimineață c-o întâmplare oarecare – în sine *aceeași* pentru toată lumea – că stârnește în el porniri de cari nici nu visa măcar că există în sufletul lui; (...) el singur se trezește deodată că e alt om, adesea negațiunea individualității lui de pân-atuncea.

În fine schimbări de astea psihologice de s-ar întâmpla numai sporadic – p'ici pe colea – în individul cutare or cutare, ar fi calea-valea; dar popoară întregi să le vezi suferind de această... metempsihoză, or cum pustia i-aș mai zice? Ai crede că sufletele germanilor au trecut în animale și sufletele animalelor în germani. (...)

O, tăcuții, gânditorii umanitari germani! Unde sunt ei? Vă încredințez că nu-i mai găsești în nici o manifestațiune a vieții lor“ (O. XVI, p. 35).

Starea de spirit a lui Eminescu își avea originea, deopotrivă, în noua ipostază în care îi apărea identitatea germană în războiul cu Franța, de amânarea

Serbării de la Putna, cauzată de acest război, precum și de reacția autorităților la articolul *Echilibrul*, publicat în „Federațiunea” din Pesta, în două numere consecutive – 22–29 aprilie/ 4–11 mai 1870.

Format la școala românismului la Cernăuți, cu originea în centrul românismului de la Blaj, de unde veniseră cei mai mulți dintre profesorii gimnaziului, între care și Aron Pumnul, studentul Eminescu s-a implicat în mod hotărât și hotărâtor în concepția și organizarea manifestărilor de la Putna, cu aceeași întemeiere cu care reacționa în presă, în momentul istoric tensionat de instituirea dualismului austro-ungar, care amenința destinul neamului românesc în Transilvania, anexată de Ungaria în 1867.

Eminescu situează ființa națională, simultan, în planul istoric și spiritual, deoarece poetul are o trăire în aceste două planuri. În acest sens, scrisoarea pe care am evocat-o, împreună cu cele precedente și cele imediat următoare, adresate redactorului „Convorbirilor literare”, relevă complementaritatea absolută a celor două componente ale personalității lui Eminescu, interpretate exact de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, care sublinia, în volumul *Eminescu. Viață. Operă. Cultură* (1989), „capacitatea poetului de a trăi simultan pe două dimensiuni ale timpului, cea a timpului mărunț al omului, al vieții individuale, al istoriei, și cea a timpului mare, a macrotimpului «timp mic»...”, capacitate care stă în spatele „aparentei contradicții dintre aspirația superioară constantă a lui Eminescu către absolut și inserția lui pătimașă în actualitatea cea mai acută, atât de vizibilă mai cu seamă în opera lui târzie” (p. 63).

Vom observa mai întâi că aspirația spre Absolut – coordonată a Ființei Umane, în raport tensionat cu Ființa Lumii și cu Timpul – în creația poetică eminesciană, se definește prin implicarea lui Eminescu în plan social-politic sau social-istoric, în mod direct sau prin poziții tranșante, exprimate în publicistică, în problemele fundamentale ale națiunii române sau ale societății românești.

Actualitatea cea mai acută în anul scrisorii amintite (1870) și care va rămâne o actualitate permanentă era afirmarea și apărarea identității și unității românilor. Serbarea de la Putna, pregătită pentru aniversarea a patru secole de la întemeierea mănăstirii, era un bun prilej pentru aceasta. „Acea serbare – se scrie în *Proiectul de program*, în martie 1870, semnat de președintele Comitetului Central: conte E. Logothetty, secretar: M. Eminescu, – deși va avea caracter religios, prin omogenitatea de naționalitate și limbă a acelor ce vor serba-o și prin împrejurarea că se va ține lângă mormântul lui Ștefan cel Mare, nimeni nu va putea opri ca ea să aibă afară de cel religios și un caracter național” (O. IX, p. 443).

În cele trei articole publicate de studentul Eminescu în „Federațiunea”, sub numele Varro – *În unire e țaria* (10 aprilie), *Să facem un Congres* (5 aprilie) și *Echilibrul* (22–29 aprilie/ 4–11 mai) – ideea centrală este dreptul popoarelor la propria identitate, istorie și teritoriu: „Nimeni nu va trebui să fie aicea stăpân decât popoarele însele, și a trece suveranitatea în alte brațe decât în acelea ale popoarelor însele e o crimă contra lor” (idem, p.88). În condițiile generate de instituirea dualismului austro-ungar, Eminescu cheamă la integrarea luptei românilor în lupta celorlalte națiuni pentru libertate: „Să ne grăbim dar a ne declara solidari cu națiunile nemulțumite ale Austriei” (*În unire e țaria*, idem, p.92), prin înțelegerea exactă a temeiurilor dreptății: „Legile unui popor, dreptu-

rile sale nu pot purcede decât din el însuși“ (O. IX, p. 93) și a imperativului aplicării acestui drept: „Națiunea română trebuie să se pună pre terenul de drept pre care stau toate celelalte națiuni ale Austriei, nimica mai mult și nici o iotă mai puțin. Cine cede degetul va trebui să ceadă și mâna. (...) E timp să declarăm neted și clar că în țara noastră (căci este a noastră mai bine decât a orîcui) noi nu suntem și nici nu vrem să fim maghiari ori nemți. Suntem români, vrem să rămânem români și cerem egală îndreptățire a națiunei noastre“ (idem, p. 89–90).

Imperativul afirmării și apărării identității naționale a românilor impune dezvoltarea unei direcții spirituale unice, organice: „Serbarea trebuie să devină și purtătoarea unei idei. Ideea *unității morale* a națiunei noastre e ceea ce ne-a-nusuflețit ca să luăm inițiativa unei serbări în care inima va fi una *a priori*, în care însă cugetele se vor unifica (...) astfel ca unificarea direcțiunei noastre spirituale să urzească de pe-acum unitatea destinelor noastre. Să facem ca o cugetare, una singură, să treacă prin toate faptele, să pătrundă toată viața noastră națională“ (idem, p. 443), treaptă și cale esențială pentru realizarea unității de destin a românilor, aspirație exprimată deopotrivă în publicistica și în creația eminesciană, poetică (*Povestea, Mureșanu, Întunericul și poetul etc.*) și teatrală (*Mira*).

În articolul *Echilibrul*, care îi va aduce poetului un proces de delict de presă, concomitent cu afirmarea libertății și dreptului națiunilor la propriul destin, „Toate popoarele sunt setoase de viață proprie și numai din egala îndreptățire a tuturor se va naște echilibrul“ (O. IX, 97), se subliniază întemeierea identității naționale pe bază de limbă și artă: aceasta din perspectiva raportului național – universal: „Măsurariul civilizațiunei unui popor în ziua de azi e: o limbă sonoră și aptă de a exprima prin sunete noțiuni, prin șir și accent logic – cugete, prin accent etic – simțăminte. Modul de a înșira în fraze noțiune după noțiune, o caracteristică mai abstractă ori mai concretă a noțiunilor în sine, toate astea, dacă limba e să fie națională, sunt ale limbei, căci de nu va fi așa, e prea lesne ca un om să vorbească nemțește, des, cu material de vorbă unguresc (...). Artele și literatura frumoasă trebuie să fie oglinzi de aur ale realității în care se mișcă poporul, o coardă nouă, originală, proprie pe *bina* (?) cea mare a lumii“ (idem, p. 93).

Clădirea Băncii Naționale.

Cu același criteriu – cu originea în același principiu – al identității naționale – Eminescu judecă situația teatrului românesc (a dramaturgiei originale și a repertoriului) în articolul *Repertoriul nostru teatral*, publicat în „Familia“, în care, între modele, se află Shakespeare, V. Hugo, dramaturgi naționali, „autori... cari înțelegând spiritul națiunii lor, să ridice prin și cu acest spirit pe public la înălțimea nivelului lor propriu“ (*Despre cultură și artă*, p. 148).

Spiritul național este înțeles într-o armonie deplină cu dimensiunea estetică – frumosul, și cu dimensiunea etică – adevărul. Cu această înțelegere, Eminescu ia apărarea lui T. Maiorescu, acuzat de cosmopolitism: „Principiul fundamental al tuturor lucrărilor d-lui Maiorescu este, după cât știm noi, *naționalitatea în marginele adevărului*. Mai concret: Ceea ce-i neadevărat nu devine adevărat prin împrejurarea că-i național; ceea ce-i injust nu devine just prin aceea că-i național, ceea ce-i urât nu devine frumos prin aceea că-i național; ceea ce-i rău nu devine bun prin aceea că-i național“ (vol. cit., p. 92–93).

Serbarea de la Putna urma să revele unitatea și identitatea românilor, întemeiată pe dezvoltarea conștiinței naționale: ideea este formulată în *Apelul* din 14 iunie 1871, semnat de V. Burlă și I. Slavici dar purtând în mod evident amprenta gândirii lui Eminescu: „Serbarea de la Putna trebuie să fie un act produs de o națiune întreagă. Serbarea de la Putna are să fie întrunirea națiunii române în suvenirile trecutului, în însuflețirea prezentului și în speranțele viitorului. (...) Iată ideea! Iată scopul serbării! Nu junimea română academică a produs ideea serbării întru memoria lui Ștefan cel Mare; ea purcede din conștiința națională română. Națiunea română voiește cultura și *cultura ei trebuie să fie una*: omogenă la Prut și la Somiș, omogenă în sânul Carpaților cărunți și pre malurile umede ale Dunărei bătrâne. Și viitoriul, cultura viitoriului, unitatea spirituală a viitoriului zace în noi, în generațiunile prezentului“ (O. IX, p. 491).

În același timp, Serbarea de la Putna este, pentru organizatorii ei, pentru Eminescu mai ales, și un bun prilej pentru organizarea unui Congres al studenților, din aceeași perspectivă a imperativului unei direcții unitare în dezvoltarea spirituală a românilor.

„Serbarea la mormântul lui Ștefan cel Mare – scria Eminescu în notița alăturată scrisorii pe care se întemeiază discuția noastră – și care va apărea în numărul din 15 septembrie al «Convorbirilor literare» – deși pornită mai mult dintr-un sentiment de pietate către trecutul nostru pe cât glorios pe atâta nefericit, totuși cu vremea a început a prinde un interes mai bogat... (...) S-a născut conștiința că o întrunire a studenților români din toate părțile ar putea să constituie și altceva decât numai o serbare pentru glorificarea trecutului nostru și că, cu o ocaziune atât de favorabilă în felul său, am putea să ne gândim mai serios asupra problemelor ce viitorul ni le impune cu atâta necesitate. (...). Trebuința cea mai mare ni s-a părut nouă că ar fi *o singură direcțiune a spiritului* pentru generațiunea ce crește ....“ (idem, p. 98).

Textele din această perioadă sunt complementare în/prin interrelaționarea a trei idei esențiale, întemeiate pe concepția unității și identității naționale a românilor, dominantă a gândirii eminesciene în acest plan, în toate etapele următoare:

- necesitatea constituirii unei direcții unice în mișcarea spirituală care să asigure dezvoltare ulterioară a destinului neamului românesc în plan politic;
- asigurarea caracterului organic al acestei dezvoltări, care să fie expresia spiritului național;
- integrarea în cursul istoriei orientat dinlăuntrul ființei naționale a fiecărei generații în continuitatea celor precedente.

Concepția este reluată în mod sintetic în *Scrisoarea deschisă*, semnată și de Dan Pamfil, publicată în paginile ziarului „Românul“ (15 august, 1871), adresată lui D. Brătianu, care subliniase în mod exact, într-un articol din 23 iulie 1871, sensul profund al manifestării de la Putna: „Dacă însă serbarea s-ar întâmpla într-adevăr ca să aibă acea însemnătate istorică pe care i-o doriți d-voastră, dacă ea ar trebui să însemne piatra de hotar ce desparte pe planul istoric un trecut nefericit de un viitor frumos, atunci trebuie să constatăm tocmai noi, aranjatorii serbărei, cum că meritul acesta, eroismul acestei idei, nu ni se cuvine nouă. Dacă o generațiune poate avea un merit, e acela de a fi un credincios aginte al istoriei, de a purta sarcinile impuse cu necesitate de locul pe care-l ocupă în lăntuirea timpilor. Și istoria lumii cugetă – deși încet, însă sigur și just: istoria omenirii e desfășurarea cugetării lui Dumnezeu. (...) Este ascuns în fiecare secol din viața unui popor complexul de cugetări cari formează idealul lui, cum în sâmburele de ghindă e cuprinsă ideea stejarului întreg. (...)”

De aceea, dacă serbarea întru memoria lui Ștefan va avea însemnătate, aceea va fi o dovadă mai mult cum că ea a fost cuprinsă în sufletul poporului românesc și s-a realizat, pentru că-a trebuit să se realizeze (...)“ (O. IX, p. 99).

Concomitent cu trăirea activă, tensionată, în timpul istoric, Eminescu trăiește cu aceeași încărcătură a ființei „în timpul mare“, macrotimpul, „timp mitic“, în interpretarea și termenii exegetei Zoe Dumitrescu-Bușulenga, care este înainte de toate timpul creativității poetice, dar care nu putea să nu treacă și în activitatea publicistică.

În momentul în care trimitea scrisoarea din 4 septembrie 1870, în revista „Convorbiri literare“ din 15 august apăruse deja poezia *Epigonii*, poem reprezentând o *ars poetica* – expresie a poeticii vizionare, prin care Eminescu reprezenta cu adevărat „noua direcție în poezia română“ – statuată de Titu Maiorescu, prin studiul din 1872, direcție în care se înscrie și prin celelalte două poezii (*Venere și Madonă*, *Mortua est!*...), precum și prin alte creații din aceeași perioadă (*Lida*, *Când marea*, *Când privești oglinda mării...*, *Ondina* etc.) și de mai târziu, creații încărcate de întrebări esențiale privind, deopotrivă, ființa umană și raportul dintre ființa umană și ființa lumii. Scrisoarea următoare, adresată lui Iacob Negruzzi, la 6 februarie 1871, e dominată în cea mai mare parte de relevarea multiplelor aspecte ale rezistenței românilor în bătălia pentru apărarea propriei identități naționale, în apărarea scriitorilor din Transilvania și a luptei pentru apărarea identității și drepturilor românilor: „...Lipsa absolută de prospectul unui viitor în patria lor, simțământul neputinței față cu pericole ce-i amenință, iată ce-i face nefericiți înainte de a o fi chiar, iată ceea ce-i lipsește de liniștea sufletească cerută pentru produceri literare. Nu vă închipuiți apoi ce mare e pericolul românilor din Transilvania sub influințele spiritului maghiar (...). Mie-mi pare că

nu sunt aspirațiuni momentane, cum le numiți c-o mică doză de nedreptate, ci o întrebare de moarte sau viață. (...) Nu sunt încercări vage și fraze goale cele ungurești, ci e un sistem de ură, de deznaționalizare și de cotropire, premeditat pân-în amănunțimile sale. (...) E destul de tristă starea unui popor când trebuie să se lupte pentru limbă și naționalitate în numele confesiunii religioase căreia îi aparține“ (O. XVI, p.37).

Tot aici Eminescu vorbește despre un proiect de roman, din care ar fi și scris deja o parte, *Naturi catilinare*, proiect care va deveni ulterior *Geniu pustiu*.

Semnificativă pentru înțelegerea raportului dintre realitatea – punct de plecare și sensurile profunde ale lumii întemeiate este precizarea pe care o face în legătură cu acest proiect: „Am și scris multe coale dintr-un studiu de cultură în care cerc a veni cu mine însumi în clar asupra fenomenelor epocelor de tranzițiune în genere și asupra mizeriilor generațiunii prezente în parte (...) cartea mea de notițe e plină de cugetările cu care cerc a mă clarifica pe mine însumi și căroră le-am destinat de pe-acuma locul în scheletul romanului. E-ntitulat: *Naturi catilinare*. Astfel, deși el poartă signatura timpului, totuși am cercat a pune în el și un sâmbure, care să fie mai consistent decât părțile ce se așează împrejurul lui“ (*ibidem*), iar sâmburele, care ar trebui înțeles tot în legătură cu raportul dintre ființa umană și istorie, poate fi imaginea prisme din începutul romanului, prin care este înțeles raportul dintre identitatea națională și umanitate: „Aș vrea ca omenirea să fie ca prisma, una singură, strălucită, pătrunsă de lumină, care are însă atâtea colori. O prismă cu mii de colori, un curcubeu cu mii de nuanțe. Națiunile nu sunt decât nuanțele prismatice ale Omenirei, și deosebirea dintre ele e atât de naturală, atât de explicabilă cum putem explica din împrejurări asemenea diferențe dintre individ și individ. Faceți ca toate aceste colori să fie egal de strălucite, egal de poleite, egal de favorizate de Lumina ce le formează și fără care ele ar fi pierdute în nimicul neesistenței – căci în întunericul nedreptății și a barbariei, toate națiunile își sunt egale în abrutizare, în îndobitocire, în fanatism, în vulgaritate, ci când lumina abia se reflectă în ele, ea formează colori prismatice“ (O.VII, p.180).

Acest raport dintre ființa umană și istorie este situat, prin imaginea *luminii*, sub semnul sacralului, iar revelarea așezării esențiale a ființei umane este rolul Creatorului, mijlocitor între divinitate și umanitate, în existența concretă a națiunilor: „Când națiunea e-n întunerec, ea doarm-în adâncimile geniului și-a puterilor sale neștiute și tace, iar când Libertatea, civilizațiunea plutesc asupra-i, oamenii superiori se ridică spre a-l reflecta în frunțile lor și a-l arunca apoi în raze lungi adâncimilor poporului, astfel încât în sânul mării întregi se face o zi senină, se răsfrânge în adâncul ei cerul. Poeții, filozofii unei națiuni presupun în cântec și cuget înălțimile cerului și-l comunică națiunilor respective“ (*ibidem*).

Fragmentul citat este în consonanță, pe de o parte, cu poemul *Întunericul și poetul*, în care *poetul* își susține, împotriva *întunericului*, rolul primit și asumat în procesul de redeșteptare a spiritului național:

Și tu crezi, geniu negru, că fără scop și țintă
A lunei und-amară mă-neacă, mă frământă?
Tu crezi că eu degeaba m-am scoborât din stele
Purtând pe frunte-mi raza a națiunii mele? (O. IV, p. 462)

cu plăcere plâsmuirile celui mai mare poet pe care l-au purtat pământul nostru, plâsmuirile lui Shakespeare, și ne bucurăm de frumusețea lor atâta, ba poate mai mult încă decât contemporanii lui, și tot astfel privim statuetele lui Fidias și ale lui Praxiteles, icoanele lui Rafael, și ascultăm muzica lui Palestrina. Tot astfel ne bucură portretul pe care-l face Grigorie Ureche Vornicul lui Ștefan Voievod Cel Mare, încât simțim și azi plăcere citind ce vrednic și cu virtute român a fost Măria Sa“. – *Icoane vechi și Icoane nouă – Bătrânii și tinerii* („Timpul“, dec. 1877) (O. X, p. 22–23).

Acestui portret al personalității istorice a lui Ștefan cel Mare, revelat în suita de articole consacrate Basarabiei (*Basarabia*, „Timpul“, 1878, numerele 3, 4, 7, 8, 10, 14; O. X., p. 56–70) – în strânsă legătură cu apărarea libertății naționale prin cetățile din triumphiul Cetatea Hotin – Cetatea Albă – Chilia: „Hotarul nord-extrem Chilia – gura Dunării – Cetatea Albă – gura Nistrului și tot teritoriul dintre liniile ce-am putea trage între ele a fost al nostru și este de drept al nostru și astăzi, căci nu nouă ni s-a luat, nu cu noi s-au bătut rușii, nu pământul nostru l-au putut ceda turcii“ (O. X, p.59), i se adaugă portretul înscris într-o perspectivă mitică, marcată în mod semnificativ de desfășurarea manifestărilor de la Putna.

Anterior momentului Putna, Ștefan cel Mare este prezent în creația poetică eminesciană în *Epigonii* (1870) și în *Povestea* (1869) și în creația teatrală (*Mira*). În primul poem voievodul este reprezentat printr-o metaforă plasticizantă în evocarea poeziei lui Alecsandri:

*El revoacă-n dulci icoane a istoriei minune,
Vremea lui Ștefan cel Mare, zimbrul sombru și regal.*

În cel de al doilea, imaginea voievodului, care se simte uitat în plan istoric, dar trăind peste secole în/prin lumea mitică a creației populare,

*Înmormântat de secolii în neagra vecinicie
Și stins în mintea lumei, cea rece și pustie,
Înfășurat de slava-mi simțeam că nu trăiesc
Decât numai în basm și-n cântec bătrânesc.
(...)
Trăiam la gura vetrei, la focul cel de jar
Unde-un bătrân ca iarna, cu grai încet și rar
Mă spunea la nepoții ce stau cu ochii țintă
Și ascultam la vorba-i ca la o rugă sântă;
Trăiam în lăutarul cel orb și plin de zile
(...)
Spune la cei ce nu văd în cântec bătrânesc
Icoanele ce-n sufletu-i ca-n paraclis trăiesc;
Trăiam în doina trist-a voinicului de munte,*

(O. IV, p. 467–468)

este o ipostază mitică, în care se pot recunoaște ecouri din cronica lui Gr. Ureche, într-un tablou cu conotații eristice: „Ștefan (Bătrân și-ncovoiat iese lângă o piatră risipită de mormânt – barba albă – Pletele albe cu desăvârșire – Asemeni unui leu murind)” (idem, p.467).

În timpul manifestărilor de la Putna este de situat – poziție îmbrățișată de Zoe Dumitrescu-Buşulenga – modul de a fi al unui portret al lui Ștefan cel Mare, în care miticul și sacrul se suprapun printr-o relație încărcată de semnificații între chipul Voievodului – expresie a unor profunde trăiri interioare – și *coroana*. Portretul și, prin el, cu deosebire *coroana* constituie centrul de susținere sau de orientare a sensului de adâncime al unui articol publicat în „Curierul de Iași” (1877) și al unui alt articol publicat în „Timpul” (1881). În amândouă articolele, destinul românilor este situat sub semnul tutelar al lui Ștefan cel Mare, fără îndoială pe temeiul înțelegerii sensului profund al raportului dintre domnitor și popor, exprimat încă în anii premergători Serbărilor de la Putna: „Trebuie ca domn și popor să se identifice, cel dintâi să fie expresia celui din urmă, astfel ca voințele să nu se contrazică niciodată” (*Să facem un congres* – O. IX, p. 97).

Din această perspectivă este invocat momentul Putna și integrat portretul lui Ștefan cel Mare în primul articol, cel din „Curierul de Iași”, în care Eminescu denunță răpirea Bucovinei – „vecinică pată pentru împărăția vecină, de-a pururea o durere pentru noi” (idem, p.429) – și asasinarea lui Grigore Ghica, voievodul care a protestat împotriva acestui act: „La anul 1774 au intrat oștile austriecești, cu disprețul oricărui drept al ginților, în pace fiind cu Poarta și cu Moldova, în partea cea mai veche și mai frumoasă a țării noastre: la 1777 această răpire fără de seamăn s-a încheiat prin vărsarea sângelui lui Grigore Ghica V.[oievod] (*ibidem*).

Sacrificiul lui Grigore Ghica Voievod relevă, în acest articol, un raport de continuitate, într-un strat de adâncime, cu lupta pentru apărarea unității și identității românilor dusă de Ștefan cel Mare și de domnitorii care l-au precedat, prin invocarea întâmplării de la Putna, acolo unde „sunt moaștele celor mai mari dintre domnii români, acolo doarme Dragoș, împlânzitorul de zimbri, acolo Alexandru, întemeietorul de legi, acolo Ștefan, zidul de apărare al creștinătății”, în noaptea asasinării lui, cu o mare încărcătură tainică, mitică/mistică, povestită de un călugăr bătrân:

„Într-una din zilele anului 1777, la miezul nopții, buga, clopotul cel mare, a-nceput să sune de sine, întâi încet, apoi tot mai tare și mai tare. Călugării treziți din somn se uitară în ograda mănăstirei. În fioroasa tăcere, în sunetul clopotului ce creștea treptat, biserica se lumina de sine înăuntru de o lumină stranie și nemaivăzută. Călugării coborâră într-un șir treptele chiliilor, unul deschise ușa bisericii ... în acea clipă clopotul tăcu și în biserică era întuneric des. Candelile pe mormântul lui Vodă se stinseră de la sine, deși avuse untdelemn îndestul.

A doua zi portretul voievodului Moldovei era atât de mohorât și de stins, încât pentru păstrarea memoriei lui un călugăr ce nu știa zugrăvia au făcut copia ce există astăzi.

Aprinde-se-vor candelile pe mormânt? Lumina-se-va vechiul portret?” (O. IX, p. 431)

Prin *coroana* voievodală, Eminescu deschide perspectiva sacră în care este înscris domnul – exponent al propriului neam – în raportul dintre ființa umană (umanitate și naționalitate) și divinitate:

„La Putna, un călugăr bătrân mi-a arătat locul înlăuntrul bisericii în care stătea odată aninat portretul original al lui Ștefan Vodă. După original, el au fost mic de stat, dar cu umere largi, cu fața mare și lungăreață, cu fruntea lată, ochii mari plecați în jos. Smad și îngălbenit la față, părul capului lung și negru acoperea umerii și cădea pe spate. Căutătura era tristă și adâncă, ca și când ar fi fost cuprins de o stranie gândire... Coroana lui avea deasupra, în mijloc, crucea toată de aur, împodobită cu cinci pietre nestimate. Sub crucea coroanei urmau Duhul sfânt, apoi Dumnezeu Tatăl, cu dreapta binecuvântând, cu stânga ținând globul pământului, pe cercul de margine al coroanei un rând de pietre scumpe de jur-împrejur. Îmbrăcat era Vodă într-un strai mohorât cu guler de aur, iar de gât îi atârna un engolpion din pietre și mărgăritare. Câmpul portretului era albastru, în dreapta și în stânga chipului perdele roșii“ (*ibidem*).

Element esențial în portretul lui Ștefan cel Mare, alături de *privire*, *coroana*, este nucleul semantic central în articolul publicat în „Timpul“, după patru ani, care impune o raportare la cel din 1877. Aici, *coroana* se încarcă și încarcă textul de semnificații prin relativa ei autonomie în macrosintaxa textului, prin structură și, evident, prin raportare la ideea centrală a articolului, care este transcenderea timpului istoric – geniul național – în spatele omului care primește de la ursite privilegiul „vieții fără moarte și tinereții fără îmbătrânire“ –:

„Așa se trăia pe la 1520.

Dar să privim *coroana*, căci de ea va fi vorba poate.

Ea e acoperită cu pietre scumpe și mărgăritare. În partea ce vine spre frunte, deasupra e crucea formată din cinci pietre scumpe, sub cruce în email Duhul Sfânt, sub Duhul Sfânt, tot în email, Dumnezeu Tatăl, cu dreapta binecuvântând, în stânga ținând globul pământului. În rând cu Dumnezeu Tatăl, de jur-împrejur, chipurile strămoșilor și între ele mici sceptre; sub aceste chipuri un rând de heruvimi (capete și aripi) și sub acest rând pietre scumpe mari formând marginea demprejurului coroanei.

Chipul ce stă sub această coroană e mare, fruntea largă, ochii mari, pe jumătate închiși, căutătura tristă și întoarsă oarecum în sine însuși, sprâncenele lungi, nasul fin, fața lungăreață și palidă, barba mică și neagră în furculiță, părul capului lung, acoperind spatele și umerele.

E Ștefan cel Mare zugrăvit la anul 1456. Pe piept îi atârna un lanț scump care se-ncheie într-un engolpion de aur“. (O. XII, p. 106)

Prin modul în care este structurată, *coroana* întemeiază un spațiu sacru în care se află strămoșii – dimensiunea istorică a ființei – și heruvimii – îngeri mijlocitori între ființa umană (sceptre) și ființa divină. Domnitorul își asumă misiunea de a asigura comunicarea *umanitate* – *divinitate*, deopotrivă în spiritul Duhului Sfânt și în sensul luptei strămoșilor, reprezentând *lumea*, *contingentul*, orientată spre transcendent.

Prin această imagine complexă – mai mult decât în semnificația originară a *coroanei* – transcenderea lumii fenomenale, înălțarea spre divinitate, orientarea spre absolut – *coroana lui Ștefan cel Mare* – creație eminesciană, înscrisă și în

perspectiva deschisă de legenda despre *viață fără moarte și tinerețe fără bătrânețe*, atribut definitoriu, cu rezonanțe mitice, al identității naționale, îndreptățește perceperea lui Ștefan cel Mare ca mântuitor al ființei istorice a neamului în raport cu Iisus Cristos, mântuitor al ființei umane. Aproximarea este prezentă încă în textele pregătind manifestările de la Putna: „Crist a învins cu litera de aur a adevărului și a iubirii, Ștefan cu spada cea de flăcări a dreptului“ (O. XVI, p. 32) și se va regăsi în nucleul semantic al ultimelor două prezențe ale lui Ștefan cel Mare în creația lui Eminescu – poezia *Doina* și comentariul *Serbarea guvernamentală* (publicat în „Timpul“, din 18 iunie 1883), scris cu prilejul dezvelirii statuii voievodului la Iași.

Subliniem aici – fapt semnificativ, din aceeași perspectivă a istoriei neamului românesc – că începuturile poemului *Doina* datează din vremea primului articol, cel publicat în „Curierul de Iași“, din 30 septembrie 1877, în care este invocată întâmplarea de la Putna din noaptea uciderii lui Grigore Ghica Voievod; în articol Eminescu denunță răpirea Bucovinei și reproduce câteva versuri din creația populară, reprezentând o posibilă primă etapă în procesul devenirii acestui poem prin care Eminescu își asumă condiția ființei naționale:

*Și e plină de străini
Ca iarba de măcăci
Și e plină de dușmani
Ca râul de bolovani.
Iar mila străinului
E ca umbra spinului
Când vrei ca să te umbrești
Mai tare te dogorești. (O. IX, p. 431)*

Istoria poemului continuă după răpirea Bucovinei și se definitivează în preajma sau poate chiar pentru inaugurarea statuii lui Ștefan cel Mare la Iași, în 1883. Procesul de definitivare trece prin așezarea în pagina de manuscris a poeziei *Doina* în prelungirea marșului *La arme!*: „Auzi departe strigă slabii / Și asupriții către noi / E glasul blândeii Basarabii / Ajunsă-n ziua de apoi / Și sora noastră cea mezină / Gemând sub cnutul de calmuc / Legată-n lanțuri a ei mină / De ștreang ținând-o ei o duc. / Murit-au...poate numai doarme / Ș-așteaptă moartea de la câni. / La arme, / La arme, dar, români“ (O. XV, p. 964) și prin variante-trepte spre asumarea destinului istoric al neamului: „Ștefan, Ștefan, Domn viteaz / Cum de nu mai vii tu azi ? / De la Nistru pân' la Tisa / Tot românul plânge-ți-s-a / Că nu mai poate răzbate / De-atâta străinătate“, „De la Nistru pân' la Tisa / Tot românul plânge-mi-se (plânsu-mi-s-a)“. (O. III, p. 12–13)

Invocarea lui Ștefan cel Mare și a Putnei se concentrează acum în semantica verbului *a mântui*:

*Ștefane, Măria Ta,
Tu la Putna nu mai sta,
Las' arhimandritului,
Toată grija schitului
Lasă grija sfinților*

*În sama părinților,
Clopotele să le tragă
Ziua-ntreagă, noaptea-ntreagă
Doar s-a-ndura Dumnezeu
Ca să-ți mântui neamul tău. (O. I, p. 183)*

Voievodul este rechemat în istorie, pentru salvarea neamului, din aceeași perspectivă a înțelegerii unei confundări absolute între domn și popor, și a integrării ființei neamului în raporturi definitive cu ființa lumii reprezentată de fire:

*Tu te-nalță din mormânt
Să te-aud din corn sunând
Și Moldova adunând.
De-i suna din corn o dată
Ai s-aduni Moldova toată,
De-i suna de două ori
Îți vin codri-n ajutor.
De-i suna a treia oară
Toți dușmanii or să piară
Din hotară în hotară.
Îndrăgi-i-ar ciorile
Și spânzurătorile! (O. I, p. 183)*

Poemul *Doina* avea să fie citit de Eminescu numai la „Junimea“, adunată din nou la Iași, în seara precedentă „serbării guvernamentale“. În materialul publicat în „Timpul“ din 18 iunie 1883, care poartă amprenta forței stilistice a publicistului, imaginea Voievodului – apărător al ființei neamului românesc – este pusă în antiteză cu imaginea demagogiei politice.

Portretului încărcat de simboluri și de mai multe sugestii de semnificare – prin structura coroanei și prin privirea întoarsă spre lăuntru al ființei – îi iau locul aici trăsăturile unui portret hieratic, prin care Ștefan este așezat în spațiul sacralui, apărător al creștinătății și având atributele mântuitorului – prin metafora luminii, în opoziție cu imaginea-pamflet a politicianilor vânzători de țară, stăpâni pe fraza sforăitoare:

„Tu care de patruzeci de ori, în patruzeci de bătălii, te-ai aruncat în rândul întâi al oștirii, căutând martiriul pentru țară, ascuți oameni pentru cari patria și naționalitatea sunt o marfă pe care-o precupețesc?

Tu, ale cărui raze ajung până la noi ca și acelea ale unui soare ce de mult s-a stins, dar a cărui lumină călătorește încă mii de ani prin univers după stingerea lui; tu, care, însuși nemuritor, ai crezut în nemurire și, lumină din lumină, ai crezut în Dumnezeu luminii, s-ascuți pe acești oameni incapabili de adevăr și de dreptate, pe acești traficanți de credințe și de simțiri?“ (O. XIII, p. 317)

BIBLIOGRAFIE

1. Mihai Eminescu, *Opere* (ediție critică de Perpessicius și continuată de P. Creția și D. Vatamaniuc):
  - vol. I, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II“, București, 1939;
  - vol. III, Fundația „Regele Mihai“, București, 1944;
  - vol. IV, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1952;
  - vol. VII, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1977;
  - vol. VIII, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1988;
  - vol. IX, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980;
  - vol. X, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1989;
  - vol. XII, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1985;
  - vol. XIII, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1985;
  - vol. XIV, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1983;
  - vol. XV, Editura Academiei Române, București, 1993;
  - vol. XVI, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1989.(Trimiterile la această ediție se fac prin siglele O. I, III, XV etc., cu indicarea paginii.)
2. Mihai Eminescu, *Despre cultură și artă* (ediție îngrijită de D. Irimia), Editura Junimea, Iași, 1970.
3. Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu. Viață. Operă. Cultură*, Editura Eminescu, București, 1989.
4. Ioan Slavici, *Amintiri*, Editura pentru Literatură, București, 1967.

SUMMARY

While still a student, Mihai Eminescu wrote to Jacob Negruzzi from Vienna, revealing one of the traits that was to remain a constant of his personality, namely his inability to stand aloof from the political events of the day, which he viewed and experienced as charged with questions about human nature in general and about the destiny of the Romanian nation in particular. In his *Memoirs*, I. Slavici also wrote about this spiritual state of the poet, who saw „the development of Romanian national life from the perspective of the *nationality/humanity* relation“.

The author of the article underlines that M. Eminescu was educated in the Romanian nationalist school of Cernăuți, whose origins were in the Romanian nationalist school of Blaj, whence came many gymnasium teachers, including Aron Pumnul. Therefore it is not by coincidence that Eminescu as a student was determinedly and decisively involved in the organisation of the celebrations at Putna. The poet was involved at both the historic and the spiritual level. It is precisely these two components of his personality that are interpreted by Zoe Dumitrescu-Bușulenga, who emphasised, in her *Eminescu: Life, Work, Culture* (1989), „the poet's capacity to live simultaneously in two dimensions of time, the minor time of man, of individual life, of history, and major time, «mythic time».“ It was this capacity of the poet, underlines D. Irimia, that rests behind „the apparent contradiction between Eminescu's constant higher aspiration to the absolute and his passionate involvement in the most acute current affairs, so visible in his later work in particular“.

As secretary of the Management Committee, he was directly involved in preparations for the Putna Festival, which, although religious in nature, acquired a nationalist flavour thanks to the national and linguistic homogeneity of the participants. The celebration of the four-hundredth anniversary of the foundation of the monastery was a good opportunity to affirm Eminescu's concept, expressed in the three articles he published, in which the central idea is that of the right to a national identity, history and homeland. In circumstances created by the establishment of Austro-Hungarian dualism, Eminescu called for the integration of the Romanians' struggle into other nations' struggle for freedom.

The national spirit is understood as being in complete harmony with the aesthetic dimension – the beautiful – and with the ethical dimension – the truth. At the same time, the Putna Festival was, for its organisers, and for Eminescu in particular, also a good opportunity to hold a Congress of Students.

In the poet's work, the image of Stephen the Great passes from historical time, which was at the centre of the Putna Celebrations, into mythical time, a transition which begins in Putna (1871) and ends with the final manifestations of his creativity, in 1883, a course directed, at the spiritual level, by the imperative of the destiny of Romanian being, and, at the historical level, marked by the different ways in which Stephen the Great is portrayed in Eminescu's poems and journalism, in which the mediaeval ruler is perceived not only poetically but also mythically and sacrally.

BOALA ȘI MOARTEA LUI EMINESCU*

Abordare filologică de bun simț

III

Nicolae Georgescu

București

EMINESCU ȘI EDITORII SĂI

27 februarie: „Dacă v-aș putea descrie influența ce ai făcut mata cu scrisoarea din urmă asupra lui Mihai cred că ai rămânea pe deplin satisfăcută; și ai să-l corijezi și de defectul lui, după cum mi-ai dat și bani spre a-l vindeca. Acest om vă datorește viața și, prin însănătoșirea lui, pot zice și ceea ce a mai scris. D-lui Maiorescu nu i-a scris să-i tipărească a treia ediție, zicându-i că, de nu va putea căpăta pensia, va tipări o ediție nouă și atunci își va procura mulți bani. El e cam supărat pe d-nul Maiorescu, pentru că i-a scris recomandat rugându-l foarte călduros pentru biblioteca lui și niște manuscrise pe care el ar voi să le mântuie și nici un răspuns nu a primit până acum. Scriind doctorului, el nu pomenește de fel de rugămintea lui. Mihai îmi spune că, în Biblioteca din Iași, are un dicționar lucrat de dânsul din limba sanscrită, aproape iarăși gata, și dorește să știe de mai este sau nu. Eu vă rog, de vei putea afla de este, apoi înștiințează-ne, pentru ca el să-l ceară. Eu mă bucur foarte mult când îl văd că lucrează și singur [sigur] că varietatea lucrului îi face mai mult gust. De aș putea i-aș aduce cărțile din București, însă cine mai știe de sunt, și de [nu] sunt irosite de mult“.

Informații învălmășite, scrisoare greu de ordonat. Am întregit în paranteze drepte sensul. Harieta știe că poetul lucrează la mai multe lucruri deodată („varietatea lucrului“) – văzând, probabil, și cartea germană pe care o traduce Eminescu (*Le joueur de flute* de Emile Augier, piesa de teatru pe care o are în ediția germană *Reklam*) – dar și poeziile sale (dintre care A. C. Cuza recuperează și-i publică poemul *Kamadeva*). Vedem, însă, că nici Cornelia Emilian, nici Titu Maiorescu nu-i returnează în vreun fel manuscrisele anterioare – dar Harieta înțelege că acestea există și consideră că poetul „le datorește“ tot binefăcătoarei sale, în sensul că, însănătoșindu-se, și-a adus aminte de ele și le consideră operă a sa.

În privința relației cu criticul, lucrurile devin interesante. Rezultă că Eminescu și-a cerut manuscrisele prin scrisoare recomandată, iar Titu Maiorescu a răspuns către doctorul Isac întrebând dacă poetul este sănătos. Vezi, însă, scrisoarea din 5 februarie 1888, despre care este vorba: „... a venit doctorul Isac aducând o scrisoare de la d-nul Maiorescu adresată lui, rugându-l s-o deie lui Mihai în mână. Doctorul a pretextat că scrisoarea adresată lui personal a uitat-o acasă, fâgăduindu-mi că îmi va arăta-o mai pe urmă. Cătră Mihai scrie relativ la

* Continuare. Vezi „Glasul Bucovinei“, Partea I, an. XIV, nr. 4, 2007, p. 22–53; Partea a II-a, an. XV, nr.2, 2008, p. 84–118.

tipărirea ediției a 3-a a poeziilor lui, cerându-i și ce a mai scris nou să trimeată la tipar. De scrisoarea doctorului însă nu pot să-ți spun nimic, până nu voi putea rămânea singură cu doctorul“, și, apoi, cea din 10 februarie 1888, cu explicații suplimentare: „D-nu Maiorescu scrie doctorului ce crede de boala lui Mihai și de garantează să-l facă sănătos, sau este numai o ameliorare, care poate mai târziu să se ivească cu și mai mare furie și dacă s-a lăsat de băut. Doctorul i-a răspuns franțuzește, el românește nu se poate exprima bine, că se va face cu totul bine făcând și la vară 30 de băi la Halle, numai pentru evaporarea mercurului ce este în corpul lui. Despre băut, atârnă de la banii pe care îi va avea. Dacă are bani mulți în mână, apoi îi place să beie în companie cu mai mulți ce-i voiesc răul din invidia talentului său“.

Se înțelegea că în plicul către Francisc Isac criticul pusese și o scrisoare către poet, pe care cerea să i-o dea lui în mână. Probabil că nici în acea scrisoare separată, care, desigur, a existat, criticul nu-i spune nimic despre manuscrise, ci doar îl anunță despre scoaterea ediției a treia și-i cere „poezii noi“ – cum înțelege Harieta și cum am fi tentați să înțelegem și noi. Eminescu îi va răspunde criticului abia la 14 martie, după un timp de așteptare, așadar: „Mult stimatul meu domn, Vă cer iertare din toată inima pentru greșeala mea de a nu fi răspuns imediat la scrisoarea d-voastră ce mi-a fost comunicată prin bunăvoința d-lui doctor Isac. Cauza întârzierii este că singur nu știam ce să răspund cu siguranță, căci o veste ce-mi sosise din Iași mă pusese în îndoială de mai pot scoate o a treia ediție sau nu. Încă pe când eram la Iași, d-l V. G. Morțun, actual deputat în Adunare, îmi făcuse propunerea de-a scoate la lumină a treia ediție, și-ntr-o scrisoare ce-mi adresase în urmă îmi anunța chiar «pe săptămâna viitoare scot în vânzare volumul ce-am editat». Nici până acum însă nu știu pozitiv dacă această ediție s-a făcut în adevăr sau nu. Multe îndatoriri ce mi le-a făcut d-l Morțun în timpul boalei mele m-au îndemnat să ezitez a da un răspuns afirmativ. Dacă însă d-l Morțun ar fi renunțat la ideea de a scoate edițiunea a treia, atunci vă rog a da urmare binevoitoarelor d-voastră intențiuni și a încheia cu d-l Socec, iar prisosul eventual de la ediția a doua sau un acout asupra ediției a treia, vă rog să binevoiți a mi le trimite prin mandat poștal (M. Eminescu, Botoșani). Poezii nepublicate, de intercalat în noua ediție, nu am...“.

Aici atrage atenția adresarea oficială, rece. Ca să înțelegem dialogul, trebuie să știm că este vorba de două cărți diferite: una este ediția *Poesii* de Mihai Eminescu, scoasă de Titu Maiorescu în 1883, 1885 – și acum, în 1888, gata să iasă în a treia ediție, și alta, este Mihai Eminescu, *Proză și versuri*, editor V. G. Morțun, care era gata de pe acum („scot în vânzare volumul ce-am editat“, scrie editorul, iar cuprinsul volumului este, într-adevăr, publicat prin presă în 1888, scriindu-se apăsător că această carte există; rezultă că V. G. Morțun o avea, realmente, tipărită și urma doar s-o pună în vânzare, lucru ce-l va face abia în 1890 – desigur, cu schimbarea paginii de titlu și cu unele adaosuri, cum vom vedea). Consultând ediția lui Morțun, observăm că ea cuprinde poeziile publicate de Eminescu în tinerețe, pe care nu le conțineau edițiile Maiorescu, dar și proză: *Sărmanul Dionis*, *Făt-Frumos din lacrimă*, *Influența austriacă asupra românilor din Principate*, conferința poetului publicată în „Convorbiri literare“. Ea este o ediție anti-Maiorescu, plănuțită, probabil, de Eminescu împreună cu V. G. Morțun pentru a prelua din mâinile criticului întreprinderea editorială de la Socec (sau, pur

și simplu, pentru a completa edițiile Maiorescu). Eminescu vorbește, însă, de „ediția a treia” – și mai spune că nu știe dacă V. G. Morțun scoate ceva sau dacă ediția lui „s-a făcut”, deci afirmă că n-a văzut-o. Într-un interviu târziu, de prin 1914, V. G. Morțun declară că avea de gând, „în tinerețe”, să scoată ediția cu poeziile publicate de Eminescu în „Convorbiri literare” (ediția Maiorescu) – și-i arată lui Al. Șerban ediția Maiorescu, citindu-i din enorm de multe îndreptări de text pe care le făcuse:

„Dl. Morțun mai trase o carte din rafturile bibliotecii sale. Și, răsfoind-o melancolic, spuse, vorbindu-și parcă mai mult sieși:

– Aceasta este ediția princeps tipărită de Maiorescu...

M-am aplecat peste paginile pe care ministrul le răsfoia cu atâta evlavie: toate aproape erau corectate cu creionul și purtau pe ici pe colea strofe adăugite.

– Cât am muncit ca să restabilesc textul adevărat al poeziilor..., mă lămurii d-nul Morțun. Am fost stăpânit odinioară de dorința de a scoate o ediție curățită de toate schimbările întâiului editor, potrivit cu textul primitiv din «Convorbiri literare»... Și-mi citi câteva versuri care îmi sunau mult mai puternic în originalul lui Eminescu decât în versiunea domnului Maiorescu.

– Luptele sociale și politice m-au îndepărtat tot mai mult de aceste preocupări literare și treaba a rămas neisprăvită...” („Flacăra”, 1914, nr. 35, p. 393–395).

Este singura lui luare de cuvânt în problema respectivă, biblioteca și arhiva i s-au risipit. Am mai vorbit despre aceste lucruri în cartea *Eminescu și editorii săi*, în anul 2000 (vol. I, p. 157). Acum trebuie să revin. Desigur, aceste îndreptări nu puteau fi făcute de V. G. Morțun singur – erau operate de către Eminescu însuși pe ediția princeps, în acei ani de la Iași pe care poetul îi evocă în această scrisoare (anii 1885–1886). Rezultă că poetul a proiectat cu V. G. Morțun și ediția *Proză și versuri*, ca o completare la cele maioresciene – dar și o nouă ediție corectată după ediția princeps. La aceasta se referă poetul când vorbește de „ediția a treia” – de vreme ce amintește prisosul eventual de la ediția a doua. El vorbește de V. G. Morțun „actual deputat în Adunare” – știind că acesta abia a câștigat locul de deputat și că este, deci, coleg cu Titu Maiorescu, câștigător, de asemenea, al unui loc în Senat. Poetul cere ca ei doi să se înțeleagă, colegi fiind, adică să se întâlnească acolo, la București, și să stabilească. Rezultatul este că V. G. Morțun nu mai pune în vânzare ediția *Proză și versuri* – iar despre ediția corectată, nici nu mai vorbește. Titu Maiorescu încearcă, desigur, cât îi stă în putință, să curme orice scandal pe marginea operei lui Eminescu și rămâne, în timpul vieții poetului, singurul său editor.

Trebuie spus că încă din 1884, după apariția ediției princeps, criticul bănuiește că sunt de îndreptat unele lucruri și, în cunoscuta scrisoare prin care-i explică poetului, aflat în sanatoriul de lângă Viena, împrejurările tipăririi volumului, mai adaugă: „... și de pe acum trebuie să te gândești la ediția a doua, care va fi reclamată pe la toamnă și în care vei putea face toate îndreptările ce le crezi de trebuință. Poeziile dumitale, până acum îngropate în «Convorbiri», sunt astăzi cetite de toate cucoanele de la palat până în mahala la Tîrchilești, și la întoarcerea în țară te vei trezi cel mai popular scriitor al României”. (Fă și comparația cu sintagma parlamentară a lui Negruzzi din 1887: „nenorocitul poet național Eminescu”, vezi mai jos.) Poetul nu colaborează, însă, la aceste îndreptări cu Titu Maiorescu – ci, după cum înțelegem, se apropie mai mult de

V. G. Morțun – care în anii 1884–1885 îl cultivă cu insistență, plimbându-l chiar pe la cluburile socialiste din Moldova (la Roman, într-o asemenea întrunire, l-a văzut și Garabet Ibrăileanu). Privind, însă, ce a rezultat din „colaborarea” sa cu deputatul socialist nu trebuie să ne facem iluzii că acest volum de poezii pe care l-au proiectat ei ar fi fost vreo țintă către perfecțiune. Mai întâi, că în *Proză și versuri* (1890) găsim cu totul altă ortografie decât cea a „Convorbirilor literare”, cu iotacisme infinite, -u final etc. Editorul a adus opera publicată a lui Mihai Eminescu la ortografia „Contemporanului”. Dacă așa va fi procedat și cu ediția de poezii, ar fi fost un mic dezastru filologico-lingvistic (dar, repetăm, s-ar fi salvat acel sumar al cărții, inclusiv ordinea poeziilor în coala editorială pierdută).

Cu totul interesant este, însă, enunțul lui Eminescu, asupra căruia iarăși trebuie să revenim: „Poezii nepublicate, de intercalat în noua ediție, nu am”.

Această a treia ediție iese în vara lui 1888, iar George Muntean a publicat corespondența Editurii Socec cu Titu Maiorescu, de fapt, scrisoarea din 30 ianuarie 1888: „D-lui Titu Maiorescu. Loco, str. Mercur No 1. Urmând a pune sub tipar o nouă edițiune a *Poesiilor* lui Eminescu, Vă rugăm a ne spune dacă să trimitem tot D. Voastre corecturile de cetit și cui vom avea să plătim, la timpul său, honorarul cuvenit”. Pe această scrisoare Titu Maiorescu scrie, la rândul său: „Răspuns la 17 martie. Onorarul firește lui Eminescu (Botoșani), (după scrisoarea lui din 14/26 martie). Corecturile le fac eu T. M.” (Eminescu, *O sută de documente noi*. Ediție îngrijită de George Muntean. Ed. Eminescu, 2000, p. 139.) La 27 iunie 1888, însă, tot Titu Maiorescu îi scrie lui Socec: „Pentru Eminescu, care este aici și nu este în stare sigură de a se îngriji însuși, se formează un comitet de amici care să-l ia iarăși sub un fel de tutelă. Din acest comitet face parte și D. N. Pătrașcu, secretar la Legațiune, atașat acum la Ministerul de Externe. Vă rog, dați d-lui Pătrașcu accontul de 500 lei noi pentru ediția a treia a poeziilor lui Eminescu și priviți deocamdată această scrisoare drept chitanță” (idem, p. 140). Acestea sunt avatarurile volumului ca obiect.

Revenind însă la conținutul lui și la acel enunț din scrisoarea lui Eminescu, am atras atenția în altă parte că poetul vorbește de poezii „de intercalat” – deci pune în discuție structura ediției princeps care se reeditează acum, acea arhitectură specială a ei cu punerea una după alta a poemelor într-o ordine anumită ce-i conferă o anumită valoare. Titu Maiorescu însuși îi scrie surorii sale, Emilia Humpel, la 6/18 decembrie 1883: „Poeziile, așa cum sunt ordonate, sunt cele mai strălucite din câte s-au scris vreodată în românește...”.

În aceeași scrisoare, însă, criticul mai spune: „În răstimpul acesta am trimis astăzi corectura ultimei coli (no. 20) Tipografiei Socec-Teclu...” ori, ediția princeps nu are 20 de coli editoriale, ci 19 coli editoriale, numerotate. Rezultă că din ea lipsește această ultimă coală (16 pagini). Se poate stabili și unde-i era locul, prin procedee tipografice. Cu poezia *Dorința*, p. 64 din volum, se încheie coala a patra, dar fără vigneta obișnuită, iar imediat după aceea urmează *Mortua est!*, prima poezie din coala a cincea. Între acestea două ar fi locul colii editoriale pierdute. Acest roi al poeziilor pierdute, recuperate în diferite împrejurări în timpul vieții poetului (publicate întâmplător prin presă, readuse de Maiorescu în ediția a III-a, a IV-a și a V-a), fac, în totalitate, urmând grafica ediției princeps, cu o foarte mică aproximație, 16 pagini, adică o coală editorială. Criticul încearcă să le aducă la ediția sa, repetăm, dar nu știe cum: mai întâi le adaugă la sfârșit,

schimbă ordinea între ele în acest adaos, apoi intervine în structură, intercalând singur o poezie, schimbând locul altor două. Toate aceste lucruri sunt analizate de noi cu grijă maximă în cartea amintită. Când vorbește de poezii „de intercalat“, poetul are în vedere acest lucru. El este primul nemulțumit de faptul că ordinea poemelor a fost știrbită.

El adaugă, însă: „poezii nepublicate, de intercalat...“ – și credeam că este vorba de poezii noi, cum înțelege și Harieta, scrise acum la Botoșani. Nici vorbă. De la 1883 (ediția princeps) până acum, în 14 martie 1888, prin presă se publicaseră: 1. *Diana* (1884), 2. *Din noaptea* (1884), 3. *Sara pe deal* (1885), 4. *La steaua* (1886), 5. *Nu mă înțelegi* (1886), 6. *De ce nu-mi vii* (1887), 7. *Kamadeva* (1887). Titu Maiorescu preia, în ediția a III-a (care apare în vara lui 1888), în ordine, la sfârșitul ediției: *La steaua*, *De ce nu-mi vii* și *Kamadeva*. *Diana* fusese publicată în „Convorbiri literare“ și este imposibil ca el să nu fi știut de publicarea lor. *Oricâte stele* – în „Familia“, și chiar o citise, *Nu mă înțelegi*, într-un „Album“, unde și el, Titu Maiorescu, avea un text, *Sara pe deal* – în „Convorbiri literare“. *De ce nu-mi vii* preia și aceste poezii – și-i cere poetului încă (alte) „poezii nepublicate“? Rezultă că el îi cere – și poetul se referă strict la poeziile scăpate din ediția princeps, nepublicate acolo – nu în altă parte. Mai rezultă, făcând legătura cu informațiile de peste timp date de V. G. Morțun („pe ici pe acolo strofe adăugite“, trebuind înțeles poezii întregi adăugite, pe ici pe acolo), că această intercalare a poeziilor scăpate fusese făcută deja de către Eminescu în anii ieșeni pentru ediția pe care urma s-o scoată V. G. Morțun. Și în această privință poetul îl roagă pe Titu Maiorescu să ia legătura cu V. G. Morțun și să stabilească împreună ce e de făcut, adică ediția a treia să fie completă și să refacă ordinea inițială. Numai că Titu Maiorescu reușise în alegeri ca junimist, iar V. G. Morțun, ca socialist – reprezentau partide diferite, păreri diferite, neînțelegeri etc. O ediție restitativă, completă și corectată, ar fi fost cea a lui Eminescu și numai a lui, Titu Maiorescu trebuind să se dea la o parte cu totul de la această întreprindere – or, și ediția a treia apare tot cu nota sa în care anunță că poeziile sunt scoase „în lipsa poetului etc.“ (nota este identică celei de la ediția princeps). La ediția a treia criticul face numai câteva corecturi de text (elimină greșelile de tipar, dar îi scapă altele).

Ceea ce ne interesează aici este că poetul dă girul dublu, la doi editori ai săi, și că adaugă frumuseții (construcției) unei cărți gestul necesității banilor, de care are, într-adevăr, nevoie. Această a treia ediție a *Poesiilor* sale putea, de asemenea, să ia un premiu academic consistent (în toamnă), dar iarăși discuția va fi evitată.

Ceea ce trebuie, iarăși, subliniat este că de acum înainte poziția lui Titu Maiorescu față de el va fi una strict, sau aproape exclusiv, oficială. Ca să-l viziteze trebuia să se înscrie în audiență, să fie bine îmbrăcat. Poetul are chiar emoții și amână de câteva ori o întâlnire, din scrupule de tot felul. Mai mult decât ne dau documentele nu putem avansa, dar sunt suficiente indicii ca să considerăm că Titu Maiorescu a cerut avizul medical al doctorului Isac pentru Eminescu și l-a preluat / primit cu rezerve. El îl va ține pe poet constant departe de lada cu manuscrise.

Se mai poate înțelege, în fine, și de ce anume Eminescu rescria în această perioadă poezii scrise înainte: el însuși dorea să recupereze poemele din acea coală editorială pierdută la tipografie. Acesta este, însă, și argumentul celor care susțin că poetul era grav bolnav: el nu mai crea nimic original, tot ceea ce așter-

ne pe hârtie în acești ani se regăsește între manuscrisele sale anterioare, el își rescrie din memorie creația. Facem observația că Eminescu nu rescrie poezii care se află în ediția princeps (o excepție ar putea fi *Rugăciunea unui dac* – dar alta nu mai cunoaștem), ci poezii din această coală editorială pierdută, care o completează. Să fi uitat el cu adevărat structura inițială a ediției princeps? Noi am avansat ipoteza că acea coală editorială pierdută reprezintă un spațiu compact al volumului, nu este vorba de poezii care ar trebui diseminate între celelalte de la prima până la ultima pagină. Ordinea din interiorul acestei coli editoriale este tot ceea ce nu putem stabili cert, dar locul ei între *Dorința* și *Mortua est!* se justifică. În fond, *Dorința* este o chemare: „Vino-n codru...” – iar după ea s-ar potrivi *De ce nu-mi vii*, apoi *Sara pe deal*, după care – *La steaua...* ar face o bună trecere pentru ca *Diana* să se încadreze cu *Pajul Cupidon* etc. Este mult mai simplu de înțeles faptul că Eminescu vrea să atragă atenția asupra poeziilor care lipsesc din volumul său, la acestea revine insistent tot rescriindu-le și uneori făcând să apară în presă – tocmai pentru a ajunge la structura inițială, „structura Morțun” să-i zicem, și a-i pune pe cei doi s-o recunoască și s-o restituie. Cu V. G. Morțun el nu mai are, după acest episod epistolar din martie 1888, nici o legătură (și în câteva scrisori – asupra cărora n-am zăbovit – Harieta însăși îi mărturisește Cornелиei Emilian că Eminescu îl crede neserios, mincinos etc.); cu Maiorescu – numai legături oficial-protocolare. Dacă ar fi revenit la relațiile apropiate mai vechi, într-o eventuală întrevedere privată Eminescu i-ar fi cerut lada lui cu manuscrise și nu restabilirea sumarului exact al volumului de poezii. Această ladă și-o cere, apoi, și pentru întregirea acestui sumar – dar, desigur, și pentru definitivarea altor volume de poezii. Tuturor acestor ipoteze – și altora de acest gen – li se răspunde într-un singur fel, monocord: dar dacă poetul și le distrugea?! La această întrebare nu mai este de nici un folos răspunsul în termeni juridici: erau manuscrisele lui, avea toate drepturile asupra lor. Asta se putea spune atunci – sau în anii imediat următori – dar azi, când manuscrisele lui Eminescu au devenit tezaur național, este o ineptie să vii cu asemenea argumente. Ți se poate răspunde că Eminescu-omul a fost sacrificat pentru inestimabila bogăție de idei din manuscrisele acestea. Se poate, însă, argumenta că poetul era rațional și n-ar fi distrus aceste manuscrise ale sale dacă i s-ar fi dat. Iar argumentația ține, iată, de boala sa, de limitele ei, de impresiile altora despre ea.

14 martie: Referire la casa pe care trebuia s-o cumpere.

PENSIA NAȚIONALĂ A POETULUI NAȚIONAL

17 martie: „Iar mata, îngerul scăpător în toate privințele, mai scrie lui Mihai și cere-i socoteală și spune-i să nu beie, căci dacă vor afla binefăcătorii lui n-au să-i facă pensie. El foarte mult ține la mata și te ascultă. Numai păcatele mele că m-am îmbolnăvit și iarăși are prea mulți bani în mână și nici n-are cine îmi spune cât a primit și de unde...”

La 2 martie, Iacob Negruzzi, deputat junimist, ceruse, în Adunarea Deputaților, o pensie pentru Mihai Eminescu – și, aprobându-se, s-a numit o comisie pentru redactarea proiectului de lege (Iacob Negruzzi, Mihail Kogălniceanu, C. Enescu, V. Lascăr, Miltiade Tzoni, N. C. Popescu și V. Epureanu). Aceștia sunt „binefăcătorii lui Eminescu“, după Harieta, și ei trebuie să știe că poetul e bolnav, cuminte, neputincios etc. Adevărul este că toate amintirile despre Mihai Eminescu, de acum înainte până la ultima reclusiune și chiar în timpul acestei reclusiuni, îl leagă pe poet de viața de grup, mai ales de cărciumile prin care umbla. Drept este că nimeni nu vorbește de stări de euforie, ci, dimpotrivă, toți atrag atenția asupra cumpătării poetului – dar prezența lui în grupuri diferite este o constantă a memorialisticii acestor luni (ani). La 2 aprilie acest proiect de lege va fi aprobat în Adunarea Deputaților, fiind, însă, înaintat spre dezbateră la Senat. Peste câteva zile, Eminescu va pleca la București. Acest capitol din viața lui Eminescu a mai fost dezvoltat – iar d-na Ileana Ene redă textele oficiale în cartea D-sale: *Farmecul discret al manuscriselor* (1999). Vom prelua de aici un singur fragment de discurs, amintind, mai întâi, că între timp a căzut guvernul și I. C. Brătianu s-a retras din viața politică, iar în noua configurație, la Senat, *Proiectul de lege* privind pensia lui Eminescu ajunge abia la 23 noiembrie 1888, unde el devine lege cu unanimitate de voturi (menționăm că poetul era în București din 9 aprilie și, desigur, comisiile și comitetele îl urmăreau prin localuri publice). Ca să intre în funcțiune, însă, *Legea* trebuie semnată de către rege – iar Carol I își va pune semnătura pe hârtie abia la 12 februarie 1889, când poetul se afla la Mărcuța dus cu poliția. Ca să se ridice această pensie se va institui curatela cu Titu Maiorescu în frunte – dar va trece de 15 iunie, când poetul nu se va mai afla deloc, nicăieri... Vorba lui Mihai Quintescu, într-un discurs din 31 martie 1889: „Ce s-a întâmplat cu pensia din cauza tergiversărilor? S-a întâmplat ireparabilul: *Sărmanul Dionis* a lăsat-o statului spre a-și spori fondurile pentru numeroasele sinecuri – desigur, mai bine meritate“ (joc de cuvinte pe distincția „Bene-merenti“).

Din această serie, repetăm, discursul lui Iacob Negruzzi de la 2 martie 1888 ne interesează – din trei motive: îl numește pe Eminescu poet național (prima dată – și într-un cadru oficial), îl amintește pe Radu Mihail ca opozant prezumtiv al pensiei pe care și Botoșanii i-o votaseră poetului și-l invocă și pe V. G. Morțun să voteze proiectul. Zice, așadar, deputatul junimist: „Domnilor, sunt însărcinat din partea unui număr foarte mare de cetățeni din deosebite părți ale țării să depun o petițiune pe biroul acestei Onorabile Camere, prin care se roagă să se acorde un ajutor viager nenorocitului poet național Mihai Eminescu“.

Iată, într-adevăr, contextul în care s-a lansat această expresie – care azi a ajuns să incomodeze – „nenorocitul poet național“. De fapt, înțelegem că termenul „național“ se referă la numărul foarte mare de cetățeni din mai multe părți ale țării care au semnat această petiție. Național – adică din toată țara, cunoscut în toată țara (prin nenorocirea lui). Este efectul direct al mediatizării cazului lui Eminescu, prin chete publice, dar și prin presă. Oratorul continuă: „Domnilor, precum vă este cunoscut tuturor, Eminescu, unul din talentele noastre poetice cele mai mari, se găsește astăzi lovit de o boală grea și cumplită și în același timp în cea mai mare sărăcie. Din această cauză comuna orașului său natal, Botoșani, după îndemnul cetățenilor compătimitori, înscrise în bugetul ei modesta sumă de 100 lei pe lună cu care să se poată veni în ajutorul aceluia fiu

talentat dar nenorocit al ei, însă fostul ministru de externe d. Radu Mihail, neștiind sau poate nevoind să priceapă ce însemnătate are un mare talent poetic pentru un popor, a șters din bugetul comunei Botoșani acea modestă sumă ce o hotărâse comuna ca ajutor pentru Eminescu“. Radu Mihail este fostul prefect al capitalei, apoi ministru de interne, la industrie (nu și de externe, însă Iacob Negruzzi îngroașă gluma sau vrea să-l lege de evenimentele externe care au determinat excluderea unor ziaristi din presă, printre care și Eminescu), care l-a urmărit pe Eminescu ani la rând, care-l urmărise pe Vasile Conta în 1880 – fiind detașat special la Iași de către liberali în acest scop. Iată cum povestesc biografia lui Vasile Conta luptele filosofului din 1880 de a intra în Parlament: „Radu Mihailu, pe atunci prefect al Capitalei și celebru în conducerea campaniilor electorale, fu luat din această

Poșta centrală.

funcțiune și numit prefect al județului Iași, cu ordin precis ca să nu combată nici o altă candidatură în afară de aceea a lui Conta. (...) A luptat ca un erou. Faima cuvântărilor sale, care au fermecat adunările publice, s-a răspândit în toată Moldova, și mulți proprietari mari, din deosebite județe, au venit într-adins la Iași ca să-i ofere spontanee concursul lor, influențând pe lângă rude, prieteni și cunoscuți în favorul candidaturii filosofului antisemit. El se alege în sfârșit cu mare majoritate, împreună cu tovarășii săi de luptă, Ciupercescu și alții. Triumful său a fost cu bucurie auzit de toată țara. Radu Mihailu apucase deja să previe guvernul că nici o putere omenească nu va putea să împiedece alegerea lui Conta“. (Apud O. Minar, *Filosoful Conta*, p. LXVIII–LXIX, nota.) Bravul polițai l-a ținut la fel sub observație și pe Eminescu, lucrul devenind de notorietate publică, încât Iacob Negruzzi spune acum, în Adunarea Deputaților, lucruri comune.

I. C. Brătianu îi replică lui Iacob Negruzzi că se află în eroare, că nu Radu Mihail a tăiat subvenția, ci alții, înaintea lui, pentru că aceste sume erau folosite, de obicei, prin provincie pentru sinecure – pe când la bugetul mare, în capitală, pot fi urmărite cu mai mare atenție și distribuite cui merită mila, ca în cazul de față (cu vorbele lui: „la facerea bugetelor județene comitetele înscriu, sub titlu de pensiuni, și ajutoare pe la amici și rude, în loc să dea celor ce într-adevăr merita milă“). Nici nu prea contează ce face sau ce a făcut Radu Mihail, important

este că numele lui se rostește în Adunarea Deputaților în context eminescian – oricum destinul i-a apropiat destul de mult.

Mai departe: „Fac apel la toți domnii, pentru că în această chestiune nu poate fi vorba nici de majoritate, nici de minoritate, și în rândurile d-voastră văd autori de talent, aici, poeți ca d-nii Pruncu și Nenișescu, văd scriitori însemnați ca d-nii Gane și Xenopol. (...) Fac apel la banca ministerială, căci am onoarea să număr pe dânsa doi colegi ai mei membri ai Academiei Române, pe d-nii Sturdza și Aurelian. Fac apel la d. Chițu, membru al Academiei, pe care am fericirea și onoarea a-l vedea în mijlocul nostru, la d. M. Kogălniceanu, ca să binevoiască a se uni cu mine, ca chiar sâmbăta viitoare, dacă este cu putință, să ne ocupăm de această chestiune. Merg și mai departe și fac apel la toți membrii tineri din Cameră, la cei cu ideile cele mai înaintate: d. V. Morțun, întâiul socialist intrând în reprezentațiunea țării...”.

Acesta este contextul în care Harieta este îngrijorată că, auzind că mai merge din când în când prin cârciumi, „binefăcătorii” lui Mihai Eminescu vor refuza să-i mai dea pensia.

FUGA POETULUI ÎN CAPITALĂ

22 martie: Harieta scrie despre însănătoșirea ei și proiectul de a o aduce pe Aglae Drogli din Cernăuți la Botoșani (proiect imposibil: copiii acesteia ar pierde bursele școlare).

30 martie: „Nu mai știu nimic ce s-a petrecut cu mine. Atâta știu că Mihai este foarte schimbat de grija că mă pierde. Se vede că D-zeu sau Natura și-a adus aminte că suntem pe lume, de vreme ce a făcut ca Mihai să fie econom și să mă îngrijească ca o mamă. Doctorul Isac mi-a spus că Societatea «Eminescu» iar a publicat că dă o reprezentație teatrală în folosul lui Mihai, oare ce să fac ca să-i stăpânesc să nu mai publice minciuni, ei care nu dau nici un franc lui Mihai...”.

Această Societate i-a fost adusă lui Eminescu la Botoșani de către V. G. Morțun. Să se observe, în altă ordine de idei, că Harieta este mulțumită: fratele este econom, adică n-a fost la cârciumă, cum îl bănuia.

1 aprilie: „...mătușa noastră s-a retras de la testament, căci și ea este bolnavă de piept, boală ereditară a tuturor din familia noastră: ori la care etate ne apucă, de piept murim toți.(...) De boală și de băile lui Mihai nu te îngriji, scumpă mamă. Mihai este rugat să primească un post destul de însemnat; chiar de nu va avea pensie, nu mă tem că vom muri de foame. Știu acum ce să fac ca Mihai să merite stima prin purtare, cum merită prin talent. Sincer și din inimă vă spun, scumpă mamă, că boala mea a deșteptat pe Mihai ca din somn și a prins minte, gândindu-se ce-ar face dacă m-ar pierde pe mine. Proverbul turcului: o lovitură gravă aduce cu sine o experiență de mare folos”.

Observăm că și Harieta are idei (cam fixe!) despre ereditate, dar mai ales că înțelege un lucru: fratele ei trebuie să „merite stima” prin purtare, așa cum o merită prin talent. Harieta vorbește, aici, despre ceea ce numim îndeobște imagi-

nea cuiva: Eminescu trebuie să se îngrijească de imaginea proprie. În concepția Harietei asta înseamnă să fie îmbrăcat mereu curat, elegant, să se poarte „frumos“, să nu stea în grupuri – mai ales, să nu stea în grupuri prin cârciumi ieftine etc. Sora lui Mihai Eminescu are mare dreptate, pentru că, nerespectând aceste precepte simple ale „purtării frumoase“, poetul n-a reușit, în această perioadă, să egaleze stima pentru talent cu cea pentru persoană. Este interesant cât e neglijență, indiferență etc. în modul de comportare – și cât e boală gravă (s-a vorbit chiar de „abulie“ pentru unele momente)? Imaginile alunecă, se suprapun deseori – iar un abulic peste un indiferent dă dominantă „bolnav“.

În privința „postului destul de însemnat“, propus lui Eminescu, trebuie să fie vorba de un proiect dinspre prietenii politici care au câștigat alegerile. Și I. L. Caragiale va fi, în vară, pentru scurt timp, director al Teatrului Național – cu girul lui Titu Maiorescu. În privința griii pentru pensie („chiar de un va avea pensie“ înseamnă grija că nu va avea) – este legitimă. De vreme ce prin acest fel de recompensă se înțelege mai ales „milă“ (vezi discursul lui I. C. Brătianu de mai sus), rezultă că lumea (sau cel puțin „binefăcătorii apropiați“) trebuie înduioșată, adusă către milă. Iarăși se impune constatarea că Mihai Eminescu nu poate, structural vorbind, să răspundă, să „corespundă“ unui asemenea model social. Odată însănătoșit la Botoșani, el va veni, ca om sănătos, la București, să-și aștepte pensia, dar și să arate lumii că este stăpân pe meseria sa, „meșter“ cum îi spun confrății mai tineri din ziaristică.

Problema lui Eminescu nu este una socială – ci una strict medicală. El se însănătoșește binișor, și redevine ce a fost, omul complet cu incomoditățile sale. Botoșanii au reușit să-l readucă la viață – dar nu vor putea să-l rețină, sănătos, la marginea țării. Poetul sacrifică, pentru intenția sa de a se reîntoarce la București, în primul rând o casă, pe care Comitetul de la Iași era dispus să i-o cumpere (alta decât cea pierdută din neatenția avocaților). El va pleca, apoi, cu niște bani în Capitală, pentru că cel puțin arvuna i se returnează Harietei (circa 1 200 de lei) și mai sunt deja alte sume adăugate între timp: o parte din această sumă rămâne, desigur, la sora lui, dar cu altă parte el pornește la drum în întâmpinarea sorții. Ceea ce știm este că va fi redactor la „România liberă“ sau – plătit ca atare. Problema este că poetul are nevoie de băile de la Halle pentru eliminarea mercurului introdus în corp prin tratamentul miraculos al doctorului Isac. Acest doctor nici măcar nu poate fi tras la răspundere – în eventualitatea că-i punem în responsabilitate fricțiunile cu mercur (dar vedem că ultima parte a tratamentului lui Eminescu nu se dezvoltă clar de către Harieta, iar scrisorile medicale de la Viena lipsesc): mai întâi că a avertizat asupra necesității curei – iar apoi, că pacientul i-a fugit de sub observație. Adăugăm, în plus, că el prevedea trei ani de cură pentru Eminescu (vezi scrisoarea Harietei de mai sus) – și abia trecuse un an, în al doilea an nu știm sigur dacă Eminescu a mai fost la băile salvatoare – iar cel de-al treilea, anul 1889, este ultimul... În Sanatoriul doctorului Șuțu poetul va continua cura mercurială – de data aceasta chiar sub formă de injecții. Lucrurile țin de fatalitate într-un fel, de neatenția doctorilor (și lipsa de comunicare între ei, mai ales între diferitele comisii: Iași – Botoșani – Viena – Halle – București) în alt fel – și, desigur, de pacientul însuși care a câștigat încrederea în sine, știe că doctorii îl vor însănătoși în cele din urmă, își cunoaște boala, felul de manifestare a crizelor etc. Vezi celelalte observații medicale, mai

ales cele privind adaptarea aproape instantanee a poetului la condițiile de spital (amintirile doctorului Vineș). În largă prezentare a Corneliiei Emilian din *Introducerea* la volumul IV al *Studiilor și documentelor literare*, I. E. Torouțiu scrie, la p. LVIII: „Astfel se strânge suma necesară, așa că poetul este trimis două veri consecutive la băile de la Halle, întovărășit fiind o dată de doctorandul Focșa, altă dată de Savin“. El nu arată, însă, pe ce se bazează. Despre cura din 1887 aflăm destule din aceste scrisori – dar în 1888, când Eminescu a plecat la București pe 9 aprilie, nu găsim mărturii care să ateste că el ar mai fi mers la Halle. Aici „se rupe firul“, cum se zice, și ne îngrijorează deopotrivă lipsa documentelor și neatenția biografilor poetului față de acest eventual al doilea drum al poetului la băi. Când vezi cât de necesare erau ele – mai ales în concepția terapeutică a medicului curant al poetului, Francisc Isac, este de mirare că nu se urmărește dacă poetul le-a făcut sau nu, că biografii săi nici nu-și pun întrebarea.

Știm că Veronica Micle și-a scos un pașaport – dar în decembrie 1888 – și există vaga bănuială că scopul ar fi fost să-l însoțească pe Eminescu peste hotare, doar că nu mai era cazul: vine repede temutul 23 martie 1889. Mai multe lucruri, însă, ar fi trebuit să ne transmită I. E. Torouțiu sau acest medic Savin. În eventualitatea – destul de probabilă! – că Eminescu a fost și în vara lui 1888 la Halle, pornit din București, cu acest doctor Savin sau cu Veronica Micle – avem și mai mari temeuri să credem că poetul era destul de sănătos în toamna și iarna acestui an – astfel că reținerea lui, imediat după articolul insurgent din 13 ianuarie 1889, devine un act polițienesc, coordonat politic, și nu ține de sănătatea propriu-zisă. De altfel, vezi fazele acestei rețineri: este dus mai întâi la Mărcuța, stabiliment al comunei București, loc public de internare a bolnavilor sociali – după care, peste o lună, ajunge în sanatoriul privat al doctorului Șuțu, pentru că la Mărcuța nu avea cine să-i plătească întreținerea. Lucrurile se leagă când vedem că abia acum, la 12 februarie 1889, regele semnează decretul pentru pensia de 250 de lei – și se pornesc procedurile legale de instituire a curatelei pentru ridicarea ei.

De ce curatelă? – Pentru că poetul nu este în deplinătatea facultăților mintale. Lucrul, însă, urmează a fi constatat prin procedee legale. Mai degrabă, răspunsul la întrebarea: *De ce curatelă?* poate fi acesta: Pentru că poetul se afla într-un institut de alienați, era bănuțit, suspectat, crezut nebun.

7 aprilie: Scrisoarea către sora lor, Aglae Drogli, la Cernăuți.

15/27 aprilie: „Cu mare durere vă înștiințez că Mihai a plecat la București, spuindu-mi că pensia lui dacă s-a votat numai în Cameră și [nu și în] Senat, apoi nu e sigură, și că trebuie să-și caute un mijloc sigur de existență. A plecat marți și eu, plângând peste puterile mele mi-a fost rău nespun, așa că nu am fost în stare a vă scrie până azi. Dar aceste toate scuze de mai sus au fost pretexte de plecare față de mine, și adevărata cauză este că d-na M.[icle] care a venit și până n-a pus mâna pe el nu s-a lăsat. Toată ziua nu-l părăsea și cine știe ce planuri și-a mai făcut D-nei. Oare de ce nu l-a luat bolnav, să-l caute? Acum sănătos cred și eu că are gust să fie Doamna Eminescu. Știu că în adâncul inimei mă doare și mi-e frică că nu se va duce și vara asta la Halle, lucru de care are neapărată trebuință. L-am rugat să-mi scrie cum și ce ocupă, însă până azi n-am primit nimic. De vei afla mata ceva, apoi vă rog din adâncul inimei înștiințeză-mă, în caz dacă dragostea Doamnei M.[icle] va strânge [stânge?] armonia și recunoștința ce mi-o datorește. Mare nenorocire a fost femeia asta pe capul lui Mihai și

se vede că s-a pus să-l scoată la capete. El o crede și plânge. Mi-a adunat în casă niște nespălați, cunoștințe de ale ei, de m-au luat fiori de soarta bietului Mihai, el care are trebuință de o femeie statornică și cuminte ca să-l conducă, dar nu de o cochetă...". Aceasta este una dintre scrisorile cele mai cunoscute ale Harietei.

Menționăm că Eminescu o chema pe Veronica Micle încă din decembrie 1887 la Botoșani: „Dragă Veronică, Uit totul. Nenorocirea care m-a lovit e destulă pedeapsă pentru că n-am voit să te ascult. Ce viață dezordonată am dus; toate sfaturile tale erau așa de sincere, așa de bune, așa de drepte, încât dacă îndeplineam o parte din ele azi n-aș zace pe patul de suferinți. Amintindu-mi de bunătatea inimei tale, simt remușcări de faptele din trecut. Ar fi o zi de sărbătoare, ar fi o mare plăcere să vii la Botoșani, să mă vezi, unde sunt bolnav, și din minut în minut îmi aștept sfârșitul, căci pentru societate sunt de mult mort. Îmbrățișări prietenești, Eminescu“ (scrisoare publicată de Octav Minar în 1912). Harieta nu cunoaște, probabil, această scrisoare în care Eminescu se consideră „mort pentru societate“ (expresia pare a fi construită în vecinătatea aceluia act medical dresat de medicii Iuliano și Bogdan, pe care Eminescu și-l cunoștea, desigur: „*Starea lui este periculoasă atât pentru societate cât și pentru el însuși*“). Altfel, de ce „mort pentru societate“? Pentru că se simțea exilat în Botoșani? Pentru că se face atâta tapaj cu aceste chete care-l scot, de fapt, iarăși din viața publică? Din scrisoarea Harietei către Cornelia Emilian, reținem mai întâi grija pentru necesarele băi de la Halle – de care o atenționează pe Cornelia Emilian. Mai reținem că Harieta nu-i face obișnuita situație a banilor. Înțelegem că Veronica Micle a stat mai multe zile la Botoșani, pentru că expresia „toată ziua nu-l părăsea“ arată o acțiune iterativă, zi de zi. Nu știm cine putea să facă parte dintre „nespălați“, dar amintim că fata Veronicăi Micle, Virginia, era profesoară aici, în Botoșani, și în anul următor se va căsători cu prietenul lui Eminescu, Eduard Gruber. De asemenea, familia Frangolea făcea parte dintre prietenii comuni (de acum zece ani), ai lui Eminescu și ai Veronicăi. Oricum ar fi, decizia lui Eminescu de a părăsi Botoșanii este una rațională. În ordinea biografiei sale interioare, se înscrie în dese abandonuri, mai ales din tinerețe, ale poetului: de la școală pentru o trupă de teatru, de la Viena și apoi de la Berlin–Jena pentru a veni la Iași, de la Iași pentru a pleca la București etc. Este un „fragment“ organic al drumului său prin viață.

Cât despre anul petrecut la București, cel puțin prima parte a lui, în compania Veronicăi Micle, trebuie să fi fost un moment al liniștii interioare, al iubirii casnice.

Dintre zecile de mărturii ale prietenilor și cunoșcuților nici una nu amintește în mod expres viața de cuplu. Pare un subiect interzis, această femeie este pedepsită aspru de biografi, s-ar zice că a devenit etalonul „femeii blestemată“ în mentalitatea curentă – și chiar după aceea. Ca simplu beneficiu de inventar revenim la amintirea aceluiași tânăr prieten al lui Mihai Eminescu, ziaristul Ilie Ighel: „Eminescu a iubit mult. Dragostea lui o cunoșteau și cei de acasă și pentru ăst lucru tată-său, care de altminterlea era un om vesel și spiritual, i-a dedicat următoarele rânduri relative la femeia ce iubea: «V.....V...../ Tu femeie de nimică / Ai smintit băiatul meu / Blăstema-te-ar Dumnezeu!» Pentru această femeie Eminescu și-a consumat mare parte din viața sa; pentru această «minune cu ochi mari și mână rece» a suferit așteptând...” Pentru ca

aceste versuri să se mai fi ținut minte prin 1888, după ce Gheorghe Eminovici murise încă din 1884, trebuie să fi devenit folclor printre apropiații poetului. Acest blestem al „părinților din părinți“ se va fi potrivit, poate, anilor 1880–1881, când Mihai Eminescu și Veronica Micle erau certați – lucru de care știa bine Harieta, implicată direct atunci, pentru că mergea la Veronica Micle pregătind-o pentru nunta ce urma să aibă loc cu poetul. O altă amintire, însă, îl arară pe Eminescu prin toamna târzie a lui 1888 citind și recomandând cu căldură unui ziarist tânăr poeziile Veronicăi Micle. Informațiile sunt extrem de rare. Veronica Micle este, în fond, cea care a rupt convențiile și consensul, aducându-l pe Mihai Eminescu la București – când el, pentru liniștea lui și a „societății“, trebuia să stea în Botoșani. Asta nu i s-a iertat niciodată...

20 aprilie: „În a doua scrisoare vă mirați cum crede Mihai pe Doamna M.[icle]. Nu vă mirați. Acest om iubește pe femeia asta că numai moartea ar putea să-i desfacă, iar în viață nimeni nu-i în stare să-l facă s-o urască. Și-apoi, dacă ți-aș putea eu descrie cu ce fel de maniere l-a luat, declarând față cu persoane de cea bună condiție din Botoșani că preferă să fie metresa lui Mihai decât femeia unui prinț. El de la venirea ei aicea era așa de emoționat, de m-a băgat în toate spaimele. Azi sunt opt zile de când a plecat. (...) Femeia asta acum sunt convinsă că este răutăcioasă și presupunerea doctorului este cu totul bazată pe adevăr, un presupus pe care nu am curaj a vi-l scrie“. Presupunerea este că Veronica Micle i-a dat lui Eminescu sifilisul. Harieta va insista când îi va veni spre îngrijire Miron Pompiliu, bolnav cu adevărat de sifilis, pentru că Veronica Micle îl vizita și pe acesta, Harieta crede, nici mai mult nici mai puțin, decât că și el i-a fost amant și că i-a dat, ca și lui Eminescu, sifilisul. Aceste „eresuri“ sunt greu de urmărit. Un timp le-am răspuns cu „argumentul Caragiale“: conu Iancu, un alt presupus amant al Veronicăi, n-a luat așa boală. Citind, însă, cu atenție corespondența Veronicăi Micle din pachetul editat în anul 2000 de d-na Cristina Zarifiopol-Ilias, se înțelege că Veronica n-a avut legături sexuale cu I. L. Caragiale, deci acest argument nu-și găsește locul. Pur și simplu, bunul-simț este suficient pentru a îndepărta asemenea suspiciuni ale Harietei și ale epocii. (Iar Iuliu Roșca, un alt presupus amant al Veronicăi, va trăi ani mulți de acum înainte, sănătos...). Nu urmărim această pistă care duce în fundături.

21 mai: „De la Mihai am primit o carte poștală, că e bine și, de se va regula, dorește să viu și eu la București, fără a-mi scrie unde locuiește...“.

10/22 iunie: A lipsit din oraș 16 zile și cere știri noi despre fratele ei.

26 septembrie: „...La 23 august m-am dus la Lacul-Sărat și am făcut numai 15 băi, pentru că la 5 septembrie s-au închis băile. De la Lacul-Sărat m-am dus la București să văd pe Mihai. Ce am întâmpinat, nu sunt în stare a-ți descrie, lucru ce s-a însărcinat a-ți scrie buna și nobila Domnișoară Adela Andrei. (...) Mihai este bine, dar am trebuit să fac multe închinăciuni adorarei lui până mi-a permis să-l văd. Piesa ce a lucrat-o e la mine [el la mine?] și era mai aproape gata, s-a cetit într-un cerc intim și a găsit-o că este bună. S-a luat deciziunea a se juca în sezonul iernei. Eu rămân mulțumită că prin îngrijirea mea i-am redat sănătatea care-i lipsea de cinci ani...“

La 27 iunie 1888, Titu Maiorescu amintea de un comitet și „un fel de tutelă“ pentru Eminescu, deoarece poetul „nu e în stare sigur (?) de a se îngriji

el însuși“ – și cerea de la Socec 500 de lei noi. Nicolae Pătrașcu trece sub tăcere întâmplarea, deși el primește banii. Suma fiind destul de mare, este posibil să-i fi trebuit poetului pentru a merge la necesarele băi de la Halle. Reținem că acum, la 5 sau 6 septembrie, el este „păzit“ de către Veronica Micle – ceea ce înseamnă că, dacă a fost la băi, nu putea fi însoțit decât de către ea (și de altcineva, desigur, dar ea nu putea să lipsească, fiindu-i un fel de tutore moral). În același timp, însă, pregătirile pentru citirea acestei piese de teatru în casa lui Titu Maiorescu îi luau mult timp.

După cum vedem, informația este lacunară, lipsesc de peste tot referințele la vara lui 1888. Epistolarul Harietei Eminescu nu ne mai este de mare folos

Gara din Cernăuți.

pentru „anamneza“ bolii poetului. Despre intervenția Veronicăi Micle în relația ca atare, mai reținem doar două fragmente. Unul se referă la fotografia lui Mihai Eminescu din tinerețe: „Vă trimit și fotografia lui Mihai când era în etate de 19 ani; seamănă cu mine cu deosebirea că el, pe atunci era mai tânăr decât sunt eu azi. Judecă, scumpă mamă, la ce etate îl turmenta Mi.[cle], că el pentru hatărul ei s-a fotografiat. Iată de ce el o iubește cu fidelitate, pentru că ea a știut cum să înrădăcineze dragostea în inima lui...“ (10 noiembrie 1888). Acesta este unul dintre adevărurile incomode ce stau ascunse cu grijă în relația dintre Mihai Eminescu și Veronica Micle. Rezultă că cei doi se cunoșteau de prin 1868–1869, din fragedă tinerețe – nu din 1872, cum atestă Iacob Negruzzi. Această relație de tinerețe a lor este confirmată de schița *La aniversară*, publicată de M. Eminescu în 1876, în „Curierul de Iași“ (unde eroii au această vârstă) – și de jurnalul Veronicăi Micle din ultimele ei luni de viață, de la mănăstirea Văratec, unde introduce poezii de tinerețe ale lui Eminescu, specificând că-i sunt dedicate (poezii inexistente între manuscrisele actuale ale poetului, însă în stilul poeziilor sale din tinerețe).

Celălalt fragment din scrisoare face parte din seria lungă (pe care iarăși n-am urmărit-o) în care Harieta îi promite Corneliiei Emiliană că-l va determina pe fratele ei să scrie și să publice o poezie de mulțumire pentru atâtea sacrificii bănești. Veronica Micle ar fi exclamat, în relatarea Harietei: „*O facere de bine până la tine, Mihai, n-a fost poetizată*“ (21 mai 1888). Este, în fond, o concluzie

posibilă la acest episod din biografia lui Mihai Eminescu. Toate strădaniile de acest fel ale distinselor doamne ieșene, coordonate de Cornelia Emilian, se supun ideii generale de filantropie, binele nu se trâmbițează și nu se cere recompensat cu mulțumiri publice. Din aceste trâmbițări rămâne ceea ce avem: imaginea lui Mihai Eminescu bolnav, înfrânt, îndatorat moral etc.

Un lucru mai trebuie luat în seamă (iarăși: evitat de biografii, ca incomod): printre colaboratorii „Fântânei Blandusiei“, care apărea cu girul lui Eminescu, se regăsește, alături de Grigore Manolescu, doctorul Gheorghe Marinescu etc. și Cornelia Emilian care publică aici pagini largi de maxime și cugetări. Lumea lui Eminescu îl însoțește peste tot pe poet – dar mai ales în glorie.

Repet, nu știu dacă se poate face mare lucru pentru ștergerea imaginii care a rezultat dintr-un asemenea complex de împrejurări familiale, prietenești, politice, ideologice și cine mai știe să le identifice / definească – după cum am avertizat încă de când am decis să mă refer la acest moment al eminescologiei, pe care mai toți împătimiții de viața poetului l-au parcurs în tăcere crispată. Știința filologică, pe care o urmez cât se poate de umil, ne spune că ar trebui să verificăm fiecare fragment în parte, fiecare articulație a unui text: dacă nu putem nega întregul ca impresie, putem, cel puțin, nega cât mai multe părți ale lui – sau să le punem sub semnul îndoielii. Teoretic, lucrurile sunt simple: când toate fragmentele unei afirmații sunt false – ea, ca afirmație, trebuie să fie falsă în întregul ei. Totuși, în acest caz teoria nu se verifică: chiar făcută din falsuri, imaginea rămâne. În plus, chiar și pentru această verificare prin negare timpul pare trecut. Metoda ca metodă se cere, cu toate acestea, urmată. Concordanțele și discordanțele sunt cele care interesează – primele, pentru că întăresc o afirmație, celelalte pentru că o slăbesc și chiar anulează. În toată această corespondență a Harietei cu tăcutul și ascunsul ei destinat, scrisoarea din urmă rămâne cea mai importantă. Este expediată de la Lacu-Sărat, la 22 iunie 1889, și adresată – parcă prin destinul cuvintelor: „Scumpă Mamă!“ (deși versul eminescian este puțin mișcat: *O mamă, dulce mamă*). Urmează textul: „Nu sunt în stare a vă descriu nici ce am privit cu ochii mei, nici ce am întâmpinat, de nu am fost în stare a vă scriu nimic. Atât vă spun și vă rog să spuneți la toți că nenorocitul meu frate a murit, în cea din urmă mizerie și moartea i-a fost cauzată prin spargerea capului ce i-a făcut-o un nebun, anume Petrea Poenaru. Să ferească D-zeu și pe cei mai răi oameni din lume să fie instalați la D-rul Șuțu, că fiecare va avea sfârșitul iubitului meu frate. Moartea lui Mihai și ologirea mea provine numai din sărăcie! Ce nedreptate este în lume, unii se răsfăț în lux și eu n-am cu ce mă căuta! Sdrobită cum n-am fost niciodată, vă rog scumpă mamă nu mă părășiți. Sărut mâna, a matala supusă ca o fiică, H. Eminescu“.

Din tot acest roman epistolar care-i ridică monument Cornелиei Emilian ca salvatoare a lui Eminescu – atât rămâne: lecția sărăciei asimilată de către Harieta, care va muri peste câteva luni în sărăcie cu adevărat lucie. Pentru ea nu mai funcționează energia chetelor. Culmea fiind că ea cere și roagă, pe când fratele ei, dimpotrivă, respingea. Și totuși, energia tuturor se canaliza către el. De ce? Simplu: pentru că era un nume, „dădea o palmă zdravănă pe obrazul societății“, cum va zice socialistul Panait Istrati prin 1924. Asemenea filantropi care-și aleg oamenii pe care să-i ajute – nu sunt prea lăudați de creștini: poate doar cercurile

socialiste să-i slăvească. Nouă ne rămâne de constatat această concordanță: informația pe care o transmite Harieta Eminescu în 1889 (făcută publică în 1893) coincide cu cea făcută public de către Dumitru Cosmănescu în 1926. Drept pentru care trebuie să urmărim și alte potriviri ori nepotriviri.

V. RAPORTUL ANONIM

După D. Cosmănescu (1926) și I. Vineș (1931), cel de-al treilea „moment medical“ care a făcut epocă în eminescologie este studiul lui George Potra: *Mihail Eminescu. Cauzele morții sale*, apărut, în 1934, într-o broșură de 16 pagini. Autorul este un entuziast care vrea să demonstreze că Mihail Eminescu n-a avut sifilis – și se bazează pe un raport medical descoperit într-o arhivă particulară. El va fi aspru admonestat de către G. Călinescu, și pus, nici mai mult nici mai puțin, decât în categoria „minarilor“ care vor să facă cu orice preț senzație pe seama poetului. Momentul George Potra este de două ori important: pentru aducerea acestei noi dovezi medicale și, mai ales, pentru această intervenție a lui G. Călinescu care anulează – se pare, definitiv – orice nouă tentativă de a-l scoate pe poet de sub pecetea bolilor lumești. Începem chiar cu textul lui G. Călinescu, publicat în „Adevărul literar și artistic“, necunoscut, pentru că nu a fost preluat nicăieri de către el însuși, iar locul publicării n-a fost „vizitat“ până acum (pe când broșura lui G. Potra a circulat, având cotă separată la Biblioteca Academiei Române; are și destinul ascultărilor lui de legea echilibrului...). Scrie, așadar, criticul în „Adevărul literar și artistic“ (11 martie 1934, p. 7) la rubrica sa de „Cronică literară“:

„STUDII EMINESCIENE

Tot mai des apar contribuțiuni eminesciene, ceea ce dovedește puterea de propagare a unor inițiative fructuoase. Dacă nu toate aduc un real progres, toate dovedesc interesul pentru viața și opera marelui poet român.

N-am putea totuși numi fericită contribuția unui domn profesor George Potra, intitulată *Mihail Eminescu. Cauzele morții sale*. Principial, aceste preocupări sunt penibile și totodată greu de documentat. Ce folos putem avea noi din cercetarea ființei fiziologice a lui Eminescu? De ce d. profesor G. Potra, dacă este profesor, deși stilul nu prea arată, nu s-a gândit să exalte într-un studiu opera poetului? Când nouă ne lipsesc cărți serioase de istorie literară, mai sunt oameni care să răscolească mizeriile vieții unui poet și să le prezinte în cărți pretențioase și seci cum a fost aceea a d-rului Vlad. D. profesor Potra a dorit, ce-i drept, să-l

reabiliteze pe Eminescu. Domnia sa și-a zis că bănuiala unei anume maladii e de natură să arunce o pată infamantă asupra memoriei lui și că versurile unui poet cu sângele bolnav nu pot fi așa de prețioase ca ale unuia sănătos. (Aceasta a fost și opinia răutăcioasă a lui Aron Densușianu.) De aceea s-a străduit să găsească un document doveditor că boala aceea, de care toți vorbesc, n-a existat. Deși o astfel de problemă e inutilă, totuși întrebăm pe d. Potra: întrucât o boală este mai rușinoasă decât alta? Baudelaire, Heine au avut răul pe care pare să-l fi avut Eminescu și căruia noi nu-i vom face reclama pe care i-o face, numind-o și în ciuda intenției, d. Potra. Nimeni n-a căpătat dispreț pentru ceea ce nu e un efect al desfrâului, ci numai un accident supărător ce i se poate întâmpla, Doamne ferește, și d-lui Potra. Pe cât mi-a fost în puțină eu am evitat în *Viața lui Eminescu* revelarea prea crudă a lucrului de care e vorba, diluându-l în eufemisme. Dar este evident că ipoteza cea mai probabilă, dacă ar fi să ne intereseze asta, e aceea pe care o combate d. Potra și aceasta pentru simplul motiv că medicii au îngrijit pe poet printr-un tratament știut, care a adus totdeauna ameliorări și că Eminescu se plângea de a avea trupul murdărit ca al lui Iov. Mi-e silă să spun mai mult, dar lucrul e la puțină de informație a oricui. De altfel, autorul broșurii e așa de puțin documentat și așa de plin de importanța studiului său, încât găsind în manuscrisul, pretins inedit, pe care îl reproduce, că greutatea creierului poetului a fost de 1490 gr., se grăbește să pună o notă critică: «G. Călinescu în *Viața lui M. Eminescu* arată în mod greșit greutatea encefalului de 1400 gr.». Ce grozavă eroare! 90 grame sunt capabile să distrugă folosul unei lucrări! Dar d. Potra putea să vadă, dacă era documentat, că cifra de 1400 grame e dată de Corneliu Botez în *Omagiul gălățenilor* și de acolo e reprodușă de toți.

Ce e acum manuscrisul pe care îl produce autorul? Un fel de document stil Octav Minar, «în proprietatea mea», și rămas zice-se de la Cornelia din Moldova. Însemnarea nu are nici o valoare, firește, fiind un simplu comentariu cu pretenții medicale asupra unor fapte cunoscute. Dar, oricum, pretindem să vedem facsimilul. Și apoi curios lucru! Se afirmă că ms. E. este așternut cu «vocabular vechiu», motiv pentru care a fost modernizat. Textul însă pare a conține informații recente și este așa de omogen amestecat cu comentariul d-lui Potra, încât nu știi care e contribuția unuia și care a altuia. Nu altfel proceda Octav Minar, care publica texte filozofice eminesciene «din colecția particulară», fără să arate ce e propriu și ce e document. Până la publicarea pretinsului document în facsimil suntem îndreptățiți să-l socotim un fals. Dar și de ar fi autentic, memoriul necunoscutului doctor nu prezintă nici un interes și e numai un pretext pentru d. Potra, care poate nu înțelege o iotă din poezia lui Eminescu, de a se îndesa cu numele lui în bibliografia eminesciană sub cuvântul unei venerațiuni neinteligente și jignitoare. Remarcăm în treacăt asemănarea ciudată și a stilului d-lui Potra cu acela al lui Octav Minar, deși acesta din urmă este oarecum combătut. Sunt dar îndreptățiți să întreb: există un profesor cu numele de George Potra?»

Nu e greu de polemizat cu G. Călinescu peste ani – dar vorba lui: La ce bun? El nu ne transmite o colecție de informații despre Eminescu, ci o sinteză, o imagine a lui Eminescu; mai mult chiar: imaginea unică și definitivă – și totală, întrucât este loc, în interiorul ei, și de geniu și de nebunie, și de înger și de demon – contrariile, adică, stau împreună. G. Călinescu ar avea dreptate și întrebarea „la

ce bună discuția“ n-ar mai avea sens, dacă am fi în *Împărat și proletar*, de pildă, când după ultima (sau cea mai bună) formă se ard sau se sparg toate celelalte „pân’ la al lumii fund“. În acest sens, da: ultima biografie a lui Eminescu, cea construită de G. Călinescu, ar deveni și singura... Este, însă, cazul să idealizăm? Imaginile lui Eminescu ies și reintră în istorie de peste tot, fiecare critic sau memorialist al său are una și o exhibă când îl deranjezi din somnul de veci; cum ar putea rămâne G. Călinescu singura voce în ceea ce s-a definit ca fiind un cor? Și înaintea lui, și după el, au apărut asemenea imagini, unele dintre ele în consonanță cu cea creată de el, altele chiar înrobite ei – dar altele distanțându-se, ajungând opuse uneori. Noi trăim, astăzi, această realitate: prin recunoaștere cvasigenerală și reluare (reeditare) insistentă, imaginea călinesciană a pus capac peste toate celelalte, ne face să ne dispensăm de ele. Asta ar însemna că noi nu mai avem nevoie nici de istorie literară: la ce bun să mai cercetăm, să mai scotocim, când avem ce ne trebuie? Iată, însă, că apar în ultimul timp, din abundență, informații noi, se reeditează texte vechi – unele cunoscute lui G. Călinescu, altele pe care el însuși nu le-a văzut, altele, în fine, pe care el le-a dat la o parte. Domnii Ionel Opreșan și Ștefan Vârgolici au ajuns la volumul al zecelea cu lucrarea *Corpus al receptării critice a operei lui Eminescu*, iar dl Alexandru Dobrescu editează a doua oară o antologie (foarte vag comentată, din păcate), intitulată *Detractorii lui Eminescu* – și așchii din aceste cărți, dar și din altele, pe care nu le mai înșirăm aici, sar din întrebările acide ale unor tineri în ce-l privește pe Eminescu. G. Călinescu însuși l-a numit pe Aron Densușianu într-o paranteză, ca și când ne-am putea dispensa de el. A stat între paranteze Aron Densușianu în fața generației lui Călinescu, chiar în fața generațiilor create și rămase în emulația „divinului critic“ – dar acum, de câțiva ani buni, parantezele au sărit în aer – Aron Densușianu, Alexandru Grama, Petre Grădișteanu, Anghel Demetrescu și ceilalți din stirpea lor sufletească s-au liberat, circulă, reinvie prin ei înșiși, dar și prin emulii lor conștienți sau nu. Textul *Literatura bolnavă*, de pildă, există în cărți actuale – și n-ar fi lipsit de interes să cităm părerea lui Aron Densușianu: „(Eminescu) s-a născut din mamă bolnăvicioasă, care și-a transmis germeii de boală mai la toți copiii, din care doi deja mai înainte înnebunise și unul s-a sinucis. Boala se poate urmări în linie ascendentă în familie. – Școala primară o face la Cernăuți. – În clasa a doua gimnazială rămâne repetent. Părăsește școala și pleacă cu o trupă teatrală, nemaiascultând de părinți. Se reîntoarce acasă, dar o ia în urmă după actori de mâna a doua și ajunge copiator de piese la o trupă teatrală. Pleacă la Blaj, de-aici la Viena. Se reîntoarce în țară fără a-și termina studiile. Relații cu o femeie măritată. Voiește să se facă catolic, ca luând-o în căsătorie să nu mai poată fi despărțit de ea. În urmă oărăsește, prea fiind ea a tuturor. Pleacă la Berlin să-și termine studiile, dar se întoarce în curând cum s-a dus, atras din nou de cea pe care o părăsise. Între anii 1874–1876 este bibliotecar și revizor școlar, apoi destituit și dat în judecată. Trece la București și intră la redacția unui ziar. Viață neregulată, uz de narcotice și excitante; abuz de tutun și cafea, zile întregi fără mâncare și apoi, deodată, la vreme neobișnuită, după miezul nopții, mâncare și băutură fără alegere și fără măsură. Viața dezordonată ia proporții mai mari. Neîngrijirea de împrejurul său trece peste toate marginile; în cameră de-a pururi dezordine, nelumină, lipsă de

aer, încât aceasta îngrijora pe amicii săi. Seara se înfundă în câte un birt cu lume necunoscută. La 1883, când se inaugurează statuia lui Ștefan cel Mare la Iași, în loc de a asista la sărbătoarea, la care fusese trimis ca corespondent al unui ziar, el se retrase la una din cârciumile vechii capitale și stă singur, cu un pahar de vin înainte. La București intră în relații cu o altă femeie lepădată. Erumpe în fine nebunia, dar după câteva luni se mai luminează ceva și numaidecât se înamorează în o engleză. Reîntors în țară, inteligența și voința cu totul stinse, dar «senzualitatea și vițiul se manifestară în el în plină lumină, fără grijă de nimeni și fără rușine. Se ținea după femei ordinare, înșela lumea, fura mici lucruri ca un copil, cerea bani» etc. În urmă, boala-și luă nou avânt și se termină cu moartea. La autopsie s-a aflat creierul ramolit, emisferul stâng cu 25 de grame mai greu decât celălalt, între cămașa creierului și substanța corticală câteva puncte erau lipite, ceea ce explică până la un punct neșirul de cuvinte și poate și unele neregularități din viața sa.

Lectura de predilecție îi erau poezii germane și mai ales Heine, poetul bolnav, cum îi zic, filosoful pesimist Schopenhauer și poezii latini decadente. Este de însemnat că, în timpul convalescenței, se apucase să scrie o dramă având ca subiect pe Lais, cea mai mare prostituată a antichității.

Toate acestea sunt relatate pe larg în «Convorbiri literare», numărul jubiliar din 1892, p. 176–195, și în notița biografică de d. T. Maiorescu la ediția a șasea a poeziilor lui M. Eminescu. Noi, pentru a fi exacti, am reprodus în toate cuvintele de acolo.

Din corespondența publicată a surorii sale se vede că el, pe lângă boala moștenită, mai suferea și de boala provenită din păcatele tineretilor și care îi pătrunsese și-i zdrobise toată ființa, că el tot ținea nebun la acea pacoste de femeie care l-a înlănțuit întâi, că el, apucat pe mâinile ei, nu voia să mai știe de soru-sa bolnăvicioasă, neputincioasă și în mizerie. Din toate acestea rezultă că el avea prin moștenire germenul alienațiunii, care a fost alimentat prin o boală contrasă după aceea, că nu s-a putut niciodată decide a-și crea o carieră, ci a rătăcit din școală în școală și din o carieră în alta, că preocupățiunea constantă îi erau conexiunile de amor.

Ca trăsătură generală a vieții scriitorului rezultă incoerența, dezordinea și confuziunea. Să vedem acum dacă această trăsătură s-a transplantat și în scrierile sale...“ (Apud: Alexandru Dobrescu, *Detractorii lui Eminescu*, Ed. Junimea, Iași, 2002, p. 190–193).

În textul de mai sus, Aron Densușianu citează, parafrazează sau preia trunchiat din *Studiul critic*, publicat de Nicolae Pătrașcu, în serial, în „Convorbiri literare“ (1891–1892). Nicolae Pătrașcu reprezintă punctul de vedere al junimiștilor, el fiind ales, anume, de Titu Maiorescu și Iacob Negruzzi mai întâi (între anii 1888–1889) pentru a-l urmări și ajuta pe Mihai Eminescu la București, iar apoi, după moartea poetului, pentru a-i face o biografie convențională. Faptul că a lucrat în diplomație ca atașat diplomatic prin Europa sau la Constantinopole, cât și afirmația doctorului Obersteiner, din 1911, către Ion Grămadă, că fișele medicale din timpul șederii lui Eminescu lângă Viena (1883–1884) au fost cerute „în anii din urmă“ de o persoană din Ministerul de Externe român, îl vizează în mod sigur. Bombasticismul găunos al scrierii sale, cât și afirmațiile tendențioase

trec din generație în generație: cele mai multe episoade din viața lui Eminescu sunt puse sub semnul expresiilor de timpul „se zice că”, „se crede că” – de aici vin, din partea celor care a trebuit să se chinuie, parcurgând-o și au păstrat-o în memorie doar ca o colecție de epifenomene. Ceea ce nici Titu Maiorescu, nici Iacob Negruzzi, Caragiale ori altul dintre apropiații de vază ai lui Eminescu nu au îndrăzneala să cugete sau să exprime despre poet, la el se găsește ca bun de consum. La el citim apăsător: „...iar mama lui – de la care se pare că s-ar fi transmis germele boalei, ce era să zburcească mai târziu în poet, ca și în mai toți copiii săi...” (Caragiale spusese aluziv asta, Maiorescu vorbea de părinți la modul general): „El se luă în România după actori de a doua mână, suferi nevoile unei astfel de vieți mai bine de un an, și în cele din urmă ajunsese în București ca scriitor de piese la Pascali, trăind cu fratele acestuia într-o mansardă întunecoasă și fără paturi. Ceva mai târziu, delăsător de toți, fu aflat de Caragiale, autorul comediilor cunoscute, într-un grajd, în iesle” (în această perioadă scurtă de angajat al lui Mihail Pascaly, Eminescu a tradus în românește *Arta reprezentării dramatice* de Roetscher, un tratat imens scris în limba germană – pe care-l explica actorilor și după ale cărui principii și-a calibrat propria ortografie cu accente speciale în scris pentru a da sens cuvintelor importante din frază); „Își promisese unuia altuia ca după moartea bătrânului M.[icle] să se căsătorească împreună; și atât era de învăpăiat Eminescu, că hotărâse să se facă catolic spre a nu se mai putea despărți niciodată”.

Sunt simple supoziții ori afirmațiile cine știe cui; întreg romanul de dragoste dintre Eminescu și Veronica Micle se desfășoară, după Nicolae Pătrașcu, sub ochii „bătrânului domn M.”, al cărui nume îl conține prima literă; singurul lucru serios de luat în seamă de aici este afirmația, sau zvonul, că cei doi poeți se cunoșteau de la vârsta de 17–18 ani, (vezi observațiile noastre de mai sus, deduse din scrisorile Harietei).

Nicolae Pătrașcu scrie ca să apere grupul din jurul poetului și să justifice reclusiunea lui, boala incurabilă etc.

Aron Densușianu, însă, privește lucrurile ca ardelean, de dincolo de munți, de dincolo de granițele politice ale Regatului Român și de dincolo de interesele de grup ale prietenilor lui Eminescu – mai mult sau mai puțin junimiști – cu un aspru ochi critic față de asemenea ineptii debitate de „Convorbirile literare” imediat după moartea poetului – și de Iacob Negruzzi însuși. În necrologul scris la moartea poetului, în numărul din iulie 1889, Negruzzi afirma, de pildă, de-a dreptul triumfalist: „După ce timp îndelungat talentul lui Eminescu fusese contestat de cea mai mare parte a publicului, în contra părerii statornice și energice a Societății Junimea, anii din urmă au resbunat pe poet: generația tânără întreagă recunoscuse marile sale merite, numeroși imitatori de-ai săi se arătară și se arată încă peste tot locul, iar acum întregul public îl pune, fără nici o contestație, printre cei mai mari poeți ai națiunii române, ba sunt câțiva critici care îi dau chiar locul întâi...”. Tot aici, același Iacob Negruzzi: „Eminescu a trăit totdeauna în deplină sărăcie; cu toate că era modest și avea trebuințe foarte puține, el, ca și un copil, nu știa să întrebuințeze puținii bani ce-i câștiga. Trăind în lungul răstimp al boalei din ajutorul prietenilor și entuziaștilor săi, Camera Deputaților

îi votă în anul trecut o mică pensiuie după inițiativa scriitorului acestor rânduri, iar înmormântarea i s-a făcut pe socoteala statului român“.

Am văzut cum a fost cu pensia: nu i-a revenit niciodată poetului. Iacob Negruzzi folosește prilejul doar ca să-și arate meritele. În decembrie 1889, „Convorbirile literare“ vor publica un studiu foarte documentat, de St. C. Ioan (1868–1938, profesor, viitor inspector școlar etc.; atunci avea doar 22 de ani), pe tema *Optimism și pesimism* – unde afirmă despre Eminescu: „Părerea mea este aceasta: (...) Eminescu, reîntors în țară, a avut prilejul să lupte des cu decepțiunile, cu deziluziile... ba mai mult încă, să muncească o muncă grea, foarte grea, spre a-și câștiga existența de toate zilele“ – iar revista pune o notă de subsol: „Eroare a autorului. Eminescu a avut întotdeauna cu ce îndeștula trebuințele sale modeste și îi rămânea timp destul și pentru studii și pentru petreceri și distracții. – Nota Dir.“ (p. 758). Iacob Negruzzi, ca director al revistei, neagă sau nuanțează ceea ce afirmase el însuși în iulie. Asemenea nînțelegeri, reveniri, incongruențe arată tocmai frământările din grupul apropiaților lui Eminescu – și ele se vor regăsi în studiul publicat de Nicolae Pătrașcu în „Convorbiri literare“ (în cartea sa, însă, vor fi diferențe de text, autorul rescrie, taie, adaugă etc.). Dacă nu ținem cont de aceste realități – riscăm să-i păstrăm în continuare pe primii critici ardeleni ai lui Eminescu în zona „detractorilor“; dacă ținem cont de aceste texte despre viața (și opera) poetului, din care se alimentează ei, înțelegem că problema lor era alta decât persoana lui Eminescu, mergea dincolo de aceasta și țintea, pe de o parte, grupul de prieteni din jurul lui, iar pe de altă parte chestiunea geniului ca atare, chestiune care acum se pune și se discută serios prima dată în cultura română.

Or, dilema în care trăiesc ei cu adevărat este aceasta, expusă cât se poate de logic de Alexandru Grama, unul dintre contestatarii de temut ai lui Eminescu: „Să recapitulăm încă o dată. Până la căderea în alienațiune mintală, Eminescu n-a fost mai deloc cunoscut publicului mare românesc, încât câteodată mai pierea de foame. Nebunește și apoi moare, și, deodată, nemijlocit după moarte, îl vedem cu coroană de geniu pe cap. Aceasta însă nu e calea unui geniu. Dacă un geniu în viață n-a fost cunoscut de atare, cum n-a fost cunoscut Eminescu, atunci e semn că generațiunea în care a trăit n-a fost în stare să-l priceapă. Dacă însă totuși ajunge a fie recunoscut de atare, atunci aceasta nu se întâmplă la nici un caz înainte de ce s-ar stinge cel puțin generațiunea lui contemporană, care nu l-a priceput. Trebuie să vină o altă generațiune, care să fie în stare a-l pricepe și prețui. Aceasta e cauza, de genii necunoscuți în viață, și după moarte mai târziu au început a fi recunoscuți de atare. Cât de comic stă însă lucrul cu Eminescu! El în mijlocul aceleiași generațiuni, în un interval tare scurt de 5 ani, a fost pe aici să moară de foame, când era viu, [și] i s-a ridicat numaidecât monument și i s-a pus bust în Ateneu, când era mort. La 1883, în mijlocul acelorași oameni, mai piere de foame – și la anul 1889 același public plânge după el ca după cel mai mare poet al nostru și ar sta să dea oricât să-l vadă viu. Aceasta este a treia situațiune comică în suirea lui Eminescu pe scara geniilor. Același public, sedus pentru aceleiași scrieri, l-a și ignorat și l-a și ridicat până la cer, ca și cum ar fi femeie nervoasă – care acum plânge și-și blestemă bărbatul, acum râde și-l netezește.

Ce urmează de aici? Sau noi fără reclamă nu ne știm prețui pe bărbații noștri, când îi avem, sau Eminescu n-a fost geniu“. (Apud idem, p. 42–43.)

Alexandru Grama rezolvă această dilemă „ardelenește“, adică în limitele unui bun-simț care salvează... tocmai generația lui Eminescu: „Căci, oare, pe Alecsandri și Mureșanu nu i-am prețuit noi, până au trăit, fără să le fi făcut nimeni reclamă ca lui Eminescu? Ci adevărat e că Eminescu n-a fost nici geniu, și nici baremi poet. Ci o ceată de oameni, din alte motive, a sedus publicul nostru cu cultul lui Eminescu în un mod, care nu se va putea nicicând scuza...“. (Idem, *ibidem*.)

Acestea sunt „argumente adresate omului cugetător“, cum ar zice Eminescu însuși, și trebuie luate în seamă. Este o ruptură, este ceva fabricat în privința posterității imediate a lui Eminescu, sunt fel de fel de „alte motive“ pentru care publicul este „sedus“ de genialitatea lui Eminescu. Ideea minciunii pedagogice ne stă pe limbă, devine evident că în privința lui Eminescu se ascunde ceva. Acești ardeleni cu logica lor inflexibilă vor fi cei care-l vor obliga, în cele din urmă, pe Titu Maiorescu să predea manuscrisele eminesciene la Biblioteca Academiei Române. Al. I. Hodoș, Ilarie Chendi, St. O. Iosif – știau ei ce știau, nu credeau în argumentele de circumstanță – și au desfășurat o campanie de presă pentru manuscrisele lui Eminescu. La Biblioteca Academiei Române aceste manuscrise erau așteptate de Ioan Bianu, alt ardelean, și vor fi editate chiar în anul predării lor, 1902, de către Nerva Hodoș și Ilarie Chendi – pentru ca apoi să intre în scenă Ioan Scurtu, ardelean de asemenea, inflexibil, antimaiiorescian până la un punct, apoi colaborator cu acesta, devenind repede mare editor al lui Eminescu. Nu edițiile Maiorescu – ce reiau stereotip cele vreo 70 de poezii eminesciene – ci completitudinea operei, și mai ales postumele, vor contribui la configurarea genialității lui Eminescu. Această genialitate a fost mai întâi trâmbițată și abia apoi s-a confirmat. În fond, însă, nu este vorba de recunoașterea ei sub forma unei pensii etc. – ci pur și simplu de cunoaștere, de aflare: contemporanii lui Eminescu n-au știut în timpul vieții lui că este un geniu, n-au înțeles ei înșiși că stau lângă un geniu. Lucrurile pot fi nuanțate, desigur: este vorba de acei contemporani care iau cuvântul după moartea poetului ca să-l explice lumii și ca să se explice pe ei înșiși. (Eminescu a fost numit „geniu“ în poezii dedicatorii, apărute în timpul vieții sale, în alte luări de cuvânt encomiastice etc. – dar de către alții decât aceștia.) Dilemele lui Alexandru Grama și Aron Densușianu sunt anterioare acestor ediții de la începutul secolului al XX-lea, privesc tocmai postumitatea imediată a poetului – și acuză „generația sa“ (de fapt, cercul strâmt de justificatori) că nu l-a înțeles ori că a fost frivolă „ca o femeie nervoasă“. Este evident că printre lucrurile pe care le ascunde acest „cult“ pripit al lui Eminescu după moarte se găsește și chestiunea lăzii sale cu manuscrise, și cea a situației sale de ziarist și, desigur, cea a morții sale, acea crimă din spital pe care cu atâta inabilitate o ocolesc congenerii poetului.

La aceste argumente nu se răspunde cu tăcere. G. Călinescu speră, în secolul său, că instituția criticii literare, care și-a găsit cadența, este aceea care va spulbera asemenea ineptii în privința operei lui M. Eminescu, după care aceasta ar fi incoerentă, dezordonată, lipsită de valoare. Critica literară este, însă, o instituție care mișcă valorile, pe de o parte – și, pe de alta, care are tendința de a se retrage din câmpul literaturii, cum se observă în timpul nostru. Tot el mai speră că imaginea despre om pe care o sintetizează însuși din aceleași fântâni va deveni și va rămâne definitivă, convenabilă, referențială. Timpul este, însă, ca un râu – și

vorbele lui Heraclit îi sunt lege: *panta rei*. Nu poți coborî de două ori în aceleași ape ale unui râu: se mișcă de la o secundă la alta. Încrederea în sine însuși a lui G. Călinescu se regăsește în poemul *Diana*, unde Eminescu vrea, pare-se, să descuie paradoxul heraclitean: „În cea oglindă mișcătoare / Vrei să privești un straniu joc, / O apă vecinic călătoare / Sub ochiul tău rămas pe loc?” Iată, aici, condiția lui Endymion a cărei imagine rămâne pe o apă care curge încontinuu. Aceasta este condiția imaginii „fixate” de G. Călinescu – și a oricărei alte imagini de acest fel. Adevărul curge masiv, pe dedesubt – iar deasupra rămâne doar o oglindire. Edițiile *Vieții lui Mihai Eminescu* de G. Călinescu, repetate la nesfârșit, plutesc pe deasupra fluviului (fluxului) de informații – și, încă: desprinse de raționamente ca cele de mai sus ale lui Alexandru Grama – care ne îndeamnă să căutăm, nu să ne privim în oglindă.

Revenind la George Potra, el nu este – desigur – un pseudonim al lui Octav Minar – iar acesta nu are decât vina de a-l fi ocolit pe G. Călinescu, adică de a fi refuzat în mod expres să-i pună la dispoziție arhiva personală pe care o va lăsa prin testament Bibliotecii Academiei Române, unde se află și în prezent. Și profesorul George Potra lasă manuscrisul descoperit la Biblioteca Academiei Române, iar în 1972, găsindu-l aici, doctorul Ion Nica îl folosește din plin pentru studiul său *Mihai Eminescu. Structura somato-psihică*. Mai mult chiar – concluziile doctorului Ion Nica se bazează în multe privințe pe acest manuscris, pe care-l consideră, cum l-a clasificat descoperitorul lui – *Raportul medicului N. C. Tomescu* – fără a cunoaște intervenția lui G. Călinescu din „Adevărul literar și artistic”. Este, într-adevăr, un punct de vedere nou în această expertiză medicală a *Raportului Tomescu* – punct de vedere care nu-i convine, cum am văzut, lui G. Călinescu: „Eminescu n-a fost sifilitic. Ideea aceasta s-a născut din doctrina eronată ce profesa o școală germană că paralizia generală este totdeauna o manifestațiune sifilitică, tot așa de neadevărată ca aceea care susține că toate sclerozele cerebrospinale sunt de origine sifilitică. (...) Adevărata cauză a maladiei lui Eminescu pare a fi fost surmenajul cerebral, oboseala precoce și intensă a facultăților sale intelectuale”.

În cealaltă privință, criticul are dreptate: acest raport anonim nu poate fi atribuit doctorului Tomescu. Să ne amintim că doctorul I. Vineș, în 1931, îl invocă pe fostul său coleg de două ori: când vorbea de o „endocardită veche” a lui Eminescu, „diagnostic pus și de profesorul N. Tomescu” – și, mai explicit: „regretatul profesor N. Tomescu, medic primar al serviciului de boli interne de la Spitalul de copii, care era și medic al Institutului”. Doctorul murise la 3 noiembrie 1918 (vezi *Enciclopedia Predescu*) – dar George Potra crede că are în mână un raport al său încă de prin 1889. Era necesară o analiză mai atentă a hârtiei (care este semitransparentă, un fel de „calc” din zilele noastre, oricum, impropriu secolului al XIX-lea) și a scriiturii (care nu este așa de veche cum afirmă editorul). În plus, editorul este neatent și în acest raport se face afirmația: „Este cu totul de domeniul fanteziei mărturia lui Dumnitru Cosmănescu, frizerul poetului, că Eminescu a fost izbit în cap cu o cărămidă și că peste o jumătate de oră de la această întâmplare poetul a murit”, – fără a rezulta clar dacă această afirmație este cuprinsă în textul editat sau îi aparține lui, editorului. Asta îl îndreptățește pe G. Călinescu să tune și să fulgere împotriva practicii filologice și să ceară o

fotocopie – care, însă, nu se putea face, hârtia fiind semitransparentă și scrisul apărând și pe verso și este foarte greu de descifrat, de altfel.

Reținem că tot Dumitru Cosmănescu este cauza pentru care se publică și broșura din 1934. Împotriva fostului frizer se ridicase Ion Vineș, același frizer fusese trecut sub tăcere de G. Călinescu (și tăcerea va fi consensul celorlalți biografi ai lui Eminescu de acum înainte) – și tot el provoacă reacția lui George Potra.

Despre textul pe care-l descoperă acesta îl lăsăm pe el însuși să vorbească: „Manuscrisul original este proprietatea mea și îl am printre hârtiile rămase de la poeta Cornelia din Moldova. Am căutat în nenumărate rânduri și pretutindeni, unde am avut bănuiala că aş putea da de numele autorului, dar mi-a fost absolut imposibil, fiindcă timpul îndelungat care s-a scurs de atunci și până acum târâse în vecinicie pe aceia care mai puteau să spună ceva despre el. În orice caz, se vede că manuscrisul este al unui medic, și aceasta o dovedește caracteristica scrișului și numeroșii termeni medicali întrebuințați în raport. Eu aş propune ca autor al manuscrisului pe dr. N. Tomescu, fostul medic primar al Spitalului de copii și al Institutului unde era internat Eminescu. El este acela care a pus diagnosticul sistemului circulator al poetului și numai el singur, dintre medicii care l-au îngrijit, nu a publicat nimic în legătură cu el; deci ar fi exclus ca să nu-și fi luat și el notițe, ca și ceilalți, de felul cum se manifesta boala și viața lui Eminescu. Nemulțumindu-mă numai cu atât și să dau articolului de față o atenție cât mai mare, și dacă îmi permiteau cercetările chiar a-l transforma într-un studiu prețios, am început, mânat de informația raportului, să răscolesc praful trecutului de pe dosarele care mai trăiau în podul Spitalului Brâncovenesc...”.

SUMMARY

In the matter published in our review (Year XIV, no. 4, 2007 and Year XV, no. 2, 2008) the well-known Eminescu scholar presented new arguments and contemporary eyewitness accounts regarding the illness and death of Eminescu. The author analyses in detail various contradictory items of information and concludes that the majority were not taken up by the poet's biographers, including George Călinescu, who only made use of information in the diary of Titu Maiorescu.

The author explores the consequences of the information provided by Dumitru Cosmănescu in 1926. He draws attention to the diversity of this information, allowing the reader to judge for himself why so many years elapsed before it came to light.

The author carefully traces the press campaign of 1926, as a result of which a number of political leaders gathered to commemorate Eminescu. The letters of Harieta are also published, which definitively established the image of Eminescu.

In the present material, N. Georgescu presents Mihai Eminescu's relations with his editors T. Maiorescu and V. G. Morțun, and their drawbacks. The author also tells us about Veronica Micle's involvement in Mihai Eminescu's fate during the poet's final years, and her conflict with Harieta, the poet's sister.

The analysis of various biographies of Mihai Eminescu is of genuine interest for future Eminescu scholarship.

LEGĂTURI SPIRITUALE ÎNTRE BOTOȘANI ȘI CERNĂUȚI ÎN VREMEA MARIÍ UNIRI

Lucia Olaru Nenati

Botoșani

Legăturile dintre Botoșani și Cernăuți, în genere arealul bucovinean, au fost de-a lungul timpului multe și felurite, fie și numai dacă ne amintim de drumul inițiativ al copilului Mihai Eminovici între cele două reperi geografice determinante în formația lui sufletească și caracterologică. Înaintând pe firul timpului, cercetătorul mai descoperă un nod energetic pulsatoriu de comunicare în preajma Marii Uniri din 1918, atunci când toți vectorii spirituali ai acestor locuri convergeau către înfăptuirea și apoi consolidarea prin cultură a bornei istorice esențiale în viața națiunii noastre. Imediat după Unificare, în ianuarie 1919, apărea la Botoșani revista „Junimea Moldovei de nord“, pe care, pentru viteza cu care a „ars etapele“ evolutive, am numit-o în cercetarea noastră „o săgeată în timp“ și care și-a propus acest tip de consolidare culturală ca deziderat programatic principal, reușind apoi să-l aplice, în bună măsură, în relativ scurta sa perioadă de apariție. În continuarea ei, la 1 mai 1921, a apărut „Revista Moldovei“, condusă de proteicul intelectual și animator cultural Tiberiu Crudu, publicație ce s-a dovedit a fi o „adevărată instituție culturală“ care a dus mai departe, pe o perioadă mai îndelungată, această misiune.

Între cele două reviste botoșănene și unele periodice din Bucovina aceluia timp, ca și între animatorii și colaboratorii lor, a existat o legătură specială, o afinitate reciprocă, o colaborare deosebită, bilaterală, după cum fenomenul cultural bucovinean, consistent și efervescent, a exercitat o specială atracție și influență asupra mediului publicistic botoșănean. Am putea spune chiar că, în afara celor doi poli de atracție și influență între care au gravitat revistele în cauză – cu marja lor de independență și originalitate conferite de personalitatea puternică a realizatorilor lor, respectiv energetismul lui N. Iorga și curente sămănătorist și poporanist, ideologia emanată de „Viața românească“ și de Ibrăileanu de la Iași – centrul cultural cernăuțean și Bucovina, în genere, au constituit încă un pol de influență și stimulare ideologică și culturală, un adevărat focar spiritual.

Astfel, evenimente petrecute la Cernăuți, cărți și reviste apărute acolo s-au bucurat de o atenție specială în revistele botoșănene, dar și invers. Publiciștii bucovineni au găsit mereu ușa larg deschisă în jurnalistica botoșăneană, iar mulți dintre redactorii și colaboratorii botoșăneni au fost, la rândul lor, agreeți la Cernăuți, au publicat substanțial în revistele de acolo, au fost recenzați și apreciați, ba

chiar victoriile lor au fost asumate și salutate cu entuziasm în paginile bucovinene.

Fără a putea epuiza generosul subiect al legăturilor statornicite între cele două medii publicistice, ne propunem, deocamdată, să ilustrăm modul în care realitățile vieții spirituale bucovinene au fost reflectate în presa botoșăneană. Astfel, în paginile revistei „Junimea Moldovei de nord“ își găsesc locul prezentările de cărți (precum lucrarea *Cele două Românii* a lui Rotică), prospectarea presei din Bucovina și aprecierea conduitei acesteia de „jurnalistică-apostolat“ (în opoziție cu „presa-revolver“ din Regat), solicitarea de-a se construi o cale ferată care să lege Botoșanii nu numai de Iași, dar și de Cernăuți, cultivarea memoriei eroului Ion Grămadă (căzut în luptele de la Cireșoaia și devenit figură simbolică a jertfelor bucovinene în confruntarea armată pentru Marea Unire), salutarea cu entuziasm a investirii lui Ion Nistor cu demnitatea de ministru al Bucovinei, însoțită de expunerea meritelor sale uriașe în procesul Unirii. Nu în ultimul rând, este amintită colaborarea statornică a poetului bucovinean George Voevidca (prezent în revista botoșăneană, poate chiar mai frecvent decât în cele de la Cernăuți), atitudinea specială, de prețuire deosebită, ce i s-a arătat, prin publicarea portretului său pe coperta revistei botoșăne (de altfel, primul într-o asemenea ipostază), cronică – de un entuziasm fără rezerve – dedicată lui de către sobrul și obiectivul C. Iordăchescu, liderul acestei reviste, și, în final, „întovărășirea“ celor doi la realizarea ultimului număr al revistei, strămutate la Cernăuți.

La „Revista Moldovei“, ca și la „Junimea Moldovei de nord“, poetul bucovinean și student cernăuțean George Voevidca a fost un colaborator permanent, publicând poezii pe toată durata de apariție a revistei. Chiar în primul număr al periodicului, articolul-program a fost urmat de două poeme semnate de Voevidca: *Pastel* și *Pe marginea unui răvaș*. În paginile aceluiași număr a fost inclus, sub titlul *Un povestitor de amintiri bucovinene*, portretul literar aparținând subtilului analist N. N. Răutu, fost student emerit al lui Ibrăileanu. Arătând modestia și discreția bucovineanului E. Grigorovitză – scriitor dispărut la fel de neobservat de critica literară după cum și trăise – cronicarul botoșănean mereu gata să pună în lumină, în mod recuperator, meritele celor trecuți în lumea umbrelor fără obolul recunoașterii îndreptățite, face mai întâi un excurs biografic al lui Grigorovitză, indicându-i obârșia în Rădăuții Bucovinei, loc a cărui amintire l-a urmărit și i-a dat imboldul de-a evoca „chipuri și graiuri din Bucovina“; cu toate că „n-a scris o operă de înaltă valoare literară“, avea să scrie N. N. Răutu, el „ne-a dat însă una evocativă cu destule calități“. Spre exemplificare, sunt enumerate mai multe figuri remarcabile din opera lui Grigorovitză: moșneagul din Horodnic, „împăratul din Igești“, un biet smintit, Jupân Toiba, trâmbișășul din mahalaua Cernăuților și, mai ales, „țăranul bucovinean, gospodar, credincios și iubitor de pământ“. Înșiruind titlurile analizate, Răutu relevă subiectivismul lor creator, paseismul care îmbracă totul în „culori azurii“, măiestria de adevărat pictor de icoane al autorului care descrie peisaje, târguri și sate, „toate frumusețile de rai ale Bucovinei noastre“. Lor li se alătură chipuri din familie – un bunic „cu pieptarul alb, închis la umăr“, cu „pletele părului argintiu, lăsate pe spate, cu musteață și sprincenile stufoase“ – sau străini simpatici, precum „franzelarul Melner, cu familia lui primitoare și binecuvântată cu belșug“. Petrecerile memorabile ale

Rădăușilor, viața frumoasă a Cernăușilor, toate învelite într-un halo ce creează un anume efect de acuarelă, îl fac pe cronicar să afirme că „vagul este un element esențial, o prețioasă calitate artistică a acestui fel de temperament“. Găsindu-i virtuți certe în latura descrierii naturii, Răutu vede cum în scrierile lui Grigorovitză „natura se împletește cu sufletul personajelor“ – ea nefiind „un element de prisos în economia cutărei sau cutărei schițe sau nuvele“ – cum „duioșia, sentimentul fundamental al scriitorului nostru, învăluie nu numai pe oamenii de odinioară, dar și natura pământului pe care au trăit“. Diagnoza critică pertinentă reiese din „sentimentalul despărțit de frumusețile pământului în care și-a trecut anii vieții cei mai frumoși“. Identificând o oarecare influență a lui Gogol asupra scriitorului bucovinean, Răutu conchide că acesta din urmă este un romantic care, dacă ar fi avut și putere creatoare, ar fi devenit un novelist de școală romantică; dar Grigorovitză rămâne „un povestitor de amintiri interesante, vrednice de cunoscut, din Bucovina de altădată“ și chiar și „numai pentru atât, el nu trebuie uitat“.

Același N. N. Răutu, bun cunoscător al realităților spirituale de peste Molna, face un alt act de reparație literară unui creator bucovinean insuficient mediatizat – pe care-l consideră „un adevărat talent săcerat fără de vreme de mâna unei vitrege sorți“ – prin articolul *În marginea „Foiletoanelor“ lui Mihai Teliman* (I, 9)¹. Bucurându-se că aceste fragmente au ajuns „o raritate“, regretând totodată dispariția volumului care le conținea (volum editat în 1906 de către Societatea academică Junimea din Cernăuși), criticul botoșănean încerca să suplimenteze această lacună prin prezentarea unui medalion biobibliografic al personalității lui Mihai Teliman, servindu-se de prefața cărții semnată de G. Tofan. Cititorii „Revistei Moldovei“ au putut găsi informații despre anul și locul nașterii lui Teliman (1863, Siret), despre formarea sa intelectuală la Cernăuși și Viena (unde plecase pentru a studia la Academia de Pictură), despre timpul studenției care a fost, ca pentru atâția alți tineri români, unul al deșeptării conștiinței estetice, dar și naționale; că, întors acasă, a predat la un liceu din Suceava și s-a integrat frământărilor sufletești ale românilor din Bucovina, dedicându-se apoi activității care avea să-l consacre – publicistica – pentru ca, în floarea vârstei, să fie secerat de ftizie, în 1902, ca urmare a unei vieți zbuciumate și boeme. Întregindu-i portretul, cronicarul îl prezintă ca pe „un spirit distins“, un „caracter independent, o individualitate pronunțată, ironic, satiric și persiflând direct cu sarcasm usturător, câteodată nedrept, care nu putea suferi eticheta, afecția și lichelismul“, dar și un om de o cultură aleasă care știa nu numai germana ci și franceza, citindu-i, cu predilecție, pe Rousseau, Börne, Heine, Lenau, Shakespeare, ca și pe marii scriitori ruși contemporani lui.

Despre opera de căpătâi a lui Teliman, *Foiletonele*, el afirma că este un „însemnat document istoric“, cu „un fond omenesc general“, un „trainic element artistic“, că „fixează în pagini nervoase, în contraste tari, o epocă tristă din viața Bucovinei“, de înstrăinare a sufletelor românești, de înăbușire a aspirațiilor, de diplomație îndreptată împotriva românismului bucovinean, „corupătoare de suflete“, când „românii trebuiau domoliți prin cultură străină“, „prin dezbinare provocată măestru“. Acestea toate, Mihai Teliman le „vede lămurit“ și le prezintă ca o „oglină minunată“, utile fiind – potrivit spuselor lui – „istoricului de mâine“.

Armele luptei sale au fost satira și talentul care au dat trăinicie operei, considerate de literatul botoșănean „de mică întindere, față de talentul care a produs-o“. Dovedindu-și, încă o dată, capacitatea de surprindere a esențialului, el identifică „imaginația umoristică“ – una dintre virtuțile foiletonistului bucovinean – capacitatea de a surprinde și de a duce la „înfățișări de epopee comică“, „situații cari pentru ochiul comun trec fără urmă“, oferind ca exemple persuadate cazul lui Petru Săndruc (un tip pedant, care ridică problema științifică a lui „u mut“ la dimensiuni halucinatorii), cel al cazacului Nenku (într-o poveste plină de ironii subțiri la adresa rutenilor tineri) și, mai ales, al celui „mic cap de operă“ (după cum o caracteriza G. Tofan) care este *Moartea lui Dule* – epopeea unei greșeli de tipar. Aceasta face dintr-un banal substantiv comun (*duch*, în germană), cules eronat de tipograf, un personaj, Dule, pe care presa amatoare de senzational îl preia și-l transformă, potrivit efectului „bulgărelui de zăpadă“, într-un personaj notoriu, un neîntrecut artist, „professeur de grand seminaire“, devenit erou căzut la datorie, elogiât paroxistic, regretat în cor și motiv de condoleanțe răsunătoare, transmise public și solemn familiei îndoliate. Comentatorul analizează modalitățile scriiturii care au generat această „piesă unică în literatura noastră“, cu valoare de model, finețea de observație, gradația ascendentă a efectelor comice, atât de armonios create, umorul firesc, „nesilit“, satira sagace a frazelor, mania exagerării, toate îmbrăcate într-o haină plină de culoare, vorbele de spirit bogate în subtext, extrase din firea țaranului bucovinean. Neîmplinirilor și superficialității, explicabile în ritmul grăbit al existenței lui Teliman, Răutu le acorda circumstanțe atenuante, rămânând admiratorul acestui creator care „a râs și [a] făcut și pe alții să râdă“, fiind „unul dintre fericiții, așa de puțini pe lume, cari, în mijlocul durerilor personale și sociale, au prins rădăcinile răutății omenești și le-au înmărmurit în cuvinte clare și vii“.

Dovada spiritului critic, pătrunzător și clarvăzător, al lui N. N. Răutu, a faptului că demersul lui analitic nu a fost doar o sentimentală apologie reparatorie, o reprezentă și reeditarea actuală a operei lui Teliman, aplecarea unor cercetători ai literaturii Bucovinei², cu prețuire, asupra operei sale, în comunicări și reevaluări, interesul crescând pe care-l solicită tot mai mult aceasta, în țară și străinătate³. De remarcat că și G. Călinescu, în marea sa istorie, se oprește asupra lui Mihai Teliman, găsind foiletoanele sale ca fiind „foarte dezghețate pentru un mediu mai ales grav“ și exemplificându-le prin aceeași scriere, *Moartea lui Dule*. De altfel, singurii scriitori bucovineni ai momentului, prezentați mai detaliat de către Călinescu în capitolul „Culturalitatea Bucovinei“⁴, sunt Mihai Teliman și Emanoil Grigorovitză, adică cei aleși spre a fi analizați de N. N. Răutu, încă în 1921, la Botoșani.

Un alt demers de evaluare critică și de propagare a operei unui scriitor bucovinean întreprinde Tiberiu Crudu; la rubrica „Recenzii“ (III, 6–7), el ia în discuție poemul dramatic *Cheleş Împărat*, aparținând lui Constantin Berariu, lucrare apărută în 1923, la Cernăuți, și considerată „cel mai frumos dar pe care anul acesta «Junimea literară» a Bucovinei ni-l dă pe câmpul beletristicii“. Primul motiv al entuziasmului manifestat de recenzent este subiectul, mult agreat de el, smuls din „taina poveștilor populare pline de tâlcuri“, de unde autorul își preia personajul, un „prinț foarte slut, chel pe cap și râios“, „blestemat de zâne pentru

că le-a furat mărul de aur, ascuns într-o tainică păzită de-un groaznic balaur“. Dorind să-și informeze cititorii asupra motivului admirației sale, Crudu relatează, pe scurt, intriga acestui poem de sorginte folclorică: idila prințului chel cu fata împăratului care-l îndrăgește în ipostaza lui urâtă, pentru glasul său cald și pătrunzător, și se căsătorește cu el, spre mânia împăratului care o alungă, dar care, ajuns la ananghie, este salvat, după împlinirea anului blestemat, de ginerele său, redevenit superb și viteaz, totul sfârșindu-se în *happy end*-ul nunții folclorice. Morala prelevată de Crudu din această poveste este aceea că „trecem adeseori în viață peste urâciunile trupești, oprindu-ne numai la frumusețile sufletului“. Având o largă deschidere culturală și fiind capabil de-a opera un demers comparatist, el găsește în povestea *Riquet à la Houpe* de Perrault aceeași temă, cu deosebirea că și prințesa are un defect, blestemată fiind, anume, este foarte proastă, caz în care, subliniază spiritual Crudu, „prin dragoste reciprocă și nețărmită se ajunge ca fata să fie deșteaptă și prințul frumos!“. Aplecându-se asupra scriiturii lui Berariu, el remarcă o „versificație făcută ușor“, cu „rime bogate și destul de tari“, „vii descrieri pline de imaginație“, dialogul și vorbirea personajelor, adecvate identității fiecăruia, profunzime de gândire, în general, o aleasă măiestrie în alcătuirea întregului poem. Iubitor de acuratețe extremă, Crudu nu trece cu vederea „deficiențele“ poemului, izvorâte, în special, din dificultatea realizării unui asemenea amplu basm în versuri, fapt care îl determină pe autor să recurgă uneori la rime forțate, la crearea de cuvinte noi („abuzând de dreptul licențelor poetice“), la utilizarea neavenită a unor neologisme, la schimbarea genului unor substantive care „se răzbuună împotriva d-sale“. Adăugăm că autorul, C. Berariu, având sarcina grea de-a îmbogăți repertoriul dramatic al Teatrului Național din Cernăuți – al cărui director era – s-a străduit să atingă dezideratul pregătirii acestui lung poem dramatic în vederea punerii sale în scenă, așa cum, odinioară, Vasile Alecsandri încercase să umple de conținut cadrul instituțional al Teatrului Național ieșean, scriind atâtea din piesele sale, tocmai în virtutea acestei rațiuni.

La rândul său, Constatin Oprescu semnează, la rubrica „Recenzii“ (IV, 10), o prezentare a antologiei profesorului cernăuțean Constantin Loghin, *Scriitori bucovineni*, despre care afirmă, chiar dintru început, că „umple un adevărat gol în literatura românească“, insistând asupra acestei expresii, stereotipe de obicei, dar care „reprezintă, de astă dată, un adevăr cel puțin tot așa de gol“. Revenind asupra afirmației făcute cu prilejul altei recenzii, cum că, până la război, „puține nume din Bucovina apăruseră în publicistica noastră (...) puține și cam șterse“, el constată faptul că „în antologia de față puținul acesta se rotunjește“, căci la cele deja cunoscute – D. Petrino, V. Bumbac, T. Robeanu, G. Rotică, V. Huțanu, S. F. Marian, T. V. Stefanelli, M. Teliman, G. Tofan, E. Grigorovița, I. Grămadă, I. Nistor – „sunt întregite de altele care n-au răsunat încă în auzul nostru“. Inițiativa e salutară, căci „ne bucurăm când le vedem acum pe toate laolaltă, cu puțința – succintă într-o antologie – de a-i încadra în tabloul general al mișcării intelectuale românești“. În ciuda dimensiunilor sale generoase (mai mult de 300 de pagini), lucrarea lui C. Loghin putea fi citită „cu interes, fiindcă ea aducea un suflu nou, fălăit al unei aripi ce fusese smulsă sufletului nostru național și acum înzdrăvenită“.

Tot despre o scriere a lui C. Loghin, anume, *Anul 1848 în cultura și literatura Bucovinei*, consemnează și Aurel I. Gheorghiu (V, 4). El apreciază efortul literatului cernăuțean de a pune în valoare toate manifestările culturale care au avut loc în anul marilor revoluții europene, activitatea și meritele lui Aron Pumnul și Iraclie Porumbescu, ale Hurmuzăcheștilor, cei care, prin găzduirea oferită la Cernauca refugiaților pașoptiști, Kogălniceanu, C. Negri, D. Ralet, A. Panu, G. Sion, A. Russo, A. I. Cuza, frații Golești ș.a., au contribuit la crearea unui nou „simbol al unității noastre naționale“. Cu toate că se număra printre oamenii de seamă ai târgului botoșănean Sulița – după cum nota cercetătorul Ștefan Ciubotariu⁵ – căpitanul-scriitor Gheorghiu nutrește o afecțiune profundă pentru spațiul bucovinean, despre care scrie și publică în „Revista Moldovei“ reportaje ce pot fi considerate adevărate eseuri antologice de călătorie. Adunându-le în paginile unei cărți intitulată *Priveliști din „Bucovina pitorească“*⁶, prefăcută de Ion Simionescu, el a obținut premiul Editurii Cartea Românească pentru acest volum. O recenzie-recomandare, semnată de I. V. Luca, apărută în „Revista Moldovei“ (IV, 11–12), insistă asupra mărturisitelor intenții ale autorului, „plin de însuflețire pentru frumusețile naturii și puterea amintirii vremilor trecute“ de a-și purta cititorii „prin Rădăuții celor dintâi voievozi moldoveni, la Mănăstirea Putna și împrejurimi, pe valea Sucevei până la izvoarele-i sălbatece, pe valea Moldovei cu orașe și mănăstiri, pe muntele Lucina“. Despre lucrare, în ansamblul ei, recenzorul conchide: „Schițe și planșe lucrate cu măiestrie apuseană. Alegerea locurilor de călătorie, cu indicarea și uneori descrierea amănunțită a momentelor însemnate din istoria țării, este făcută cu pricepere și, mai ales, cu mult suflu patriotic. O recomandăm cu toată căldura cititorilor“.

Același A. I. Gheorghiu zăbovește asupra personalității mitropolitului Vladimir de Repta (V, 3), pe care-l numește „un sfânt în zilele noastre“. Dispariția fizică a acestuia îl determină să scrie: „Într-o vreme când credința strămoșească ne este amenințată de valul celor mai ascunse primejdii și când atâți vanitoși și profitori sapă, cu știința sau cu neștiința cugetului lor, la temelia religiei noastre, pilda mitropolitului, care o bună parte din viață și-a trăit-o într-o mică și modestă chilioară din monumentalul palat al Reședinței și într-o sobrietate și curățenie biblică, este o dovadă că acest generos fiu al Bucovinei era dintr-un neam de oameni aleși“. Portretul pe care i-l face publicistul botoșănean pare a fi potrivit pentru un tablou votiv: „Român prin sânge și fapte, cavalier prin educație, smerit și blând prin cultură, patriot prin lupta dărză susținută în folosul neamului său, bătrânul călugăr, mic la statură, cu părul și pletele albe, cu privirea resemnată de mucenic, cu mâinile tremurânde de boală și vorba măsurată, rămâne în analele istoriei noastre contemporane una din figurile cele mai reprezentative ale vremii“. Regretându-i plecarea, el se întreabă, cu îndreptățire: „Marii noștri bătrâni se duc unul câte unul. Vom fi noi oare vrednici ca să-i înlocuim?“ Apariția unei broșuri, semnată de A. Vitencu, despre *Vechi documente moldovenești*, apărută la Cernăuți, în 1925, îl determină pe A. I. Gheorghiu să aprobe eforturile de publicare a mărturiilor documentare despre trecutul românesc din Bucovina, care sunt „de un deosebit folos“.

Comemorarea a 50 de ani de la moartea lui Eudoxiu Hurmuzachi prilejuește inserarea în paginile revistei botoșănene a unui articol intitulat *Din*

Bucovina (IV, 1–2), semnat de Vasile Gherasim. Cu acest prilej, autorul ține să reamintească cititorilor botoșăneni meritele celui ce nu numai că a schimbat istoria, dar a și creat-o: culegerea documentelor istorice, generozitatea cu care i-a adăpostit pe revoluționarii pașoptiști la moșia de la Cernauca, după înăbușirea revoluției, contribuția sa la păstrarea caracterului românesc al provinciei, lupta dusă pentru separarea acesteia de Galiția și proclamarea ducatului Bucovinei, cu dietă proprie – „un mic parlament la Cernăuți“ – și deputați aleși pentru Parlamentul vienez. Autorul insistă asupra intențiilor unioniste ale lui Eudoxiu Hurmuzachi, asupra visului său de unire, într-o primă etapă, cu Ardealul; nu întâmplător, la Cernauca au venit, la sfat de taină, Andrei Șaguna și George Bariț, și aceasta fără ca legăturile de prietenie cu „bărbații din Principate“ să înceteze vreodată. Gherasim menționează serbările și festivalurile ocazionate de acest eveniment, discursurile ținute de I. Nistor, T. Bălan, I. Loghin, contribuția Universității cernăuțene, a Societății pentru Cultura și Literatură..., a Societății mazășilor și răzeșilor, concluzionând: „Bucovinenilor li e scumpă memoria celui care a știut să lupte pentru dânșii“.

Numeroase alte cărți, fapte, personalități sau reviste din Bucovina au găsit răsunet și reflecție în paginile „Revistei Moldovei“. O prezență constantă, în rândurile colaboratorilor publicației, a fost universitarul, scriitorul, editorul, filologul, publicistul, animatorul cultural etc. Leca Morariu. Totalitatea textelor cu care a contribuit la revista botoșăneană și a celor scrise despre cărțile și activitatea sa ar putea forma substanța unui volum considerabil. Spre a exemplifica, putem cita, în primul rând, implicarea sa în rezolvarea problemei locului și datei nașterii lui Eminescu. În materialul publicat sub titlul *Data și locul nașterii lui Eminescu* (II, 9), Leca Morariu recapitulează opiniile și informațiile cunoscute până atunci (fiind la curent cu tot ce se putea cunoaște la acea vreme!), respectiv cele două opinii „clasice“: „20 Decembrie st.v. 1849, în Ipotești“ sau „15 ianuarie st.v. în Botoșani“ și organizează probele administrate pentru fiecare dintre aceste ipoteze. Acestea sunt, pentru varianta 1: însemnarea căminarului Eminovici din psaltirea veche (apud Matei Eminescu) și însemnarea lui Eminescu însuși în registrul Societății Junimea. Pentru varianta 2: certificatul de botez al lui Eminescu de la „Uspenia“, după indicațiile maicii Fevronia, publicat de C. Botez în „Ateneul“ din Botoșani, numărul festiv din 1904. Deși ultima variantă pare plauzibilă, opinia lui Mihai Popescu Colibaș, din „Convorbiri literare“, anul 1904, reduce în discuție prima variantă în baza sintagmei nedefinite „în ziua de Ignat“, a calităților intelectuale ale căminarului, a posibilei indolențe, manifestată de martori la botez. La rândul său, C. Botez susține punctul său de vedere cu argumente precum: posibila însemnare greșită a tatălui (care, având 10 copii, îi putea confunda), indiferența poetului însuși față de „ale sale“, dovada faptului că Matei putea greși (căci a mai dat informații eronate, așa cum a făcut în cazul „nașterii la Dumbrăveni“), contrazicerea căminarului prin declarațiile altor membri ai familiei, precum maica Fevronia. După expunerea pe larg a stadiului întregii dezbateri asupra controversatului subiect, autorul își prezintă și propria poziție: 1. Afirmarea lui C. Botez asupra lipsei datei pe nota făcută de căminar în vechea psaltire „e neîntemeiată, însemnarea fiind scrisă în chiar ziua și timpul nașterii lui Eminescu și fiind atât de precis datată cu astăzi! (...) își menține deci toată

importanța“. Mai mult chiar, autorul, cercetător atent al documentelor, consideră că „originalul acestei însemnări ar trebui cercetat din nou pentru a se stabili – ceea ce e probabil – că pomelnicul copiilor lui Gheorghe Iminovici e scris la diferite date, cu diferite cerneluri, cu diferite trăsături de condei etc.“ și aceasta pentru că așa „era obiceiul străbunilor noștri de a-și însemna anumite importante date familiare în foile unei cărți bisericești“. Despre afirmația mamei Fevronia, el crede că, fiind bătrână, aceasta ar fi putut greși cum a mai greșit și în legătură cu numele preotului care l-a botezat, Ion și nu Dumitru Stamate. În legătură cu precizarea „în ziua de Ignat“, el afirmă că aceasta este cu mult mai prețioasă decât alte dovezi, fiind o cutumă a timpului de-a „fixa astfel anumite date“. Un alt argument folosit de Leca Morariu este afirmația lui T. V. Stefanelli potrivit căreia, la înscrierea la liceul din Cernăuți, nimeni nu era primit (nici el n-a fost) până nu aducea acte doveditoare, căci se „cereea cu mare strictețe actul de naștere“; așadar, înscrierea datei de naștere a lui Eminescu în acel registru, „14 decembrie“, a urmat însemnarea făcută în original. La întrebarea lui Stefanelli: „Va fi fost acel act de naștere exact?“ L. Morariu răspunde: „Cât de exact a fost, se vede din faptul că celălalt act de naștere, descoperit de C. Botez, dă data de 15 ianuarie!“ Cu toate că „în aceste acte, de valoare efemeră, cei interesați nu puneau mare preț pe precizie“, autorul valorifică relatarea lui Stefanelli care scrie că „atât la Cernăuți cât și la Viena“ poetul i-a spus „că s-a născut în 1849“. Aceasta este și data pe care eminescologul cernăuțean o susține în acest articol, ca de altfel și în alte pronunțări ale sale. Întrucât poetul susținea ca loc de naștere Ipotești (în nota de subsol, Leca Morariu invocă poezia *Din străinătate* ca dovadă a acestei afirmații, cu toate că ea infirmă însemnarea din actul de naștere referitoare la Botoșani), considerând că este importantă stabilirea locului unde se afla familia Eminovici la acea dată. În acest sens, el invocă un act de cumpărare a moșiei de la Ipotești și informația despre vânzarea caselor din Botoșani. Coroborând aceste informații cu cele privitoare la bunica poetului care locuia atunci în Botoșani, el înclină să admită ca plauzibilă ipoteza venirii mamei în acest oraș, în timpul nașterii copilului Mihai⁷.

Și broșura *Frățânii Eminescu*, a lui Leca Morariu, din 1932, este considerată de către Tiberiu Crudu – la rubrica „Recenzii“ (III, 5) – drept edificatoare pentru stabilirea filiației în familia poetului, prin cei 11 copii: 4 fete și 7 băieți.

Un alt text publicat de Leca Morariu la Botoșani este fragmentul manuscrisului *Isopia voronețeană, Pildele 55 și 68*, descoperit de el, inserat sub genericul „Pagini vechi“ (II, 10) și care cuprinde două fabule – scrise în limbaj arhaic – împreună cu morala lor. Nota redacțională care însoțește aceste fabule are următorul conținut plin de deferență: „Dl. Leca Morariu, profesor la Cernăuți, are amabilitatea a ne trimite spre publicare aceste două pilde, scoase din ms. aflat în posesiunea sa și intitulat de d-lui *Isopia voronețeană*. E deosebit de interesantă ortografia acestui manuscris cu care literatura română se îmbogățește. Totodată mulțumim dlui Leca Morariu pentru bunăvoința D-sale față de „Revista Moldovei“⁸. La sfârșitul aceluiași număr, la rubrica „Recenzii“, N. N. Răutu semnează o cronică a broșurii lui Leca Morariu, *Un nou manuscris vechi: „Isopia voronețeană“*, Cernăuți, 1922, în care aduce deslușiri despre scrierea găsită în „acel centru de tradiție cărțurărească de la o vreme, care a fost Voronețul Bucovinei“,

text copiat de Ieronim Stoleriu, la 1801, după un manuscris nemoldovenesc, pe care el a încercat să-l adapteze, incomplet, la idiomul moldovenesc. Recenzia evidențiază demonstrația comparatistă a lui Leca Morariu (confirmată prin exemple de ordin fonetic, morfologic și lexical) între această variantă a *Isopiei* și altele, ca și încercarea de a stabili arhetipul și copiile, precum cea de la Sibiu, din 1795.

Colaborarea literatului cernăuțean cu „Revista Moldovei” s-a materializat și prin publicarea *Codicelui pătrăuțean* (I, 12), adnotat, comentat și comparat. Este vorba despre un manuscris de la 1787 – scris de Manolache dascălul – pe care Leca Morariu îl descrie în detaliu, acordând un spațiu extins celor două secțiuni considerate foarte importante: „Psalmii lui Dosofteiu” și „Moartea lui Grigore Ghica”. După compararea psalmilor din acest manuscris-copie cu cei din originalul redactat de Dosoftei și publicat de Ion Bianu, el stabilește și interpretează deosebirile. Relatarea morții lui Grigore Ghica-voievod aduce cu sine și unele corecții la datele cunoscute până atunci (ex: ziua nefastului eveniment este 1 și nu 12 octombrie, cum se știa!) și prezintă diferențele în derularea faptelor, potrivit mai multor izvoare. După redarea textului – de un dramatism ce răzbate prin arhaismele limbii – el explică motivul participării afective atât de puternice a autorului: „Zece ani numai îl despărțeau pe dascălul Manolache de vremea făptuirii crimei povestite în cărțulia sa. De unde o va fi prins în filada sa? Cine i-a dat-o și cine ne-o dă? Desigur aceeași unanimă descărcare de compătimire și de milă, care ca și-n pomenita *Stihuire*, adânc impresionată de pieirea unui rar nevinovat, trebuia să se manifesteze, unanim, dar anonim, de frica puternicilor zilei și de frica mâniei lor”. Având în vedere însemnătatea actului uciderii domnitorului Grigore Ghica pentru Bucovina – devenită simbol de jertfă și în viziunea lui Eminescu⁹ – publicarea acestui document iese din seria celor comune.

Preocuparea lui Leca Morariu față de soarta și recuperarea culturală a românilor din sudul Dunării, concretizată în atâtea din lucrările publicate la Cernăuți, s-a făcut cunoscută și prin intermediul „Revistei Moldovei”. În articolul intitulat *Din Istria* (II, 2) cu subtitlul, în paranteze, *Material istroromân*. Prima informație pe care autorul dorește să o comunice, cu entuziasm, îi aparține profesorului Matteo Bartoli, cel care în publicația omagială *Piemonte-Romania* a Academiei Comerciale din Torino, închinată vizitei studenților și profesorilor de la Academia-soră din București, menționa obținerea unei „școli românești” de către 3 000 de români istrieni din Italia („frați rumeri”). El își mărturisește apoi bucuria care i-a „încremenit pasul în mijlocul drumului”, când a auzit, la poalele muntelui Maggiore, salutul unui țaran: „Bura zi, Domnu cu voi!”, ceea ce l-a făcut să exclame: „cântec ți-a fost graiul lor” și să nutrească speranța că acest cântec va trăi în veac datorită școlii. Din cele culese de el însuși de la acei țărani, este transcrisă o narațiune, *Povestea unei fete și a unui flăcău*, în graiul lor actual, în paralel cu traducerea literară românească, precum și o serie de proverbe și expresii idiomatice, alese special pentru a pune în lumină identitatea lingvistică.

În același număr al revistei, recenzia lui N.N. Răutu asupra lucrării lui Leca Morariu, *Ce-a fost odată. Din trecutul Bucovinei*, apărută la Cernăuți, în 1922, începe cu o apreciere: „Prietenul nostru este un rar «miniaturist» istoric; pe lângă o erudiție rară în ce privește amănuntul, dl Morariu are o deosebită putere de evocare a lui, o duioșie melancolică față de «șovăitoarele fantome ale trecutului»”.

Trecând în revistă conținutul cărții, cu chipuri memorabile, meserii dispărute (precum aceea de clopotar), cu evocarea unei școli românești sub regimul austriac, a unor biserici de altă dată, cu lăutarii din trecut (precum Niculae Picu și Grigore Vindireu), a imaginii poetului T. Robeanu („înzestrat cu toate darurile“), el apreciază ținuta grafică de excepție a tipăriturii, admirabilele ilustrații și, mai ales, meritele autorului ei.

Cum filosoful Xanthos ajunge să și-l cumpere rob pe Isop Preaînțeleptul (II, 5) este titlul unei alte scrieri de interes filologic, semnate de Leca Morariu la Botoșani. Textul pildei, extrase din aceeași *Isopie voronețeană*, este însoțit de bogate însemnări de subsol, de definirea unor termeni necunoscuți, de paralelisme între versiunea de față și altele cunoscute, stabilindu-se astfel filiația diverselor *Isopii* românești de-a lungul timpului.

Găsind prilejul de a face cunoscute eforturile elitei culturale, în contrast cu deserviciile aduse literaturii române prin „preținse traduceri“, publicate la Editura Cartea Românească din București, Leca Morariu scrie *Un popularizator de literatură românească*; acesta este cernăuțeanul Octavian S. Isopescul (I, 8), fost orientalist al Facultății de Teologie din Cernăuți, distins profesor de elină la Universitatea din Iași și, mai ales, un excelent traducător de literatură română în limba germană.

Depănându-și amintirile despre erudit, Leca Morariu invocă, mai întâi, figura expulzatului ceh pe meleagurile Bucovinei, Iaroslav Cramerus, cel care, ajuns aici, a cunoscut și îndrăgit natura, oamenii și cultura locului și le-a făcut cunoscute prin descrieri și traduceri, prin cărți poștale cu chipuri și locuri bucovinene, prin numeroase fapte generoase (între care și înzestrarea fiecărei societăți studențești românești cu portrete în mărime naturală ale lui Iorga). Dorind a urma exemplul acestuia, profesorul Isopescu a cerut sprijinul lui Leca Morariu, ca „logofăt“ harnic la scris, și așa au fost pregătite pentru tipar mai multe dintre scrierile românești traduse în limba germană, publicate mai întâi în „Bukoviner-Volksblatt“ și apoi în cartea de 204 pagini,

Casă-corabie.

intitulată *Rumänische Erzählungen aus dem Original übersetzt von S. O. Isopescu*. Amintirea dispărutului profesor și traducător, îi aduce în memorie „una din acele clipe mari când omul se covârșește pe sineși“, aceea când, într-o sală plină, un profesor vienez, vorbind despre Volksliedul german a spus: „Românii, traducându-și cântecul poporului german în limba lor, ar putea învăța cum se prețuiesc creațiunile poetice ale poporului“, iar în liniștea sălii s-a auzit glasul profesorului Isopescu: „Oder auch umgekehrt!“ („sau mai bine invers“).

O altă scriere aparținând lui Leca Morariu este *Războiul Troadei*, apărută la Cernăuți, în 1924, iar conținutul ei este recenzat în aceeași „Revista Moldovei“. N. N. Răutu (III, 11–12) deschide prezentarea cu binecunoscuta-i *captatio benevolentiae* la adresa cărturarului bucovinean: „Răscolitorul asiduu al vieții trecute a Bucovinei, tuturor dragă, tipărește acest nou și interesant volum, cu obișnuita-i grijă și conștiinciozitate vrednică de imitat“. El certifică importanța manuscrisului adus la lumină de Morariu, *Codicele Popovici*, care cuprinde istoria lui *Sandipa Filozoful* și al *Războiului Troadei*, texte copiate – aproape ca un reflex – de către un candidat la preoție, într-un mediu reprezentativ pentru viața culturală a Bucovinei. Manuscrisul este cea mai veche redactare în românește a acestor istorii, cu un limbaj arhaic pitoresc, dovadă a „vivoaiei“ mișcări literare din spațiul bucovinean. Enumerând cu minuție toate virtuțile și procedeele comparatiste și filologice pe care le întreprinde, iar și iar, Leca Morariu spre a pune în evidență valoarea, vechimea, zona de proveniență a textului, prin acea „detectivistică filologică“ ce-i era proprie, N. N. Răutu relevă caracterul științific al cărții, dar și însemnătatea ei pentru cititorii de rând, „nu fără folos pentru ei“.

Publicistul Constantin Iordăchescu a apreciat și el eforturile critice ale literatului cernăuțean, în articolul intitulat *Institutorul Creangă*, scris „cu prilejul apariției volumașului cu același titlu de Leca Morariu, Cernăuți, 1925“ (IV, 11–12). Textul nu este, propriu-zis, o convențională recenzie, ci, mai degrabă, o evocare liberă a personalității lui Creangă, prilejuită de cartea citată. Revenind asupra datelor biografice ale povestitorului moldovean, Iordăchescu se servește și de descrierea făcută de D. Furtună: „Firea lui sinceră, iubitoare de adevăr și libertate în cugetare, tăria lui de caracter și gura lui slobodă, de țaran glumeț și original, desăvârșita lui ignorare din partea celor naivi ai clerului, când el simțea că este un om ales și superior față de mulți și mărunți trântori ipocriți ai zilei“¹⁰, care l-au dus repede în conflict cu autoritățile bisericești. Manifestând o evidentă părținare empatică, Iordăchescu povestește pătimirile lui Creangă, destituit și din biserică și din școală „de către ministrul de neagră memorie Christian Tell“. El construiește o tiradă ascendentă de mare efect: „Era astfel zvârlit ca netrebnic institutorul care, la 1867, scosese acel abecedar epocal intitulat *Metoda nouă de scriere și citire*, a cărui primă ediție de 4 000 de exemplare s-a vândut în câteva săptămâni și după care s-au instruit 23 de generații de școlari! Era destituit acel ce, chiar cu puțin înainte, dăduse la lumină o a doua lucrare didactică: *Învățătorul copiilor*, care pătrunsese în toate unghiurile țări și se căuta ca iarba de leac, ajungând la a 17-a ediție!“ Cu vehemență rece, este descris traseul existențial, ulterior, al lui Creangă, tenacitatea cu care s-a făcut tutungiu ca să poată scrie mai departe, repunerea lui în drepturi de către Titu Maiorescu, întâlnirea fastă cu Eminescu și rapida lor recunoaștere reciprocă (arătând cum Eminescu îi greșește

la început numele, pentru ca, după o lună, să-l ducă la „Junimea“!), primirea entuziastă a poveștilor citite aici, „botezul literar“, citând cu asentiment formula-rea lui L. Morariu: „Singuraticul Eminescu se atașează cu toată sinceritatea de simplul Creangă, (...) o adevărată revelație pentru poet și ca om pentru omul Eminescu și ca artist pentru artistul Eminescu“. Arătând, cu sobră mândrie, că marele povestitor „a onorat cariera de institutor“, el subliniază marea prețuire de care s-a bucurat acesta în fața ministrului Maiorescu care-i cerea să-i învețe și pe alții din experiența sa (se citează un fragment de scrisoare, ca dovadă a acestei prețuiri), nominalizează și alte scrieri ale lui Creangă – nu foarte cunoscute publicului cititor din 1925 – relevă necazurile pe care i le-au prilejuit plagiatorii cărților sale și, după toată această vie punere în scenă a originalului personaj Ion Creangă, retorica bine strunită a lui Iordăchescu, care a acumulat treptat tensiune psihologică, ajunge la punctul-cheie unde produce dezlegarea întregului excurs: „Toate aceste lucruri se găsesc arătate cu o rară dragoste de subiect și pătrundere a adevărului în volumașul dat la lumină de profesorul universitar din Cernăuți, dl Leca Morariu (...) Creangă era cunoscut numai ca scriitor. Opera dlui Leca Morariu scoate la lumină, pentru prima oară, latura pedagogică a activității lui“. Făcând un record la realitatea timpului său, luptătorul pentru drepturile dascălilor găsește momentul potrivit să afirme, *pro domo*, că ipostaza lui Creangă ca institutor, ca și „pășaniile lui clericalo-didactice, vin tocmai la timp ca să îmbărbăteze un corp didactic primar cam demoralizat de vitregia împrejurărilor“ și că „tăria de caracter și munca luminată a institutorului Creangă trebuie să fie o pildă pentru cei de azi. Dl Leca Morariu a dăruit institutorimii române un standard glorios și venerat, iar în istoria pedagogiei române a înscris un nume într-adevăr mare“. Toate aceste merite, însă, nu-l împiedică pe critic să releve și scăderile demersului discutat, el constatând, „printre rânduri“, că autorul „nu s-a deplasat din Cernăuți“ la Iași, unde mai trăiesc contemporanii ai lui Creangă, sau la București, unde ar fi putut studia documentele de la Academie, lucru de remediat în viitor, căci Creangă „merită acest sacrificiu care trebuie făcut la retipărirea studiului“.

Că Leca Morariu citea și lua aminte la cele scrise în „Revista Moldovei“ se dovedește lesne prin conținutul unei alte cronici la cartea sa *Drumuri moldovene*, apărută la Cernăuți, în 1925. Referindu-se la „părerile împărțite“ despre *Frățânii Eminescu și Institutorul Creangă*, A. I. Gheorghiu (V, 1) face următoarele aprecieri referitoare la ultima lucrare recenzată: „Trebuie reținut că (...) părăsind calea cercetărilor de bibliotecă (*nota bene!*), autorul pornește în excursie prin Munții Neamțului, pentru a urmări pas cu pas, în tovărășia *Amintirilor*, locurile copilăriei lui Creangă: Broșteni, Cotârgași, Pipirig, Neamț etc. Cartea de mai sus este rezultatul impresiilor culese de pe urma acestei excursiuni“. Așadar, este puțin probabil ca această ieșire „pe teren“, care survine la scurt timp după ce Iordăchescu îi sugerase să procedeze astfel, să fie o pură coincidență. Oricum ar fi, lectura cărții produce recenzentului reale satisfacții estetice prin evocarea atmosferei inimitabile a lumii lui Creangă; dar Gheorghiu, cu toată deferența și prețuirea pe care o nutrește, ca toți ceilalți confrăți ai săi, pentru învățatul de la Cernăuți, nu ezită să-i observe și scăderile: mixtura stilului evocator și plin de farmec cu acela dogmatic și faptul că, „uneori, profesorul biruie condeiful scriitorului și atunci sumarii studii de natură didactică (urmează indicarea paginilor

încriminate) răpesc din poezia descrierilor, umbrind câteodată incomparabilele tablouri sau descrieri redată într-o formă atât de sugestivă, încât pe alocuri te întrebi unde este citat Creangă și care sunt rândurile autorului“. Spre a demonstra farmecul cuceritor al descrierilor de călătorie ale lui Leca Morariu, sunt citate mai multe secvențe de text din care se revelă limpede virtuțile de călător literar ale bucovineanului, prefigurând și anticipând, cu aproape 80 de ani, antologia consacrată acestui aspect, din întregul său diamantin, de către Liviu Papuc¹¹. Preocuparea lui Leca Morariu pentru genialul prieten al lui Eminescu, Ion Creangă, s-a dovedit și prin numărul considerabil de articole publicate în presă sau chiar tipărituri autonome pe care le-a editat special pentru aprofundarea universului marelui povestitor. Câteva dintre componentele unei astfel de liste, fatalmente incompletă (căci nu se cunosc încă toate surprizele pe care le-ar oferi cercetarea arhivelor cernăuțene!) sunt următoarele titluri: *De-ale lui Creangă (Popa Duhu și Zahei Creangă)*¹², *Pe marginea cărților IV, Creangă*¹³, *Crengene*¹⁴.

Atitudinea de prețuire a botoșănenilor față de focarul cultural-național de la Cernăuți s-a manifestat și în chip explicit, nu numai în chip implicit, prin probe precum cele de mai sus, cu prilejul apariției, după o lungă perioadă de absență – nouă ani – a revistei „Junimea literară“ de la Cernăuți. La rubrica „Revista revistelor“ (II, 2–4), Tiberiu Crudu, mentorul revistei botoșănene, saluta această revenire, justificând, totodată, lungă ei absență: „Bucovina, în sfârșit, ne dă revista de literatură, artă și știință pe care noi de mult o așteptam. Firește, *inter arma silent musae!*“ Schimbarea radicală a contextului politic îndemna la roade cât mai bogate pentru a putea „concentra toate energiile (!) noastre“ și „a crea opere de adevărată și trainică valoare literară“, căci „în scurgerea celor douăzeci de ani, cea mai mare parte a energiei noastre se cheltuia pentru conservarea noastră națională și pentru apărarea imprescriptibilelor noastre drepturi istorice“. La fel ca și redactorul „Revistei Moldovei“, Constantin Oprescu (cel care, în primele numere ale periodicului, se referise la prioritatea cauzei culturale), Ion Nistor credea că odată cu redobândirea drepturilor, românii își pot „folosi forțele intelectuale în altă parte, sporind patrimoniul gândirii și simțirei românești“ prin contribuții „literare și științifice“.

Dezideratele „Junimii literare“ – în noua ei etapă de existență – nu diferă fundamental de cele anterioare, ci doar se adaptează unui cadru diferit, îmbrățișând principii asemănătoare cu acelea promovate de revistele botoșănene: consolidarea unirii teritoriale prin cea culturală, unificarea substanței vieții literare de pe tot arealul românesc nou creat, dar și apărarea și consolidarea izbânzilor „localismului creator“, care-și cerea drepturile de egalitate cu centrul prea favorizat: „La vechiul nostru program avem puține de adăugat. Voim să fim organul de legătură sufletească și intelectuală între periferie și centru, stăruindu-ne să răspândim aici cultura românească și s-o îmbogățim cu producțiile noastre literare. Ca și în viața administrativă, așa se impune și în cea culturală o binefăcătoare descentralizare și nu înțelegem să ne părăsim cândva vechiul nostru post de onoare de la granița românismului.“ Demnitatea de „străjeri ai fruntariilor geografice și culturale“ și-o dorea recunoscută, mai cu seamă, marele istoric și om politic Ion Nistor: „Ne-am concentrat din nou întru apărarea acestui front și nădăjduim că și cei de la centru vor înțelege rostul nostru aici și ne vor da

concursul cuvenit, pe care-l merităm ca apărători probați ai culturii românești“. Dorind să facă cunoscut programul „Junimii...“, T. Crudu salută modul în care „bucovinenii intelectuali își pot ținea cuvântul atunci când și-l dau“. Concret, el consideră că revista „se înfățișează foarte frumos, tipărită pe hârtie velină, cu clișee și în condițiuni tehnice desăvârșite“. Apreciind că partea literară propriu-zisă poate fi mai consistentă, el revine asupra reușitei poemului *Cheleş Împărat* al lui C. Berariu, exprimând credința că „chezășia unui viitor strălucit i-o dă, pe de o parte, grupul de harnici cărturari și buni români care s-au strâns în jurul dlui Nistor (...) iar pe de altă parte a dlui Leca Morariu, secretarul de redacție, om priceput, cinstit și muncitor, în stare a duce în spate toată răspunderea unei astfel de publicații“. Urându-i, colegial, viață lungă, el nu pregetă a o recomanda cu stăruință tuturor cititorilor.

În același număr al revistei, la considerațiile asupra revistei de la Cernăuți s-a raliat un alt membru al redacției, C. Oprescu, pentru care dedicarea mai multor numere vieții și activității lui Ciprian Porumbescu de către Leca Morariu – „în sărăcia aceasta de știri și documente asupra activității muzicale și mai cu seamă în condamnabila nepăsare, de care suntem învăluți când e vorba să înlăturăm perdeaua uitării de pe comoara noastră artistică“ – ca, de altfel, întregul demers al cărturarului cernăuțean, „merită toată recunoștința noastră“. Amintind de alte întreprinderi ale aceluiași cercetător – precum cele referitoare la „melo-manul cavalier Leon Goian“ – și despre lăutarii de altă dată pe care-i numește „trubaduri“ (pe care el însuși i-a cunoscut), cronicarul botoșănean salută noua incursiune în domeniul muzical care-l face să-și dea seama „de strădania minții în căutarea și adunarea atâtor știri documentare“; și din această perspectivă, „dl Leca Morariu ne apare ca un veritabil regenerador al mândriei noastre de români“. Sperând că această tenacitate va duce la „iluminarea întregii opere și activități a lui Ciprian Porumbescu“, foarte avenită, deoarece „occidentalii ne cunosc din acest punct de vedere numai prin lentila unui restrâns număr de personalități muzicale“, el își susține afirmația cu pasaje dintr-un dicționar străin și recomandă cu căldură citirea revistei cernăuțene.

Cu prilejul aniversării unui an de la revenirea „Junimii literare“ în galeria revistelor românești, N. N. Răutu, ardentul simpatizant al fenomenului literar bucovinean, dar și purtător de cuvânt al revistei botoșănene, își exprimă, fără rezerve, bucuria pe care i-o produce acest eveniment, într-un material intitulat *La un an de la reparația Junimii literare*, la rubrica „Note“ (III, 11–12): „În colțul de țară al Cernăuților, departe de viața de cafea și intrigărie literară, vânjoasa „Junime literară“ a împlinit un an de la reparație și pe al XII-lea al existenței sale. Prin jertfa de energie sufletească, în primul rând, prin vioiciunea firească, simpatică chiar când săgetează, a secretarului de redacție, prietenul Leca Morariu, anul încheiat înseamnă o sumă de biruinți și afirmarea unei neînfrânte țării de suflet în lupta culturală a Românimii întregi“. Urmează justificarea acestui entuziasm prin calitățile și exemplare de care a dat dovadă, în timp, revista cernăuțeană, pe care comentatorul botoșănean o consideră „model“ sau prototipul publicației: „înfățișare distins estetică; tipar îngrijit, simpatice și prin varierea literiei, clișee numeroase, unele inedite; din toate și de pe toate paginile răsare dragostea pentru lucrul bine făcut, temeinic așezat, pentru că așa îl cere firea celor

care-l fac. E o cinste revista aceasta, nu numai pentru «vesela grădină» a Moldovei, e un îndemn pentru sufletul cultural românesc, pe care așa îl vrem, ca la „Junimea literară”: tare, neînfrânt, cu o nuanță de fanatism chiar, care, bine întrebuințat, e un generator de energie psihică de care e atâta nevoie azi.” Dincolo de valoarea intrinsec literară, urmează conotațiile emoționale, funcția ei afectivă, impresionistă: „ (...) dar revista, în afară de curentul curat literar pe care-l aduce, vine cu ceva din atmosfera duios-patriarhală a Bucovinei noastre, cu ceva din mireasma codrilor ei bogăți, cu prospețimea unui suflu de pe plaiuri fermecătoare, cu adieri din amurg, cu șopot de ape năvalnice și clare”. El însuși aflat în vârtejul eforturilor și dificultăților reclamate de editarea unei reviste, N. N. Răutu le recunoaște pe ale a altora, exprimându-și neînfrânta credință în ideal pe care o nutreau toți acei oameni ai „dimineții” timpului nostru național: „Câte greutăți reale nu stau în urma acestor frumuseți și năzuinți, nu știu decât acei din prejma lor: căci e încă departe vremea când lumea noastră va simți trebuința contactului sufletesc cu manifestările creatoare de suflet și le va sprijini așa cum se cuvine. Până atunci, energia și jertfa visătorilor vor înlocui, poate, sprijinul larg social. Pentru unele ca aceste, «Junimea literară» e destul de bine înarmată.”

De asemenea, apariția, în 1926, a revistei „Făt-Frumos” a lui Leca Morariu a fost salutată la Botoșani, mai întâi la rubrica „Recenzi” (V,1) într-o notă semnată cu inițiala „C”, în care se arată că „harnicul și eruditul profesor de la Facultatea de Litere a Universității din Cernăuți, dl Leca Morariu, părăsind, se pare, redacția, nu și colaborarea «Junimii literare», a întemeiat o nouă revistă de literatură și folclor, cu numele de «Făt-Frumos”. Popularizând intențiile programice ale noii reviste – care se dorește a fi luptătoare – se citează un paragraf elocvent pentru scopul de asanare morală pe care și-l propune aceasta și care, aplicat ulterior, în bună măsură va atrage aspre reacții punitive, printre care și ignorarea lui Leca Morariu în panorama literară românească: „Idolatria și reclama-gismul cu întregul lor convoiu de concesiuni, de ignorări, de mistificări, îmbăcșesc atmosfera și în împrejurări ca acestea trebuie să ai curajul de a spune fiecărui pe numele lui cel adevărat, ciuntind din capetele balaurești care fojgăie în viața noastră literară. Mistificarea trebuie înfierată, erijarea valorilor reale promovată”. Salutând acest „zglobiu «Făt-Frumos””, cronicarul botoșănean speră în puterea lui Leca Morariu de a sprijini, în continuare, „Junimea literară”, cea care „a înfățișat zeci de ani, așa de cinstit și demn, țara Bucovinei”, sprijin ce „va fi pentru D-sa un titlu de glorie după cum este și o sfântă datorie”.

Într-un alt număr al periodicului botoșănean (VI, 1–2–3), „Făt-Frumos”, este analizată revista de către Tiberiu Crudu, care, după ce-i apreciază caracterul „plîn de viață” și „sprinteneală”, cuprinsul bogat și instructiv, se raliază la apelul făcut de Leca Morariu în paginile revistei sale, de-a contribui prin subscrierea unor sume, cât de modeste, pentru tipărirea unei cărți istororomânești menită a fi dusă „acestor frați, fatal meniți dispariției în masa poporului italian, care azi îi stăpânește”. Provocând cititorii botoșăneni să răspundă chemării, Crudu anunță exemplul lui personal de-a dona suma de 500 de lei în acest scop, dovadă că orice cauză care i se părea înaltă găsea în el un adept fără rezerve.

Apariția, la București, a unei noi reviste, „Floarea-soarelui”, sub directă îndrumare a bucovinenilor I. E. Torouțiu, L. Morariu, G. Voevidca, V. Morariu,

D. Dragoș este salutată, în același număr al revistei, tot de către Tiberiu Crudu, care își exprimă încrederea în obiectivele programatice ale publicației și în lupta împotriva „tuturor acelor abili toboșari cari își scot marfa importată la mezat și-o laudă de la un cenaclu la altul, prin tacită conspirație“. Totuși, elogiile nu-l împiedică să se întrebe de ce nu se strâng bucovinenii la un loc, în primul rând în jurul „Junimii literare“, pentru a „da o singură impunătoare revistă tradițională?“

Plecarea la cele veșnice a unuia dintre oamenii aleși ai Bucovinei, preotul Constantin Morariu – unul dintre membrii familiei-model, consacrată prin meritele și renumele ei activitate concertată – primește, la Botoșani, un îndurerat și solemn ecou. A. I. Gheorghiu semnează un necrolog intitulat *Încă un mare dispărut: Preotul C. Morariu* (VI, 1–2–3), din rândurile căruia transpare, dincolo de cerințele impuse de imperativul *de mortuis nil nisi bonum*, portretul idealului uman: „Ne-a părăsit nu numai un bătrân vrednic și încercat, dar a plecat, pentru a împlini voia Celui Ceresc, unul dintre cei mai aleși apostoli și intelectuali ai românismului bucovinean; o făclie călăuzitoare și un îndrumător determinant în lupta pentru reîntregirea vechii Moldove. Basarabia și Bucovina îi vor păstra recunoștința (...). Preotul C. Morariu a fost și rămâne, în amintirea celor care l-au cunoscut, un animator – icoana omului superior în toate!“.

Dacă realitățile și evenimentele vieții literare de la Cernăuți s-au reflectat la Botoșani atât de prompt și de fidel, dacă autori din acea parte a țării au publicat frecvent la „Junimea Moldovei de nord“ și „Revista Moldovei“, fenomenul poate fi pus în lumină și reciproc, prin promovarea, publicarea și aprecierea fraternă a botoșănenilor la Cernăuți și Suceava, aspect pe care îl vom aprofunda cu alt prilej. Totuși, nu putem să nu amintim grăitoare pildă oferită de Constantin Iordăchescu, cel care a donat, Academiei Române, în 1946, întregul său tezaur cultural (cărți, documente, stampe, publicații și manuscrise vechi, precum și colecția completă a revistei „Junimea Moldovei de nord“), spre a le pune la adăpost de „urgia roșie“. Și azi, în sediul patronat de imaginea zeiței înțelepciunii, mai există „Donația C. Iordăchescu“ Botoșani, iar multe dintre cărțile și documentele ei mai poartă ștampila „interzis“, care le-a ținut decenii, departe de ochii cititorilor. La rândul său, Leca Morariu, plecând în refugiu, cu căruța, din Cernăuți și ajungând la Râmnicu Vâlcea (unde va supraviețui cântând ca instrumentist într-o orchestră și ascuțind lame de ras¹⁵, fără să renunțe la a mai edita, eroic, încă niște numere de revistă), și-a luat cu el marea-i și singura avere – o cantitate uriașă de cărți, documente și colecții de reviste (printre care și „Revista Moldovei“ – cu dorința, lăsată testamentar soției sale (remarcabila lui colaboratoare jurnalistică și soprană inegalabilă, Octavia Lupu Morariu), de-a le duce la Suceava spre a constitui acolo, atunci când vremurile vor fi propice, un fond documentar accesibil tuturor. Azi, la muzeul județean, colecția purtând numele lui Leca Morariu este una dintre cele mai accesate de cercetători.

La finalul excursului nostru putem spune că, deși nu tot atât de dramatic și acut ca în Bucovina, mereu aflată în mijlocul bulboanelor istorice, și la Botoșani au trăit și au emanat energia luminată, necesară consolidării prin cultură și creație artistică a fruntariilor teritoriale, oameni precum Tiberiu Crudu, Constantin Iordăchescu și ceilalți, iar între ei și luptătorii „prin cuvânt și faptă“ ai nordului bucovinean, a pulsat mereu o caldă, vie și fertilă arteră sufletească. Iată de ce am

căutat să punem în lumină existența unui climat unitar al acestui areal al nordului, în care oamenii de cultură și conștiință și instituțiile culturale pe care le-au creat comunicau reciproc, se aflau într-un circuit al dezideratelor, pe care-l alimentau cu energiile lor spirituale, în „tranșeele culturale“ ale luptei pentru un ideal comun.

NOTE

- 1 Pentru operativitate, am marcat, în acest fel, cronologia revistei, prima cifră – cea romană – reprezentând anul de apariție, cu începere din 1921, iar a doua cifră – cea arabă – indicând numărul ei lunar, revista având o apariție mensuală.
- 2 Vasile Precup, *Mihai Teliman, colaboratori din celălalt veac*, în „Glasul Bucovinei“, Cernăuți–București, nr. 4, 1994.
- 3 În „Archive electronique de litterature, art & philosophy“, editată pe Internet, la Nijmegen în Olanda, de către Adrian Rezuș (nepotul scriitorului Petru Rezuș), în colecția internațională „Equivalences“, este anunțată și apariția restititivă a *Foiletoanelor* lui Mihai Teliman.
- 4 G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, ediția Al. Piru, Editura Minerva, București, 1982, p. 640.
- 5 Ștefan Ciubotariu, *Monografia comunei Sulița, județul Botoșani*, Editura Axa, Botoșani, 2001, p. 112.
- 6 Aurel I. Gheorghiu, *Privești din Bucovina pitorească*, vol. I, Editura Cartea Românească, București, 1925.
- 7 Întrucât documentarea noastră s-a făcut pe un exemplar de revistă care a aparținut lui Leca Morariu, am putut descifra aproximativ – din însemnările făcute de el, cu cerneală neagră – câteva idei, notate punctual: „*Harieta în Scrisori (ed. Șaraga) '99: Mihai care a părăsit orașul natal cu atâta ușurință!*“ și în *Naționalele (?) de la Univ. Viena, Eminescu arată totuși că s-a născut la Botoșani!!* (v. Grămadă, *Mihai Eminescu*, 1914, p. 7–8); *la 1876, în fața Justiției*, vezi Octav Minar, *Eminescu în fața Justiției*“.
- 8 Această bunăvoință și interesul manifestat față de revista botoșăneană au fost ilustrate de faptul că Leca Morariu a luat cu el în refugiul din Cernăuți, în afară de alte cărți prețioase, și colecția completă a „Revistei Moldovei“. Ulterior, aceasta a ajuns la Suceava, a fost legată în volume (purtând pe foi adnotările profesorului), iar soția sa, Octavia Lupu Morariu, a donat-o Muzeului din localitate, ca și constituentă a Fondului „Leca Morariu“.
- 9 Mihai Eminescu, *Răpirea Bucovinei*, ediția D. Vatamaniuc, Editura Saeculum I.O., București, 1996.
- 10 Econom D. Furtună, *Ioan Creangă. Cuvinte și mărturii cu prilejul împlinirii a 25 de ani de la moartea sa*, în vol. *Cuvinte și mărturii despre Ion Creangă*, ediția G. Macarie și M. Macarie, Editura Junimea, Iași, 1990, p. 19.
- 11 Leca Morariu, *Hoinar*, ediția L. Papuc, Editura Alfa, Iași, 2000.
- 12 Idem, *De-ale lui Creangă (Popa Duhu și Zahai Creangă)*, extras din „Glasul Bucovinei“, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei“, Cernăuți, 1926.
- 13 Idem, *Pe marginea cărților*, IV, *Ion Creangă*, extras din „Glasul Bucovinei“, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei“, Cernăuți, 1932.

- 14 Idem, *Crengene*, în Biblioteca „Făt-Frumos“, nr. 13, Cernăuți, 1944.
- 15 De la soția sa, Octavia Lupu Morariu, pe care am vizitat-o la Suceava în 1976, deținem informația că Leca Morariu a afișat o firmă în fața locuinței sale din Râmnicu Vâlcea cu următorul conținut: „Profesor universitar doctor Leca Morariu. Ascuțim lame de ras“.

SUMMARY

In the 1920s, there was a special bond, a reciprocal affinity, a close collaboration between the journalistic milieu of Botoșani and that of Bucovina. Many Bucovina writers found a wide-open door in the newspapers of Botoșani, and many editors and contributors from Botoșani were in their turn welcomed in Cernăuți, where they published substantially in magazines, were reviewed and praised, and their triumphs were recorded and greeted with enthusiasm.

This article illustrates the way in which the literary production of Bucovina was reflected in the pages of magazines from Botoșani. While *Junimea Moldovei de Nord* hosted book presentations and explorations of the Bucovina press, *Revista Moldovei* published contributions by Mihai Teliman, Constantin Berariu, Constantin Loghin, Alexandru Vitencu and Leca Morariu. Reviews and reading notes penned by Nicolae N. Răutu, Tiberiu Crudu, Constantin Oprescu, Aurel I. Gheorghiu, Vasile Gherasim and Constantin Iordăchescu dose, at the limits of the exhaustive, the strong points, deficiencies and impact of Bucovina authors' works on the reading public. Likewise, there were analytical medallions of major figures from the cultural gallery of Bucovina: Vladimir de Repta, Eudoxiu Hurmuzaki, Emanoil Grigorovitză, Constantin Morariu etc. The interest of the Botoșani editors focused not only on writers and works but also on reviews, such as *Făt-Frumos* and *Floarea-soarelui*, which exemplify the eclecticism of post-Union journalism. The examples chosen by the author highlight the existence of a unitary climate in the „northern area“, a space nourished by the spiritual energies of people of culture and institutions desirous to consolidate the Romanian edifice created in 1918.

CĂTRE COLABORATORI

Autorii sunt invitați să ne trimită studii originale de istorie, literatură și cultură, eseuri, opere literare, recenzii ale unor volume publicate sau ale unor reviste, cu precădere despre Bucovina sau aparținând unor autori bucovineni, prezentări de carte, conferințe sau alte materiale de actualitate ce se încadrează în celelalte rubrici ale revistei.

Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Studiile sau eseurile vor fi extinse până la maximum 25–30 de pagini și un rezumat (1/2–1 pagină) în limba română sau engleză. Materialele se vor culege în Microsoft Word. Textele listate vor fi însoțite de o dischetă sau CD.

Textele și rezumatele scrise de mână nu vor fi luate în discuție spre publicare.

Autorilor le revine, în exclusivitate, responsabilitatea pentru conținutul materialelor.

Titlul articolelor se va scrie cu litere mari și va fi urmat de numele autorului și orașul de reședință. Referințele bibliografice se vor face prin numere în text, notele necesare fiind așezate la sfârșitul lucrării în ordinea în care se face trimiterea la ele, fie prin numere încadrate în paranteze rotunde, indicând ordinea în lista bibliografică și, respectiv, pagina din care a fost extras citatul. Volumul va fi indicat cu cifre latine, în poziția a doua. Vor fi acceptate numai studiile sau articolele care nu au fost publicate.

Autorii sunt rugați, de asemenea, să ne transmită și câteva date esențiale despre activitatea lor științifică și publicațiile mai importante, pentru a le prezenta la sfârșitul volumului.

Adresele redacției:

La Cernăuți:

Editura Alexandru cel Bun (pentru revista „Glasul Bucovinei”),
str. 28 iunie, nr. 44, cam. 305

Tel./Fax 0038 0372/523043

Redactor șef: Alexandrina Cernov

E-mail alex-cernoff@yahoo.com

cernoff@ukr.net

Adresa poștală:

str. 28 iunie, nr. 44

Cernăuți, 58 000, Ucraina

La București:

Institutul Cultural Român (revista „Glasul Bucovinei”),

str. Aleea Alexandru, nr. 38, București, România

Telefon 0317 100 681

E-mail bogdan.jitea@icr.ro

Tehnoredactor: CORNEL CRISTESCU
Corector: CONSTANȚA FILIP

Bun de tipar: 2008
Apărut: 2008

Procesare și producție:
Editura INFO-TEAM

ISSN 1222-5606